

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Ajaloo osakond
Lähiajaloo õppetool

Jaak Pihlak

KARUTAPJAD JA RISTIMEHED
Eesti – Läti suhted teenetemärkide näitel

Magistritöö

Juhendaja:
professor Eero Medijainen

Tartu 2006

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
Teema asetus, aktuaalsus ja ajaline raamistus	3
HISTORIOGRAAFIA JA TÄHTSAMAD ALLIKAD	9
Arhiiviallikad ja publitseeritud arhiivimaterjalid	10
Teatmeteosed, muud trükised ja perioodika	12
KAHE RIIGI SUHTED AASTATEL 1918–1925	14
1. Vabadussõja periood 1918–1920	14
1.1. Eesti seisukord ning koostöö Lätiga	15
1.2. Läti olukord ja suhted Eestiga	19
2. Rahuaastad 1920–1925	22
2.1. Piiriküsimuse lahendamine. Suhete normaliseerimine	22
3. Diplomaatilised ja sõjalised esindused 1918–1925	28
3.1. Läti diplomaadid	28
3.2. Eesti diplomaadid	29
TEENETEMÄRGID JA NENDE ANNETAMINE	32
4.1. Eesti Vabaduse Rist	32
4.2. Läti Karutapja orden	33
4.3. Autasustamised aastatel 1920–1923	37
4.4. Autasustamised aastatel 1924–1925	49
4.5. Viimased vääristused	60
4.6. Mõned seigad seoses ordenitega	62
4.7. Vabadussõja mälestusmärgid ja Läti mälestusmedal	65
KOKKUVÕTE	67
SUMMARY	74
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	79
LISA	85
Lisa 1. Eesti Vabaduse Risti pälvinud Läti kodanikud	85
Lisa 2. Läti Karutapja ordeni pälvinud Eesti kodanikud	88
Lisa 3. Illustratsioonid	95

SISSEJUHATUS

Teema asetus, aktuaalsus ja ajaline raamistus

Riikide ja rahvaste vahelises suhtluses on vastastikuse lugupidamise avalduse üheks väljundiks teenetemärkide ja austavate tiitlite omistamine.

Traditsioon jagada aumärke, millel on kindel väliskuju ja statuut, pärineb Vana-Kreekast, kus sõjameestele annetati lahingutes osutatud vaprust eest rinnal kantavaid mitmesuguse kujuga plaate. Nende nimetusest – *phalera* – on võrsunud ka mõiste faleristika, teisisõnu teadus märkidest. Juba Rooma riigis arendati teenetemärkide ja nende annetamise süsteem väga täpselt välja ning see oli kasutusel mitu sajandit.¹

Rooma hävingu järgselt katkes aumärkide traditsioon mitmeks sajandiks ja alles ristisõdade ajal rajatud vaimulikud rüütliordud panid aluse kaasaegsele aumärkide süsteemile. Ordude algsetest riidele õmmeldud välismärkidest hakati valmistama metallist tunnuseid. Pärast ordude mõjuvõimu langust kujunesid nendest sümbolitest 17. ja 18. sajandil juba riiklike teenete eest omistatavad teenetemärgid ehk ordenid. Tegemist oli seisuslike autasudega, mille saamiseks pidi üldjuhul kuuluma aadelkonda.

Seoses Prantsuse revolutsiooniga algas senise ühiskonnakorralduse asendumine demokraatlikuga. Revolutsiooni ajal tekkis idee lõpetada üldse igasugune ordenite kui ebavõrdsuse tunnuste annetamine. Paraku ei saadud ilma nendeta siiski hakkama. Pärast paarikümne aastast vaheaega võeti Prantsusmaal taas kasutusele teenetemärgid, luues nüüd uued ordenid. Esimene selline kaasaegne teenetemärk oli Napoleoni poolt 1802. aastal asutatud Auleegioni orden.² Teenetemärkide annetamisel hakati nüüd kasutama põhimõtet, et hoolimata seisusest, auastmest või ametipostist antakse samaväärse teo eest ka sama tasemega orden. Seetõttu omandasid demokraatliku taustaga teenetemärgid ühiskonnas tihti suurema lugupidamise, kui ametlikus hierarhias kõrgemale kohale asetatud ordenid.

¹ **Всеволодов, И. В. 1990.** Беседы о фалеристике. Из историй наградных систем. Москва, lk 14.

² Ibidem, lk 104.

Kuid lisaks teenete eest antavatele ordenitele tuli 17. sajandil Euroopas kasutusele ka mälestusmedalid mida jagati sõdades või konkreetsetes lahingutes osalenutele. Seda traditsiooni on hiljem väga laialdaselt viljeletud enamuses maades.

Balti mere idakalda riikide ordenite sünnis ja kujunduses mängis olulist rolli pikka aega Vene tsaarivõimu ning selle ordenite süsteemi mõju. Olgu siin lisaks Eestile ja Lätile mainitud ka Leedu, Poola ja Soome, kelle puhul enamus teenetemärke loodi pärast iseseisvumist. Poola puhul ennistati siiski varem eksisteerinud ordenid ning loodi lisaks ka mõned uued. Nii ordenite kui ka mälestusmedalite annetamise tollased tavad on koos mõningate muudatuste ja kaasajastamisega kandunud tänasesse päeva. Seda isegi hoolimata mõnede nimetatud riikide hilisemast viibimisest Nõukogude okupatsiooni all.

Eesti ja Läti ala teenetemärkide traditsioon ulatub tegelikult küll juba tagasi 13. sajandisse, kui loodi Mõõgavendade ordu millest hiljem sai Saksa ordu Liivimaa haru. Just Saksa ordu kõrgmeistri tunnus, pikendatud alaharuga karkrist, kandus kunstnik Nikolai Triigi nägemuses iseseisva Eesti esimese teenetemärgi kujusse³. Samas võib Läti esimese riikliku ordeni puhul täheldada üheaegselt nii Vene tsaaririigi ordenite mõjutust kui ka rahvusromantiliste sümbolite tähtsustamist.

Faleristide koostatuna on ilmunud arvukalt mitmesuguseid rohkelt illustreeritud väljaandeid ordenite ja mälestusmärkide kohta. Kahjuks pole neis trükistes pööratud mingit tähelepanu ordenite annetamise taustale. Vaatluse alt jäävad välja nii teenetemärkide annetamise põhjused kui ka sellega ühenduses olevad protsessid ning üldjuhul ka persoonid, keda autasude väärilisteks on peetud. Seetõttu puudub ka teave, kas teenetemärkide omistamine on mänginud ka mingit rolli riikide omavahelises lävimises.

Teadaolevalt pole senini ilmunud ühtegi vastavasisulist käsitlust ning alljärgnev uurimus on esimeseks selles vallas. Käesolevas töös on võetud vaatluse alla Eesti ja Läti vastastikused teenetemärkide annetamised ja võimalikud mõjud kahe riigi suhetele iseseisvumise algusperioodil.

Eesti ja Läti omavahelised kontaktid on läbi aegade olnud probleemiderohked nii nagu need naabrite vahel tihtipeale kipuvad olema. Jättes kõrvale kokkupuuted ja konfliktid muistse vabaduse loojangul ning järgnenud sajanditel võõrvõimude all,

³ **Walter, H. 1998.** Eesti teenetemärgid. Tallinn, lk 16.

keskendume alljärgnevas töös mõlema riigi vabadussõdadele ja rahuaja esimestele aastatele.

Teravad vastuolud kahe rahva või täpsemalt küll juhtide tasemel, kerkisid esile omariikluse tekkides iseseisvussõja ajal. Erimeelsusi esines mitmes valdkonnas, teiste hulgas ka sõjandusega seotud aladel. Kuid samas sai probleemide ületamise eelduseks kahe demokraatliku riigi loomine. Iseseisvudes rajati rahvusvaheliselt aktsepteeritud institutsioonid ja ametiasutused. Sündisid diplomaatilised esindused mille üheks ülesandeks sai ka puhkenud konfliktide tasandamine ja vääritimõistmiste lahendamine, kasutades selleks tihti just isiklikku personaalset lävimist.

Saadikute ülesannete hulka kuulus ka asukohamaa väärivate kodanike välja selgitamine, kellel olid teened teda läkitanud riigi ees. Nii polnud harvad juhud, kus just diplomaatidelt saabusid ettepanekud asukohamaa kodanike autasustamiseks. Üldjuhul leidsid need ka aktsepteerimist.

Mitmete uurimisteedadega, millel on seoseid Eesti ja Läti vaheliste suhetega, on ka Nõukogude okupatsiooni ajal mõlema maa ajaloolased tegelnud. Näiteks Eestis on ilmunud käsitlusi erinevatest perioodidest – Vabadussõjast, 1920. aastate esimesest poolest, perioodist 1926–1934 ning iseseisvuse loojanguajast. Kõige enam pakkus käesoleva uurimuse koostamiseks täiendavat teavet just Balti liidu loomise kohta kirjutatu. Rohkele allikmaterjalile toetuvatele töödele on paraku oma pitseri jätnud koostamise ajal valitsenud poliitilised olud.⁴

Taasiseseisvunud Eestis on kahe riigi suhteid puudutavad tööd käsitlenud eelkõige omavahelist diplomaatiat ja sellega seotud alasid. Vaatluse alla on võetud kas teatud ajaline periood, kindel institutsioon või on vaadeldud kahepoolseid kontakte läbi huumoriprisma laiemas kontekstis.⁵

Mõni aasta tagasi ilmus Rahvusarhiivi väljaandena dokumentide kogumik, mis esitab materjale kahe naabri vahelistest suhetest aastatel 1919–1925. Väljaanne

⁴ Vt nt: **Arumäe, H. 1983.** Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919–1925. Tallinn; **Vihalem, P. 1960.** Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917–1920). Tallinn; Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917–1920). II köide. 1982. Tallinn; **Mattisen, E. 1989.** Tartu rahu. Tallinn.

⁵ **Medijainen, E. 1991.** Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934. Tartu; **Medijainen, E. 1997.** Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1920. 1997. Tallinn; **Medijainen, E. 1998.** Maailm prowintsiõnu peeglis. Tartu.

vahendab arvukate dokumentide kaudu sisuka pildi Eesti ja Läti kontaktidest nimetatud ajajärgul.⁶

Paraku ei leidu üheski neist trükistest ridagi sellest, kuidas väljendus kahe maa suhtlus riiklike ordenite omistamise kaudu. Mõlema riigi sõjaliste ja diplomaatiliste kontaktide uurimisele kitsamalt, teenetemärkide annetamist arvestades pole seni asutud. Põhjuseid selleks võib leida mitmeid.

Kui vaadelda esimest iseseisvusperioodi, siis olid 1940. aastal toimud poliitilise pöörde ajaks enamik teenetemärkide kavalere veel elavate hulgas. Samuti oli kõnealusest perioodist ja sellega seonduvatest sündmustest möödunud liialt vähe aega ja selle tõttu oli ka adekvaatse hinnangu andmine toimunule komplitseeritud. Järgnenud poole sajandi pikkune Nõukogude okupatsioon tegi võimatuks teemaga tegelemise. Alles vabanemine võõrvõimust 1990. aastate algul andis ajaloo huvilistele võimaluse pöörata tähelepanu ka Eesti ja/või Läti riikluse loomisel olulist osa mänginud isikute ja nende tegude ning saatuseloo uurimisele. Seda tehti mõistetavalt siiski vaid oma riigi keskselt.

Samas leidus taasiseseisvuse järgselt arvukalt teemavaldkondi, mis olid aastakümneid valitsenud poliitilise režiimi poolt tõrjutud olnud, ja millised vajasisid kiirendatud korras uurimist. Piiratud inimressursid nii Eestis kui ka Lätis rakendati päevakajaliste ajaloo probleemide uurimiseks ning see ei võimaldanud keskenduda kitsastele teemadele. Vast seepärast, kuid kindlasti ka antud ala spetsiifilisuse tõttu, pole vastastikune teenetemärkide ja sellega seonduva selgitamine senini pälvinud ajaloolaste tõsisist tähelepanu.

Kuna käesolevas töös ei leia kajastamist kahe rahva vastastikused poliitilised, majanduslikud, kultuurilised jt kokkupuuted enne Esimest maailmasõda, siis pole vaatluse alla võetud ka erinevate riikide alla kuulumise tõttu tekkinud varasemad mõjutused ja otsesed seosed sellel ajal. Ajaliseks alguseks on käesolevas töös võetud mõlema riigi iseseisvumine 1918. aastal.

Vene tsaarivõimu kukutamise muutus olukord täielikult ka eesti ja läti rahva jaoks. Aasta 1917 oli nii Eestile kui ka Lätile murranguline, kuigi esialgu oldi jätkuvalt veel Vene riigi koosseisus ja omariiklusest unistajaid võis tõenäoselt leida vaid üksikuid. Veel tundus ebatõenäone, et peatselt ollakse iseseisvad riigid ja paljude

⁶ Eesti ja Läti suhted 1920–1925. 1999. Tallinn. Koostanud **H. Arumäe, T. Arumäe.**

oluliste teemade kõrvale kerkib ka vastastikkune lävimine ja üksteise tunnustamine läbi teenetemärkide.

Töö peatähelepanu keskendubki Vabadussõjale ning sellele järgnenud iseseisvusperioodi esimesele kuuele aastale, kui toimus sõjalise ja diplomaatilise koostöö normaliseerimine ning kujunenud olukorraga leppimine. Teenetemärkide vastastikune jagamine oli ajendatud mõlema riigi vabadussõjast ning ühenduses riikluse loomisega. Selgitame, kuivõrd olid Eesti ja Läti sõjalised ja diplomaatilised suhted mõjutatud teenetemärkidest ja kuivõrd need suhted teenetemärkide annetamises kajastusid. Vaatluse all on vastavalt Eesti Vabaduse Rist (ka Vabadusrist; lühend VR) ja Läti Karutapja orden (läti keeles: Lāčplēša kara ordenis; lühend LKO) ning nendega seonduv. Mõlema puhul on tegemist teenetemärgiga, mida statuudi kohasel tuli omistada iseseisvusvõitluses osutatud teenete eest ja mille väljaandmine lõppes kindlal ajahetkel. Uurime kuivõrd mõjutasid toimunud sündmused otsuseid, mis tingisid just antud isikutele nimetatud ordenite omistamise. Samuti uurime seda, millist rolli omasid teenetemärgid kahe riigi omavahelises diplomaatilises ja sõjalises suhtluses ning kas seetõttu võis olla mõjutatud vastastikune poliitika.

Täpsustavalt tuleb lisada, et kuigi Eesti Punane Rist asutas juba 1920. aastal oma mälestusmärgi, oli see eraorganisatsiooni teenetemärk, millest alles aastaid hiljem kujunes riiklik orden.⁷ Seepärast ei ole ka antud töös vaatluse all nimetatud aumärki ja selle saajad ning sellest tekkinud võimalikku mõju vastastikusele suhtlusele.

Läti Vabariik asutas juba 1924. aastal lisaks olemasolevale Karutapja ordenile teise riikliku autasu – Kolme Tähe ordeni (läti keeles: Triju zvaigžņu ordenis).⁸ Tegemist oli eelkõige rahuaegsete teenete hindamiseks mõeldud teenetemärgiga. Selle annetamine, algas käesolevas töös käsitletava perioodi lõpul ning kestis kogu ülejäänud iseseisvusaja. Nimetatud ordeniga seonduv leiab käsitlemist põgusalt vaid selles osas, mis jääb töös kirjeldatavasse ajajärku.

Rahvusvahelises lävimises kasutatav tava annetada teenetemärke võõrriigi kodanikele on üks eeldus ja võimalus heade suhete loomiseks. Olgu ordenite saajaiks tsiviilisikud või sõjaväelased, on tegemist ikkagi teise riigi kodanikega kelle vääristamisega hinnatakse ka antud riiki ja väljendatakse oma positiivset suhtumist.

⁷ **Walter, H. 1998.** Eesti teenetemärgid, lk 88.

⁸ **Ducmane, K. 1993.** Apbalvojumi Latvijas Republikā 1918–1940. Rīga, lk 18–25; **Priedītis, Ē. Ē. 1996.** Latvijas valsts apbalvojumi un Lāčplēši. Rīga, lk 79 – 88.

Ordenite jagamine paelub täna ja jääb ka tulevikus erutama üldsust ning tekitab küsimusi, miks just üks või teine isik pärjati just antud teenetemärgiga. Taasiseseisvumise järgselt on Eestis korduvalt tõusnud meedia teravdatud tähelepanu alla isikud, kelle isik ja väidetavad teened ei ole avalikkuse arvates tasakaalus. Seepärast on mõistlik heita pilku möödanikku, et saada aimu kuidas mõjutas teenetemärkide omistamine Eesti ja Läti suhteid riikluse algaastail. Mõistetav on ka huvi, kes olid need isikud kellele naaberriik oma kõrgeid vääristused andis ning millised olid põhjused ja seosed selliste sammude astumiseks. Huvitav on ka teave sellest, millised olid nende meeste konkreetsed teened.

Käesolevas töös on käsitletav teema piiritletud aastatega 1918–1925, erandiks on vaid kaks põiget aastatesse 1926 ja 1933. Kui perioodi esimene aastaarv on tõlgendatav mõlema riigi sünniajana ja riikluse esimeste kajastustena, siis teise puhul võib tekkida küsimus, miks just see aasta. Siin on silmas peetud 1925. aastal toimunud suurt murrangut kahe riigi vastastikusel suhtluses. Kuigi juba novembris 1923 sõlmiti kahe riigi vaheline kaitseliidu leping ja mitmed teised olulised kokkulepped, suudeti neist lepinguist tulenevate reaalselt tegudeni jõuda alles aasta pärast või veelgi hiljem.

Suhete parandamisel aitas kaasa tihenunud koostöö sõjalises valdkonnas ning eelkõige 1924. aasta 1. detsembri kommunistliku riigipöördekatse edukas mahasurumine Eestis. Viimane sündmus oli üheks katalüsaatoriks vastastikuste suhete olulise edenemise teel. Esimene suurem positiivne väljendus üldsuse jaoks toimus paar kuud hiljem kõige kõrgemal riiklikul tasandil. Nii külastas veebruaris 1925 Läti president Jānis Čakste Tallinnat. Ta andis siin sõpruse ja koostöö märgiks üle arvukalt teenetemärke – Karutapja ordineid. Sellele vastas peatselt ka Eesti – sama aasta maikuu tegi riigivanem Jüri Jaakson riigivisiidil Riiga. Vahetult enne seda tunnustati võõrustajaid Läti pealinnas Vabaduse Ristide kätteandmisega.

Seni ikka ja jälle esile kerkinud teravad vastuolud kahe naabri vahel olid nüüd enamuses maandatud. Just nimetatud aasta jäi ka avalikkuse jaoks kõige eredamaks kahe naaberriigi sõprust ja heanaaberlikkust väljendavaks ajahetkeks. Järgnenud aastad olid rahulikumat, kuid juba suhete mõningase aeglase jähnenemise ilmingutega. Aastaga 1925 lõppes sisuliselt ka vastastikune tunnustamine iseseisvusvõitluses osutatud teenete eest, kui jätta kõrvale paar hilinenud ordenite annetust Läti poolt.

HISTORIOGRAAFIA JA TÄHTSAMAD ALLIKAD

Eesti ja Läti kodanikele vastastikku ordenite jagamise kohta on midagi siiski ka kirjutatud. Juba 1935. aastal avaldati biograafilises kogumikus „Eesti Vabadusristi kavalerid“ mitmete isikute, kellele omistati ka Karutapja orden, mittetäielikud lühielulood. Lisaks on taasiseseisvunud Eestis ilmunud kahel korral register Vabaduse Risti pälvinud Eesti kodanike kohta, kellest mitmed ka Läti teenetemärgi kavalerid. Eestlastele Karutapja ordenite omistamise kohta on ilmunud mõni aasta tagasi käesoleva autori sulest ka kaks artiklit, kus leidub ülevaade teenetemärgist ning alginformatsioon selle saajatest.⁹

Paraku on eespoolmainitud koguteose tähelepanu keskendatud ainult Vabaduse Risti kavaleride biograafiate tutvustamisele. Mõlemad registrid sisaldavad lühikest teema tutvustust ning põhilandmeid teenetemärgi pälvinute kohta. Artiklite puhul on tegemist vaid ülevaateliste kirjutistega nimetatud teemaga seonduvalt. Mingeid tausta avavaid selgitusi ja seisukohti neis aga ei ole.

Mitmete Eesti kodanikest Läti ordeni kavaleride lühielulugusid või algandmeid leidub lisaks veel kahes Lätis ilmunud mahukas koguteoses, mis kajastavad lõunanaabri teenetemärke ja selle saajaid.¹⁰ Kuid ka need on vaid elulugude kogumikud.

Enamiku Eesti Vabaduse Risti pälvinud Läti kodanike biograafiaid saab lugeda viimati nimetatud kahest väljaandest, kuid lisaks ka Riias avaldatud sõjaväelaste ja välis teenistuses olnud isikute kohta koostatud kahest üpris põhjalike elulugudega kogumikust.¹¹ Samas puudub senini eesti keeles korralik ülevaade neist Läti kodanikest, kes said esimese Eesti riikliku teenetemärgi. Ainukeseks väljaandeks on siin Riigikantselei poolt avaldatud nimeloend „Eesti tänab 1919–2001“.

Eesti teenetemärkide kohta on ilmunud kaks koguteost, kus kajastatud ka Vabaduse Ristid. Neis tutvustatakse ordenite tekkelugu, statuute, annetamiste hulka,

⁹ Eesti Vabadusristi kavalerid. 1935. Tallinn; Eesti Vabadusristi kavalerid register. [1997]. Pärnu; **Strauss, M., Pihlak, J., Krillo, A. 2004.** Eesti Vabaduse Risti kavalerid. Register. Viljandi; **Pihlak, J.** Eesti kodanikud – Läti Karutapja ordeni kavalerid. Ajalooline Ajakiri 2 (101), 1998. lk 83–90; **Pihlaks, J.** Lāčplēša Kara ordenis un Igaunijas pilsoņi. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. 2000. Rīga, lk 76–85.

¹⁰ Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri: Biogrāfiska vārdnīca. 1995. Rīga; **Priedītis, Ē. Ē. 1996.** Latvijas valsts apbalvojumi un Lāčplēši.

¹¹ Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940. 1998. Biogrāfiska vārdnīca. Rīga; Latvijas ārlietu dienesta darbnieki 1918–1991. 2003. Biogrāfiskā vārdnīca. Rīga.

mõõtmeid, kuju, eripärasusi jne.¹² See kõik on kindlasti oluline faleristile, kuid ei anna sisulist teavet teenetemärkide omistamise puutuva kohta.

Eespool nimetatud teostes ja kirjutistes ei kajastata ega uurita ordenite määramisega seonduvaid sõjalisi ja diplomaatilisi kontakte ja põhjuseid, annetamise tagamaid ja eesmärke. Samuti pole käsitletud selles tulenevad võimalikke mõjusid riikide omavahelisele suhtlusele.

Arhiiviallikad ja publitseeritud arhiivimaterjalid

Käesoleva töö koostamisel on kasutatud nii Eesti kui ka Läti arhiivide materjale. Suurem osa huvipakkuvast allikmaterjalist pärineb Rahvusarhiivi Riigiarhiivis (ERA) leiduvatest fondidest. Nii on Eesti ja Läti sõjalisi suhteid valgustavaid dokumente võimalik leida Sõjavägede Staabi, Korraldusvalitsuse, Kindrastaabi, 2. ja 3. diviisi Staabi ning Vabadussõja ajal Läti Vabariigi territooriumil tegutsenud väeosade fondidest. Samuti asub arvukalt huvipakkuvat infot Vabadussõja Ajaloo Komitee Töökomisjoni säilikes. ¹³

Diplomaatilisi aga ka sõjalisi suhteid kajastavaid materjale võib Riigiarhiivis leida Eesti Vabariigi Välisministeeriumi ja Riigikantselei fondidest ning mõndagi huvitavat ka pöördelistel aegadel üpris kõhnukeseks jäänud Riias paiknenud Eesti sõjaväe esindaja dokumentidekogust. ¹⁴

Riigiarhiivi Tõnismäe hoidlates (ERAF) on eelkõige Nõukogude Liidu julgeolekuorganite poolt koostatud Eesti riigitegelaste, sõjaväelaste ja kodanike uurimistoimikud. Ka neis säilikes leidub infot Eesti ja Läti kontaktide kohta, eelkõige läbi uurimise all olnud isikute ülestunnistuste ning meenutuste. Kuna arvestatav osa Eesti kodanikest Läti Karutapja ordeni ja Eesti Vabaduse Risti kavaleridest sattusid Nõukogude repressioonide ohvriks, siis on just nende toimikutest leida mõningaid olulisi aspekte Eesti–Läti suhetest antud perioodil. ¹⁵

¹² **Walter, H. 1998.** Eesti teenetemärgid; Eesti sõjalised autasud ja rinnamärgid 1918–1940. 2005. Tallinn. Koostaja **A. Kivinuk.**

¹³ ERA, f. 495. Sõjavägede Staap; f. 497. Korraldusvalitsus; f.496. Kindralstaap; f. 518. 2.Diviisi Staap; f. 1560. 3.Diviisi Staap; f.529. Soomusrongide Diviisi Staap; f.541. 2.Jalaväepolk; f. 542. 3.Jalaväepolk; f.546. 6.Jalaväepolk; f.552. 9.Jalaväepolk; f.556. Kalevlaste Maleva Polk; f.560. Kuperjanovi Partisanide Polk; f. 2124. Vabadussõja Ajaloo Komitee Töökomisjon jmt..

¹⁴ ERA, f. 957. Välisministeerium; f. 31 Riigikantselei; f. 1835. Eesti sõjaväe esindaja Riias.

¹⁵ ERA, f. 129. Lõpetamata uurimistoimikud; f. 130. Kolleksioon lõpetatud uurimistoimikutest.

Rahvusarhiivi Ajalooarhiivi (EAA) fondidest on kasutatud käesoleva töö koostamisel üliõpilasseltside ja –korporatsioonide materjale, sest mitmed ordeni pälvinud kavalerid kuulusid üliõpilasorganisatsioonidesse. Nende meeste Lätiga seotud tegevusest leidub säilikes huvipakkuvaid andmeid.¹⁶

Käesoleva töö koostamisel olid abiks ka mitmed Rahvusarhiivi poolt avaldatud dokumentide kogumikud. Neist väärib esmajärjekorras nimetamist Eesti ja Läti suhteid aastatest 1919–1925 kajastav väljaanne ning Eesti Vabariigi sisepoliitikat valgustavad publikatsioonid aastate 1918–1920 ja 1921–1929 kohta. Mõnegi detaili täpsustamisel oli toeks veel kogumik Eesti suhetest Leedu ja Poolaga ning Balti 1920.–1925. aastate konverentse dokumentide kaudu tutvustav teos. Neis väljaannetes on Eesti, Läti, Leedu ja Poola arhiivides asuvate dokumentide kõrval publitseeritud ka Soome, Rootsi, Saksa ja Suurbritannia arhiivides avastatud teemakohaseid allikmaterjale.¹⁷

Läti Riikliku Ajalooarhiivi (LVVA) fondides on samuti rohkelt materjali, mis on seotud eelkõige Karutapja ordeni omistamisega eestlastele, kuid siin leidub ka infot lätlastele Vabaduse Ristide annetamise kohta. Kõige väärtuslikumat teavet sisaldavateks dokumendikogudeks on Karutapja Ordeni Nõukogu ja Riigi Presidendi sekretariaadi fondid.

Samas leidub käesoleva teemaga seotud materjale ka Peastaabi fondis ning Armees Staabi ja sellest eraldi oleva koguna isikutoimikute fondis. Samuti leidub mitmesugust teavet Läti Välisministeeriumi fondis, kus huvipakkuvaid säilikeid leidub administratiiv–juriidilise osakonnas. Seal paiknevad mõnegi ordeni pälvinu isikutoimikud. Huvitavat materjali on ka ministeeriumi Balti riikide osakonnas. Ka fond Läti saatkond Eestis sisaldab käesoleva teema kohta täiendavat väärtuslikku teavet.¹⁸

¹⁶ EAA, f. 1767. Eesti Üliõpilaste Selts; f. 1765. Fraternitas Estica; f. 1757. Rotalia; f. 1760. Sakala; f. 1759. Ugala; f. 1764. Vironia.

¹⁷ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920. 1999. Dokumentide kogumik. Tallinn; Eesti ja Läti suhted 1920–1925. 1999. Dokumentide kogumik. Tallinn; Eesti suhted Leedu ja Poolaga. Balti konverentsid. 1920–1925. 2001. Dokumentide kogumik. Tallinn; Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929. 2002. Dokumentide kogumik. Tallinn–Tartu.

¹⁸ LVVA, f. 1304. Lāčplēša Kara Ordena Dome; f. 1303. Valsts prezidenta sekretariāts; f. 1474. Latvijas kara ministrijas Armijas štābs; f. 5192. Latvijas Armijas Galvenais štābs; f. 5601. Armijas štāba personālo lietu kolekcija; f. 2570. Latvijas Ārlietu ministrijas Administratīvi juridiskais departaments. Ārlietu ministrijas personālsastāvs; f. 2574. Ārlietu ministrijas, n. 3. Baltijas valstu nodaļa; f. 2575. Latvijas diplomātikās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs, n. 8. Latvijas sūtniecība Igaunijā 1920–1940.

Kuna Läti Riikliku Ajalooarhiivi fondid ja kollektsioonid on suuremahulised, siis võib oletada, et ühte-teist huvipakkuvat jäi käesoleva töö jaoks ka üles leidmata ning läbi töötamata. Kuid see ei seganud piisavalt argumenteeritud üldpildi loomist ning järeltõlgemist.

Teatmeteosed, muud trükised ja perioodika

Lisaks arhiivimaterjalidele on käesolevas töös rohkelt kasutatud teatmeteoseid, uurimusi ning ajaloolisi käsitlusi, samuti memuaare ja mitmesuguseid muid kogumikke, milles leidub teavet Eesti ja Läti riikluse ja vastastikuste suhete kohta. Mitmete juba iseseisvusaastatel Eestis ja Lätis ilmunud trükiste vahendusel on võimalik saada pilt tollal valitsenud suhtumisest naabrisse ja mõista, kuidas hinnati näiteks Vabadussõja aegseid sündmusi kaasaegsete pilgu läbi.

Nõukogude perioodil ilmunud teosed kannatavad paratamatult tollal valitsenud ideoloogilise suunamise tõttu, kuid ka siit võis leida mõndagi, mis aitab täiendada käesoleva töö üldpilti.

Taasiseseisvunud Eestis ja Lätis ning välismaal on ilmunud mitmeid teatmeteoseid ja üldkäsitlusi ning uurimusi, mis täiustasid üldpilti, lisasid detaile ning aitasid kaasa käesoleva töö valmimisele.¹⁹

Abistavaks materjaliks on olnud ka mõned paguluses ilmunud teosed, eelkõige militaarvaldkonda puudutavatel teemadel. Neis on ajaline distants võimaldanud objektiivsemat lähenemist riikide loomise ajal toimunud sündmustele, kuigi rahvuslikust lähtepunktist tulenevalt on neisse jäänud mõningane erapoolikus. Ka vastasleeri kuulunud tegelaste mälestused, mis mõistetavalt ei hiilga sõbralikkusega Eesti ja Läti aadressil, on töö koostamisel kasutamist leidnud.²⁰

¹⁹ Vt nt: **Ant, J. 1990.** Eesti 1920. Iseseisvuse esimene rahuaasta. Tallinn; **Bērziņš, P. 1928.** Latvijas brīvības cīņas 1918–1920. Rīga; Eesti tänab 1919 – 2001. 2001. Tallinn; Eesti Vabadussõda I. 1937 ja II 1939. Tallinn; **Laaman, E. 1936.** Eesti iseseisvuse sünd. Tartu; **Lahet, O. 1938.** Läti riigi tekkimine ja tunnustamine. Tartu; Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920. 1999. Enciklopēdija. Rīga; **Lehti, M. 1999.** A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War. Frankfurt am Main; **Radziņš, P. 2001.** Läti Vabadussõda. Tartu; Valmieras kājnieku pulka vēsture 1919.–1929. Rīga 1929. jmt.

²⁰ **Andersons, E. 1983.** Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. Toronto; Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. Ein Gedenkbuch. 1929. Riga; **von der Goltz, R. 1937.** Minu missioon Soomes ja Baltikumis. Tartu.

Oluliseks abimeheks sai töö koostamisel esimesel iseseisvusperioodil ilmunud perioodika. Nii Eestis tükitud militaarse kallakuga ajakirjad nagu Sõdur ja Kaitse Kodu! kui ka suured päevalehed Postimees, Päevaleht, Vaba Maa ja ametlik väljaanne Riigi Teataja kajastasid järjepidevalt Eesti ja Läti vastastikuseid suhteid Kasutamist leidsid ka Läti perioodilised trükised nagu Latvijas Kareivis, Lāčplēsis, Jaunākās Ziņas ning riiklik häälekandja Valdības Vēstnesis. Nendes leidunud Eestiga seotud huvipakkuvad kirjutised ning ametlikud teated olid nii mõnelegi väitele toetavaks abimaterjaliks.

KAHE RIIGI SUHTED AASTATEL 1918–1925

1. Vabadussõja periood 1918–1920

Mõlema riigi Vabadussõja perioodi käsitledes on Eesti iseseisvusvõitlust tunduvalt lihtsam määratleda, kui seda näiteks Läti oma, kelle riikluse ja sõjajõudude loomine ning võimu tegelik teostamine oma territooriumil oli pikka aega pärsitud või mitmeti tõlgendatav ka tänasest ajaloolisest kontekstist lähtuvalt.

Käesolevas töös on Eestit käsitledes aluseks traditsiooniline lähenemine, kus Vabadussõja alguseks on 28. november 1918, mil Nõukogude Vene väed ründasid Narvat, mida kaitsesid juba Eesti üksused koos sakslastega. Sõja lõppdaatumiks on aga kokkuleppeliselt 2. veebruar 1920, kui sõlmiti Tartu rahu. Kogu sõda võib käsitleda ühtse tervikuna, kus vahepalaks oli vaid lahingutegevus Balti parunite väeüksuste vastu. Suhtluses Lätiga on käesolevas töös käsitlemist leidnud nii *Landeswehri* konflikt kui ka Bermont–Avalovi avantüüri seonduv ning muidugi Eesti vägede tegutsemine lõunanaabri territooriumil kogu sõja ajal.

Lätil Vabadussõda jaguneb kaheks olulisemaks ajajärguks. Neist esimene sai alguse varsti pärast 18. novembril 1918 toimunud Läti iseseisvuse välja kuulutamist – vaid paar nädalat hiljem alanud Punaarmee kallaletungiga Latgalest. Esimese periood kestis 1919. aasta suveni, kui puhkes relvakonflikt baltisaksa väeosadega. Tegemist oli ajavahemikuga, kui seaduslikul Läti valitsusel ei olnud tegelikku kontrolli suurema osa territooriumi üle ning tema relvajõud olid sisuliselt olematud, alludes heal juhul sõbraliku naaberriigi, Eesti ülemjuhatusesele või halvemal juhul hoopis vaenulikule von der Goltzile. Teine ajajärk algab 5. juuniga 1919 ehk nn. *Landeswehri* sõjaga. Kuigi *de facto* oldi Saksamaaga sõjajalal juba novembrist 1918, katkestas Läti diplomaatilised suhted vaenupoolega ametlikult alles 25. novembril 1919. Sõjaseisukord kahe riigi vahel lõpetati vastastikuste suhete taaskehtestamise lepingu sõlmimisega 15. juulil 1920.²¹ Läti Vabadussõda lõppes 11. augustiga 1920, mil Riias kirjutati alla rahuleping Nõukogude Venemaaga.

Lõunanaabri iseseisvussõja mõlemad perioodid jagunesid omakorda veelgi mitmeks erinevaks etapiks ja olid seotud Läti eripäraga, kus riigi territooriumi olid

²¹ **Feldmanis, I.** Latvijas kara pieteikums Vācijai. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata II. 2000. Rīga: Latvijas Kara muzejs, lk 135.

jagamas kolm erinevat valitsejat ning seadusliku valitsuse reaalne võim sõltus paljudest kõrvalmõjudest.

1.1. Eesti seisukord ning koostöö Lätiga

Saksa keisririigi kokkuvarisemine ning Saksamaa ja liitlaste vahel sõlmitud relvarahu võimaldas 11. novembril 1918 jätkata tegevust Eesti Ajutisel Valitsusel Konstantin Pätsiga eesotsas, kes alles mõni päev hiljem saabus tagasi vangilaagrist. Okupatsioonivägi siiski ei kiirustanud valitsemise üleandmisega. Mitmel pool kohtadel viivitati võimust loobumisega või häiriti sihilikult Eesti riigi- ja omavalitsuste tööd. Eriti oli seda tunda Lõuna-Eestis. Lisaks oli riigis pead tõstmas enamlased, kelle juhtimisel üritati detsembri keskel 1918 kukutada valitsevat seaduslikku võimu.²²

Juba 22. novembril 1918 tegi Nõukogude Venemaa esimese katse vallutada Narva linn. Kohal viibinud Saksa väeüksused löid pealetungi tagasi, kuid tõmbasid seejärel oma üksused Narvast välja.

Eesti Vabadussõja algas kuus päeva hiljem, kui vastloodud 4. jalaväepolk, kaitseliitlased ja Saksa järelväe üksused löid taas tagasi Punaarmee rünnaku Narvale. Siiski oldi sunnitud samal päeval ümberhaaramise ohu tõttu Narva maha jätma. Toimus taganemine, mis kestis jaanuari alguseni 1919 ja mille käigus punavägi vallutas Viru rindel Jõhvi, Rakvere ja Tapa raudtee sõlmpunkti ning jõudis Kehrani.

Lõunarindel tungis punavägi samuti alates detsembri algusest 1918 peale ning vallutas aasta lõpuks järjest Võru, Valga ja Tartu ning Läti suunalt Mõisaküla, Karksi ja Tõrva. Alles 1919. aasta jaanuari teisel poolel jõudis vaenlane Heinastesse ja sellega oli Eesti Soome lahest kuni Liivi laheni Nõukogude Vene vägede poolt haardesse võetud.²³

Samas oli meri detsembri keskel 1918 Tallinna reidile saabunud Briti laevastiku kontrolli all, tagades sellega kaitse Tallinnale ning võimaldades sõjaväe jätkuvat formeerimist, seadusliku võimu kindlustamist ning ettevalmistusi maa vabastamiseks vaenulikest vägedest.

Jaanuaris 1919 alanud Eesti vägede pealetungiga suruti Punaarmee üksused veebruari alguseks Viru- ja Lõunarindel Eestis välja ning armee peatus lühiajaliselt etnilisel piiril. Läti suunal, Alüksnest Liivi lahe poole jääval territooriumil, viidi rinne kohati aga aladele, kus enamuse rahavastikust moodustasid lätlased. Paraku just

²² **Laaman, E. 1936.** Eesti iseseisvuse süünd, lk 400.

²³ Eesti Vabadussõda I 1937, lk 270.

sõjategevuse ülekandmisega Põhja–Läti territooriumile sündis eeldus hilisemate probleemide tekkimiseks kahe naabri sõjalistes ja poliitilistes suhetes.

Väärrib märkimist, et Eesti vägede koosseisus võttis lahingutegevusest Lätimaal osa ka Soome vabatahtlikest koosnev Põhja Poegade väeüksus, kelle mitmed võitlejad pärast sõda leidsid tunnustamist Läti teenetemärkidega.

Eesti Ajutise Valitus andis jaanuaris 1919 loa nii Läti valitsusele kui ka sõjaväelastele tulla Eestisse, et siin oma ridu korrastada. Läti Ajutine Valitsus seda võimalust siiski ei kasutanud, küll aga ohvitserid ja sõdurid. Järgmisel kuul võeti vastu otsus Läti abistamiseks ja allkirjastati leping Läti väeosade loomiseks Eestis. Alustati Põhja–Läti Brigaadi formeerimist. Seisuga 25. mai 1919 oli Eesti sõjaväe toidul 1500 Läti sõjaväelast. Võrdluseks, et Eesti rahvaväelasi oli sel hetkel varustatute nimekirjas 74 500 võitlejat.²⁴

Hoolimata vaenlase korduvatest pealetungikatsetest stabiliseeriti Viru rinne 1919. a kevadel, Narva jõe joonel. Kuid Lõunarinne oli Punaarmee vastu kuni suveni pidevalt liikumises, vastavalt sellele kuidas pooltel õnnestus sõjajõudusid koondada ning pealetunge korraldada. Nii muutus Petseri– ja Võrumaa järgmistel kuudel korduvalt sõjatandriks.

Lihtsustamaks juhtimist moodustas Eesti ülemjuhataja märtsikuus 1919 Liivi lahest kuni Valgani ulatuval rindel võitlevatest väeosadest 3. diviisi kindralmajor Ernst Põdderi juhtimisel. Tema alluvusse läksid ka Läti väeüksused.

Riiklikus juhtimises toimus muutus aprillis, kui asus kokku Asutav Kogu ning Ajutisel Valitsusel tuli tagasi astuda. Maikuu algul nimetati ametisse esimene Eesti Vabariigi Valitsus pea– ja sõjaminister Otto Strandmani juhtimisel.

Maikuu keskel algas Narva rindel Vene Põhjakorpuse pealetung Petrogradile. Toetamaks neid alustas ka 2. diviis polkovnik Viktor Puskari juhtimisel pealetungi Pihkva ja Alüksne ning 3. diviis Valmiera suunal. Kuu lõpul vallutasid Eesti väed Pihkva ning jõudsid juuniks Lõuna–Lätti, hõivates ka Jēkapilsi ja lõigates seega läbi Riia alt taganevate punavägede tee.

Juuni alguses 1919 tungisid von der Goltzi juhitud väekoondised Põhja–Lätti ja ähvardasid seal paiknevaid Eesti positsioone. Puhkes nn. *Landeswehri* sõda, mille käigus Eesti armee Läti üksuste toel purustas vaenlase sõjajõud. Juuli alguses sõlmiti

²⁴ Eesti Entsüklopeedia VIII kd., 1937, Tartu: Loodus, vg. 627.

vaherahu mille alusel pidid saksa väed lahkuma Läti territooriumilt. Seda siiski ei juhtunud ja oktoobris kerkis uus oht Läti ja kaudselt ka Eesti iseseisvusele.

Juulis läksid seni Eesti ülemjuhatusesse allunud Põhja–Läti Brigaadi väeosad Läti juhtimise alla ning sõlmiti Eesti ja Läti sõjalise koostöö leping. Selle alusel tuli Kirde–Lätis, alates Lubānu järvest kuni Eesti piirini, asuda punavägede vastu kaitsepositsioonidele siiski Eesti üksustel, sest lõunanaabril ei jätkunud selleks lihtsalt jõudu. Samuti jäädi okupeerima piirialasid Põhja–Lätis.

Sõjategevusega paralleelselt käis ka Eesti *de jure* tunnustuse ja majandusliku ning sõjalise abi hankimine lääneliitlastelt. Abi küll saadi, kuid tunnustuse küsimus jäi esialgu lahtiseks, sest suurriigid soovisid esmalt lahendada Venemaa saatuse küsimuse. Seetõttu otsustas Eesti valitus augusti lõpul asuda läbirääkimistesse Nõukogude Venemaaga võimaliku vaherahu sõlmimiseks. Paraku soovitud tulemust ei saavutatud ja läbirääkimised katkesid.

Augustis 1919 tuli Eesti vägedel maha jätta ka Pihkva ning asuda kaitsepositsioonidele tulevasel riigipiiril.

Septembris oli Loodearmee alustanud uut pealetungi Petrogradile mida liitlaste nõudel pidid toetama ka Eesti, Läti, Leedu ja Poola oma rindelõikudes. Edukalt alanud aktsioon varises oktoobris kokku ja demoraliseerunud väeosad desarmeeriti Eesti üksuste poolt ning paigutati laagritesse Ida–Virumaale.

Augustist detsembrini 1919 peeti Riias, Tallinnas ja Tartus mitmeid läbirääkimisi Eesti, Läti, Leedu ja Soome kõrgete esindajate vahel Balti ühise poliitika kujundamiseks, Nõukogude Venemaaga rahu tegemiseks ning võimaliku ühisliidu loomiseks. Eestvedajana tegutses siin Eesti. Paraku ei jõutud ületamatute eriarvamiste tõttu kokkuleppele. Läti ei nõustunud aga enne Nõukogude Venemaaga rahuläbirääkimistesse asuma, kui Latgale on vabastatud.²⁵

Oktoobris 1919 toimus Bermond–Avalovi rünnak Riiale. Läti abipalvele vastas Eesti kahe soomusrongi saatmisega Riiga, mis oli oluliseks abiks vaenlase Daugava ületamise katse pidurdamisel. Likvideerimaks täielikult naaberriigi territooriumil asuvad von der Goltzi ja Bermond–Avalovi relvarühmitusi, plaanis Eesti väejuhatuse läkitada Lätti täiendavaid väekoondisi. Selleks valmistati ette ka Eesti ja Läti sõjalise

²⁵ Arumäe, H. 1983. Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919–1925, lk21–29.

konventsiooni projekt, mis aetas partnerile väga raskeid kohustusi.²⁶ Läti pool sellisest lepingust keeldus.

Poliitiline muutus Eesti riigi juhtimises toimus novembris, kui ametisse astus uus valitsus peaminister Jaan Tõnissoniga eesotsas.

Loodearmee kokkuvarisemine novembris 1919 ja Punaarmee taasjõudmine Eesti etnograafilistele piiridele viis vajaduseni asuda uuesti rahuläbirääkimistesse Nõukogude Venemaaga. Detsembri algul 1919 need ka Tartus algasid. Aasta lõpuni toimunud Punaarmee marulised rünnakud Eesti positsioonidele Narva rindel siiski ei suutnud muuta läbirääkimiste käiku ja järgmise aasta jaanuari algul vaikisid relvad. Rahuleping allkirjastati 2. veebruaril 1920 Tartus.

Eesti sai Vabadussõja ajal sõjalist abi relvastuse ja inimjõu näol eelkõige Suurbritannialt ja Soomelt, väiksemad üksused formeeriti ka Taani ja Rootsi vabatahtlikest. Lisaks andsid suuremal hulgal laenu, mitmesugust majandusabi ja sõjavarustust USA ja Prantsusmaa. Neist viimase poolt osutatud abi jõudis Eestisse küll alles pärast Vabadussõda.²⁷

Eesti omaltpoolt toetas Vabadussõja ajal korduvalt Läti iseseisvuspüüdlusi, olgu selleks oma territooriumil Põhja-Läti Brigaadi loomise võimaldamine, *Landeswehri* sõja raskuse enda kanda võtmine või Bermond–Avalovi pealetungi peatamine Riiale oktoobris 1919. Muidugi ei saa mainimata jätta neid sadu ohvitsere ja sõdureid, kes langesid või said haavata lahingutes Lätimaal. Langenud eesti sõjameeste haudadele või mälestuseks püstitati Lätimaal üle 20 mitmesuguse tähise. Läti omakorda tasus Eestile, vastavalt riikidevahelisele kokkuleppele 30 miljonit Eesti marka, võitlustes Läti pinnal invaliidistunud Eesti sõjaväelaste ülalpidamiseks.²⁸

Vabadussõja ajal Läti territooriumil viibinud Eesti sõjaväeosade arv ja mitmesugustes üksustes teeninud sõjaväelaste hulk oli aukartust äratav, üle 30 000 mehe. Alates jaanuarist–vebruarist 1919 osalesid Läti pinnal võitlustes punavägedega sellised Eesti väeosad nagu 3., 6. ja 9. jalaväepolk, *Scouts* Pataljon, ratsaväeüksused, kitsa- ja laiarööpalised soomusrongid ja suurtükiväepatareid. Järgmistel kuudel ja eriti *Landeswehri* sõja ajal kasvas oluliselt väeosade ja meeskonna arv Lätimaal. Tulid

²⁶ Eesti ja Läti vabariikide valitsuste vahel sõlmitud sõjalise konventsiooni ja piiriküsimustes reguleerimise konventsiooni ära kirjad 20.10.1919. ERA, f. 1585, n. 1, s. 12, l. 1–4.

²⁷ Eesti Vabadussõda II 1939. Tallinn, lk 448.

²⁸ Ibidem, lk 456.; Strauss, M., Pihlak, J., Krillo, A., Viljat, R. 2005. Vabadussõja mälestusmärgid. II., Keila, lk 194–221.

juurde sellised üksused nagu 1. ja 8. jalaväepolk, Viljandi Kooliõpilaste Pataljon, Kalevi Maleva ja Kuperjanovi Partisanide Pataljon, mitmed sõjalaevad tegutsesid Liivi lahes ja Riia all ning kasvas suurtükiväeosade ning soomusrongide arv. Mõned neist olid Läti pinnal opereerimas enamuse rindel oldud ajast.²⁹ Vabadussõja lõppedes jäid Eesti väeüksused veel esialgu Põhja–Läti territooriumile, kust märtsis 1920 tõmbuti tagasi ja jäädi suures osas joonele, mis hiljem sai piiriks kahe riigi vahel.

1.2. Läti olukord ja suhted Eestiga

Esimese maailmasõja relvarahu sõlmimise ajal oli Läti olukord võrreldes Eestiga tunduvalt keerulisem. Kui Eestis oli iseseisvust kuulutatud juba veebruaris 1918, hetkel mil enamlus oli asendumas Saksa okupatsiooniga, siis Lätis õnnestus see teostada alles pärast Esimese maailmasõja vaerahu kehtima hakkamist. Läti Rahvanõukogu J. Čakste juhtimisel proklameeris Läti sõltumatust 18. novembril 1918 Riias. Ametisse nimetati Läti Ajutine Valitsus peaminister Kārlis Ulmanise ja välisminister Zigfrīds Anna Meierovicsiga eesotsas, kuid see ei tähendanud veel riigi püsijäämist.

Saksa okupatsioonivõim, kes küll pidi vastavalt rahulepingule maa vabastama, ei soovinud tunnustada vasttekinud Läti riiki. Lahkuvad Saksa väed takistasid Läti riigiaparaadi ja rahvusliku sõjaväe loomist. Ajutine Valitsus oli sunnitud esialgu aktsepteerima Läti armeena Balti *Landeswehri*, mille enamuse moodustasid baltisakslased. On märkimisväärne, et alles seoses Nõukogude Vene kallaletungiga nimetati 6. detsembrist 1918 ametisse ka kaitseminister. Selleks sai Jānis Zālītis, kes oli ametis juunini 1919.³⁰

Juba detsembri algul 1918 alustas Punaarmee Alüksne ja Daugavpilsu suunalt pealetungi ning vallutas jaanuari lõpuks 1919 suurema osa Lätist. Riia langes Punaarmee kätte juba 3. jaanuaril 1919 ning seal kuulutati välja Läti Nõukogude Vabariik eesotsas Pēteris Stutškaga.

Ajutine Valitsus, kes omas tänu Saksa okupatsioonivägedele ja kindral Rüdiger von der Goltzi juhitud *Landeswehrile* võimu vaid läänepoolses Kuramaa osas, asus algul Jelgavasse ning mõni päev hiljem juba Liepājasse.

²⁹ Kirjavahetus Vabadussõja ajal Läti riigi territooriumil tegutsenud Eesti väeosade väljaselgitamise küsimuses. Isikute avaldused Läti Vabariigi iseseisvuse aastapäeva mälestusmedali saamiseks 1929–1930. ERA, f. 495, n. 3, s. 396.

³⁰ Latvijas Brīvības cīņas, lk 271–272.

Selline keeruline olukord tingis vajaduse otsida abi nii naabritelt kui ka suurriikidelt Läänest. Tõsi küll, juba detsembris 1918 olid Briti sõjalaevad saabunud Liepāja ja Riia sadamasse, kuid isegi Riia vallutamine Punaarmee poolt ei sundinud neid sõjaliselt sekkuma.

Läti peaminister K. Ulmanis pöördus 31. jaanuaril 1919 Eesti Ajutise Valitsuse poole palvega lubada Eesti territooriumil mobiliseerida Läti kodanikke ja moodustada väeüksusi. Ühtlasi sooviti Eesti poolset abi nende väljaõppel ja varustamisel relvade, riietuse ning muu vajaliku näol. Eesmärkide teostamiseks sõlmiti Eesti ja Läti Ajutise Valitsuse esindajate vahel 18. veebruaril 1919 sõjalise iseloomuga leping. See võimaldas Eesti väejuhatuse alluvuses moodustada Põhja-Läti Brigaadi ning Eesti vägede poolt hõivata piiriala Põhja-Lätis, et puhastada see Punaarmeest. Eesti sai oma kätte kuni piiri kindlaks määramiseni Valga linna ning mõned piiriäärsed vallad, kus elasid segamini eestlased ja lätlased³¹.

Pärast sõda, 1920. märtsis teatas Läti välisminister Z. A. Meierovics Eesti valitsusele, et ei soovi nimetatud lepingut tunnistada. See jäeti ratifitseerimata väitega, et Läti esindajatel Jānis Ramansil ja Jorgis Zemitānsil ei olnud vastavaid volitusi lepingule allakirjutamiseks.³² Täpsustavalt väärub märkimist, et Eesti esindajana oli lepingule alla kirjutanud peaminister K. Päts.

Läti Ajutine Valitsus kukutati 16. aprillil 1919 *Landeswehri* poolt ja ta pidi asuma liitlaste kaitse alla Briti sõjalaevale Saratov. Kindral von der Goltzi poolt pandi pukki saksasõbralik Andrievs Niedra valitsus. Lätil oli selleks hetkeks 3 valitsust: rahvuslik, saksasõbralik ja Nõukogude Vene meelne.

Kuigi 22. mail 1919 vallutas *Landeswehr* Riia ja Eesti väeüksused koos Läti brigaadiga tõrjusid punaväe välja Põhja-Lätist, ei saanud seaduslik Läti Ajutine Valitsus K. Ulmanisega eesotsas pealinna asuda, sest seal peremehetses von der Goltz. Enamus Lätimaast, välja arvatud Latgale, sai *Landeswehri* ja Eesti sõjaväe poolt juunis Punaarmeest puhastatud.

Nähes, et Eesti väed toetavad jätkuvalt K. Ulmanise valitsust ning okupeerivad suuri maa-alasid Põhja-Lätis, otsustas von der Goltz alustada juuni algul sõjategevust Eesti vastu. Saksa grupeering sai aga hävitavalt lüüa ja oli sunnitud 3. juulil 1919

³¹ Ära kirjad lätlastega sõlmitud lepingutest vastastikuste suhete korraldamise kohta 14.02.1919–23.08.1919. ERA, f. 31, n. 1, s. 44, l. 3–4.

³² Eesti ja Läti suhted 1920–1925. 1999, lk 76.

sõlmima vaherahu, mille üheks põhinõudeks oli lahkumine Riias ja järgnevalt ka Lätist. Viimast tingimust siiski ei täidetud.

Pärast *Landeswehri* purustamist sai Läti Ajutine Valitsus K. Ulmanise juhtimisel Riias tegevusse asuda ning alustada riigiparaadi ja sõjaväestruktuuri ülesehitamist. Seni Eesti ülemjuhatuses alluvuses olnud Põhja–Läti Brigaad polkovnik J. Zemitānsi juhtimisel viidi nüüd Läti väejuhatuse alla ning liideti Vidzeme diviisiga.³³ Eesti väed jätkasid Põhja–Läti okupeerimist tagamaks Eesti lõunapiiride julgeolekut ning ühtlasi Kirde–Lätis naabri idapiiri kaitset Punaarmee vastu.

Eesti ja Läti valitsus sõlmisid 21. juulil 1919 sõjalise koostöö lepingu, mis kohustas Lätit tagama Eestile vaenulike väeüksuste desarmeerimise ja nende loomise keelamise oma territooriumil. Leping sisaldas ka mitmeid sõjalise koostöö punkte, sõjaliste kulude tasumise algpõhimõtteid ning piiri kindlaksmääramiseks segakomisjoni loomist.³⁴

Septembris–oktoobris 1919 tekkis Läti ja kaudselt ka Eesti iseseisvusele uus oht. Seni veel Kuramaal paiknenud von der Goltzi Rauddiviisi väeriismed liitusid poliitiline seikleja vürst Pavel Bermond–Avalovi loodud Läänearmeega ning alustasid pealetungi Riiale. Kriitilises olukorras pöördus Läti sõjavägede ülemjuhataja kindral Dāvids Sīmansons 8. oktoobril 1919 Eesti vägede juhi kindralmajor Johan Laidoneri poole palvega saata appi soomusrongid. Eesti ülemjuhataja käsul sõitsid koheselt ka kaks laiarööpmelist soomusrongi Riiga³⁵. Vaenlase pealetung peatati ja selles mängisid kaalukat rolli, eriti moraalses mõttes, just nimetatud soomusrongid.

Seoses Läti pinnal taaskerkinud ohuga mõlema Balti riigi iseseisvusele esitas J. Laidoner juba 9. oktoobril 1919 omapoolsed tingimused kavatsetava kahe riigi vahelise sõjalise konventsiooni sõlmimiseks³⁶. Lepingu projekt töötati küll välja, kuid allakirjutamiseni sellega ei jõutudki Läti poolele sobimatute tingimuste tõttu. Vastukaaluks otsustas Eesti ülemjuhataja 21. oktoobril 1919 soomusrongid Riias tagasi tõmmata Valka.³⁷

³³ Latvijas Brīvības cīņas, lk 295.

³⁴ Ärakiri lepingust Eesti ja Läti valitsuste vahel suhete korraldamise asjus 21.07.1919. ERA, f. 31, n. 1, s. 607, l. 1–3.

³⁵ Vabadusmonument I 1933, lk 150–151.

³⁶ Eesti ja Läti vabariikide valitsuste vahel sõlmitud riigikaitsealased lepingud 1919–1920. ERA, f. 495, n. 10, s. 48, l. 20.

³⁷ Eesti ja Läti vabariikide valitsuste, ERA, f. 1585, n. 1, s. 12, l. 2–4; Sissetulnud telegrammid 11.07.1919–24.05.1920. f. 1835, n. 1, s. 8, l. 94–95.

Tegelikult oli siis juba kõige suurem oht Riiale möödunud ja Läti väed asusid peatselt pealetungile ning purustasid Bermond–Avalovi väeüksuse ning tõrjusid novembrikuul selle riismed Lätimaalt välja. Kuu lõpul katkestas Läti ametlikult kontaktid Saksamaaga, mis faktiliselt kandsid sõjaseisukorra tunnuseid juba novembrist 1918. Alles juulis 1920 taastati diplomaatilised suhted.

Pärast Bermond–Avalovi avantüüri lõppu jäi Lätile ainukeseks reaalseks vaenlaseks Nõukogude Venemaa, kelle vastu alustati koos Poolaga 3. jaanuaril 1920 ühist pealetungi Latgale vabastamiseks. Juba 1. veebruariks oli Punaarmee Läti etnograafilistest piiridest välja surutud. Samal päeval sõlmitud vaherahu hoiti täielikus saladuses. Rahuläbirääkimisel algasid 26. aprillil ja lõppesid rahulepingule allakirjutamisega Riias 11. augustil 1920³⁸.

2. Rahuaastad 1920–1925

2.1. Piiriküsimuse lahendamine. Suhete normaliseerimine

Juba Vene riigi koosseisus olles kerkis Läti ja Eesti kohaliku võimu teostajate jaoks küsimus kust peaks jooksva piiri kahe eri rahvusega asustatud alade vahel. Juba augustis 1917 moodustati vastav piirikomisjon Liivimaa kubermangu Eesti osa ühendamiseks Eestimaa kubermanguga. Komisjoni üheks sõlmküsimuseks sai juba tollal Valga linna kuuluvus. Arvamused olid vastandlikud. Nii esitasid Eesti pooled komisjoni liikmed seisukoha, et Valga peab kuuluma Eestimaa kubermangu. Argumendina toodi eelkõige, et enamuse rahvastikust on eestlased. Samuti rõhutati, et Valga on Eesti jaoks oluline raudteeliikluse keskus, et linn ammutab oma elujõu Eestist jne. Läti poole esindus esitas samad argumendid, kuid vastupidiselt Läti kasuks. Kokkuleppele ei jõutud.³⁹

Juba iseseisvatena, septembris 1919 otsustati, et teostatakse ühiselt väljatöötatud ankeetide alusel rahvaküsitlus, selgitamaks välja rahvuslik koosseis, kodakondsus ja varanduslik kuuluvus. Selgus, et Valga südalinnas elas 5382 inimest, kes end eestlaseks pidas. Samas tunnistasid end Läti rahvusse kuuluvaiks 3678 inimest ning muudest rahvustest oli 1339 isikut. Isegi koos alevitega, milles oli lätlaste osakaal suurem, elas Valgas eestlasi 7064 ja lätlast 5496. Kodakondsuse järgi võttes elas Valga südalinnas 4897 Eesti kodanikuks ja 2827 Läti kodanikuks end määratlenud inimest. Kinnisvara

³⁸ **Lahet, O. 1938.** Läti riigi tekkimine ja tunnustamine, lk 122–123.

³⁹ **Arumäe, H. 1983.** Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919–1925, lk 43.

erinevus oli samuti eestlaste kasuks, kus 330 000 ruutsülda kuulus Eesti kodanikele ja 177 000 Läti kodanikele.⁴⁰

Valga linn polnud ainus mõlemad pooli huvitav punkt piirialal. Küsimusi kerkis veel mitmete valdade ühe või teise riigi koosseisu minekus. Tegemist oli aladega, kus tihtipeale elasid eestlased ja lätlased segamini. Probleeme oli kõikide piirialasse jäävate valdadega. Samuti nagu Valga linna, igatsesid neid valdu endale nii Läti kui ka Eesti pool. Leidmaks järjest teravnevale olukorrale diplomaatilist lahendus kutsuti 13. jaanuariks 1920 Tallinnasse kokku kahe riigi kõrgetasemeline nõupidamine. Eesti poole juhiks oli peaminister Jaan Tõnisson ja Lätit esindas välisminister Z. A. Meierovics. Läti poole ettepaneku jaotada Valga pooleks, lükkas Eesti esindus tagasi ja nõustus teise ettepanekuga anda linna saatuse otsustamine vahekohtu kätte mille juhiks oleks Suurbritannia kodanik.⁴¹

Samas jäi lahtiseks senine Valga linna valitsemise küsimus, sest linnas paiknesid nii Eestile kui ka Lätile alluvad asutused. Kuidas Eesti pool kavatses probleemi lahendada, heidab mõningast valgust näiteks Eesti valitsuskabineti 25. jaanuaril 1920 tehtud salajane otsus, milles otsustati Läti riigiasutused Valgast lihtsalt jõudu kasutades välja viia.⁴²

Päev hiljem toimunud kahe riigi valitsuste esindajate nõupidamisel Tallinnas, mida juhtisid taas J. Tõnisson ja Z. A. Meierovics, tõstatati Läti poolt üles küsimus eestlaste vaenulikkusest. Selle põhjuseks oli juba mainitud Läti asutuste sundkorras evakueerimine Valgast. Läti esindaja Meierovicsi arvates tähendaks selline vaidlusküsimuste lahendamise viis hoopis uue suuna võtmist, mis tooks mõlema riigi jaoks kaasa väga riskantsed meetmed.⁴³ Võib vaid arvata, et Meierovicsi pidas siin silmas probleemi lahendamist sõjaliste vahenditega. Igatahes pooli rahuldava tulemuseni ei jõutud.

Pinged kahe naaberriigi vahel muutusid lausa plahvatusohtlikuks, kaugel ei olnud sõjast kahe äsjase liitlase vahel. Läti valitsuse istungil 10. märtsil 1920 oligi arutusel sõja alustamine Eesti vastu. Selle võimaluses kahtles Sõjavägede Ülemjuhataja

⁴⁰ Eesti–Läti suhted 1920–1925, 1999. Tallinn, lk 68–69.

⁴¹ Ibidem, lk 52.

⁴² Valitsuse koosolekute salajased otsused. 02.01.1920–29.12.1922. ERA, f.31, n. 1, s. 215, l. 6.

⁴³ Eesti–Läti suhted 1920–1925, 1999. Tallinn, lk 55.

J. Laidoner, kelle arvates oli tegemist vaid ähvardamisega Eesti hirmutamiseks. Siiski pidas ka Laidoner vajalikuks igaks juhuks valmis olla sõja puhkemiseks.⁴⁴

Pinev olukord kestis õnneks vaid lühikest aega. Juba 22. märtsil 1920 sõlmiti Eesti ja Läti vaheline kokkulepe, mis nägi ette, et piiriküsimuse lahendamine antakse segakomisjonile, mille juhiks saab Briti volinik või mõlema poole kokkuleppel keegi Suurbritannia kodanik. Kolonel Stephen Georg Tallentsi juhtimisel, kes oli nimetatud Eesti–Läti piirikomisjoni esimeheks, jõuti 1. ja 3. juulil 1920 otsusteni, mille alusel jagati Valga linn ja vaidlusalused territooriumid Liivi lahest kuni Nõukogude Vene piirini. Vastavalt kokkuleppele pidi Eesti oma väed Lätile minevalt territooriumilt tagasi tõmbama 17. juuli keskööks, mil uus piir kehtima hakkas.⁴⁵

Vastse piiriga ei olnud rahul ei Eesti ega ka Läti. Viimane esitas oma protesti just seondult Valga poolitamisega. Eesti mure oli seotud aga mitmete valdadega, mille põhjapoolsetes osades elas rohkelt eestlasi ja mis sattusid nüüd Läti koosseisu. Sellega seoses avaldas Eesti Välisministeerium juulis 1920 protesti Eesti–Läti piirikomisjoni esimehele.⁴⁶ Proteste esitati veel teisigi, kuid kolonel S. G. Tallentsi poolt määratud piir jäigi kahe riigi vaheliseks riigipiiriks ja järgnevatel aastatel tehti vaid mõned korrektiivid. Poliitilised kired, mis olid tekkinud seoses piiritülga vaibusid tasapisi ja andsid ruumi kainele tegutsemisele, võimaldades mõelda teistel olulistele küsimustele.

Täpsustavalt peab siiski mainima, et 19. oktoobril 1920 sõlmisid naabrid Riias Eesti ja Läti piirikonventsiooni, milles nähti ette riigipiiri tegelikuks fikseerimiseks luua vastav segakomisjon.⁴⁷ Lõplikuks piiri paika panekuks kulus veel kolm aastat.

Peamiseks teemaks sai 1920. aasta teisel poolel kogu regiooni hõlmava Balti liidu loomise ja sõjalise koostöö arendamise küsimus. Selleks toimus 1920. aasta sügisel suurejooneline Riia (Bulduri) konverents, kus Eesti ja Läti kõrval osalesid Leedu, Poola ja Soome. Poola sooviks oli saada liidu juhtivaks riigiks. Leedu hirm oma suure naabri ees ning Soome kõhklused pärssisid ühiselt taotletud eesmärke. Riia konverentsi

⁴⁴ Välisministrilt ja Sõjaväe ülemjuhataja staabist saadud informatsioon Eesti esindajatelt Lätis ja Poolas olukorra kohta neis riikides. 07.01.1920–25.06.1920. ERA, f. 31, n. 1, s. 1574, l. 8.

⁴⁵ Poliitiline informatsioon Riias Balti riikide kohta piiriküsimustes, Balti komitee asutamisest ja Riia konverentsi poliitilistest konventsioonidest 31. aug. 1920.a. ja 19. okt. 1920.a. 18.05.1920–16.11.1923. ERA, f. 957, n. 11, s. 255, l. 156–158.

⁴⁶ Välisministeeriumi informatsioon poliitilisest olukorrast 1920. ERA, f. 1582, n. 1, s. 44, l. 107.

⁴⁷ Riigi Teataja 1920, nr 221/222, lk 1762–1765.

tulemustest olulisimad olid kõigi osapoolte allkirjad poliitilisel lepingul, millele pidi järgnema sõjaline kaitseleping. Vastuolud Leedu ja Poola vahel, mis muutusid viimase poolt sama aasta oktoobris Vilniuse ja seda ümbritseva piirkonna okupeerimise tõttu äärmuslikeks, ei võimaldanud isegi Balti kolmikliidu loomist. Lisandusid Läti erimeelsused Poolaga, kes avaldas survet Lätis toimuvale maareformile ning esitas nõudmisi mõnedele aladele Daugavpils ümbruses.

Eesti koos lõunanaabriga võttis suuna kahe riigi vahelise liidu loomisele, millega oleksid hiljem võinud liituda ka teised osapooled. Nii sõlmisidki Eesti ja Läti 7. juulil 1921 sõjalise koostöö lepingu ning selle lisana ajutise kokkuleppe Eesti ja Läti kindralstaapide vahel.⁴⁸

Kuid mitmete lahendamata probleemide tõttu ning lootuses kaasata Soomet ja Poolat jäi leping Eesti Riigikogus ja Läti Seimis ratifitseerimata. Kuna Soome parlament keeldus 1922. aasta kevadel ratifitseerimast poliitilist lepingut nelja riigi vahelise kaitselepingu sõlmimise läbirääkimisteks, siis alustati eeltöödega Eesti ja Läti liidulepingu sõlmimiseks.

Eesti–Läti piiriküsimustes toimus 1922. aastal algul mitu nõupidamist, kus püüti leida rahuldavaid lahendeid piiri ajamise asjus. Erimeelsusi teravdas intsident Šuldino kõrtsi juures, kus läti sõjaväelased tungisid Eesti territooriumile. Konflikt suudeti siiski lahendada diplomaatilisel teel.⁴⁹

Sama aasta märtsis toimus Varssavis konverents Eesti, Läti, Poola ja Soome välisministrite osavõtul. Just Läti ja Eesti välisministrid Z. A. Meierovics ja Ants Piip olid eestvedajaiks, et sõlmiti poliitiline leping koos salajase protokolliga, milles nähti ette osalenud riikide kohustust alustada läbirääkimisi sõjalise kaitselepingu sõlmimiseks. Paraku jättis ainsana Varssavi lepingu ratifitseerimata Soome *Eduskund* ning seetõttu leping ei jõustunud.⁵⁰

Kuna nelja Balti riigi liidu loomisest ei saanud asja, siis otsustati Eesti ja Läti juhtkondade poolt ületada riikide vahelised erimeelsused ning sõlmida kahe riigi liit. Pärast olulisemates küsimustes põhimõttelisele kokkuleppele jõudmist allkirjastati

⁴⁸ Eesti Vabariigi Valitsuse otsused riigikaitse, välispoliitika ja majandusalalises küsimusis 08.01.1921–20.12.1921. ERA, f. 31, n. 2, s. 1030, l. 259; Ajutine kokkulepe Eesti ja Läti kindralstaapide vahel territooriumi kaitsmise kohta 07.07.1921. ERA, f. 957, n. 5, s. 38, l. 3a–3b.

⁴⁹ Eesti–Läti suhted 1920–1925, 1999. Tallinn, lk149–153.

⁵⁰ Ibidem, lk 7.

Tallinnas toimunud mitmepäevase konverentsi tulemusena 1. novembril 1923 Eesti ja Läti kaitseliidu leping. Lisaks sõlmiti täiendav piirileping, mis võimaldas lõplikult lahendada piiriküsimuse. Samas tehti ka kokkulepe vastastikuste nõudmiste kohta Vabadussõja aegsete kulude tasumise asjus. Ligi neli aastat kestnud vaidlus selle üle, kes ja kui palju on võlgu, sai lõpuks lahenduse. Läti pool tunnustas Eesti sõjalist abi, mida osutati Vabadussõja ajal, kuid jõuti ühiselt järeldusele selle mõõtmise võimatuses. Kompensatsiooniks võttis Läti valitsus kohustuse toetada 30 miljoni Eesti margaga Läti pinnal langenud või invaliidistunud Eesti sõjaväelasi ja nende peresid.⁵¹

Sõlmitud lepped said eelduseks vastastikkuste suhete parenemisele ning 1924. aastal saadi tegelda nende reaalse teostamisega. Paraku ei jõutud alati soovitud tulemusteni nagu näiteks plaanitud majandus- ja tolliunioon.

Mõtted vastastikuste riigivisiitide tegemise üle liikusid mõlemal pool juba vähemalt 1924. aasta kevadest. Selgusetuks jäi aga kumb on see esimene, kes naabrile külla läheb. Läti soovis, et selle sammu teeks Eesti. Vastupidiselt arvasid Eesti riigitegelased, et hoopis Läti president peaks põhjanaabrit külastama, sest Eesti on pool aastat vanem, oli aidanud Vabadussõjas purustada *Landeswehri*, tõrjunud naabri pinnalt punavägesid jne.⁵² Peatselt jõudis Läti äratundmiseni, et võib esimesena austada oma liitlast riigivisiidiga.

Tõuke naabrite poliitilise ja eriti sõjalise koostöö edendamiseks andis Eestis 1. detsembril 1924 toimunud kommunistlik riigipöördekatse ja selle edukas mahasurumine. Tõsi küll juba oktoobris oli alustatud eeltöödega, et täpsustada kuidas võiks toimuda vastastikune sõjaline abistamine, lähtudes 1923. aastal novembris sõlmitud Eesti–Läti kaitseliidu lepingust. Riigipöördekatse aga kiirendas liikumist kokkuleppe suunas ja 17.–20. detsembrini 1924 toimuski Tallinnas sõjaministeeriumi esindajate nõupidamine. Tulemuseks oli sama aasta 21. detsembril allakirjutatud Eesti ja Läti sõjaministeeriumi esindajate kokkulepe sõjalise abi andmiseks.⁵³

Kahe naabri suhete vormilisteks ja emotsionaalseteks kõrgpunktideks kujunesid riigijuhtide vastastikused riigivisiidid 1925. aasta esimesel poolel.

⁵¹ Riigi Teataja 1924, nr 8/9, lk 117–120.

⁵² Kirjavahetus Läti Eesti saatkonnaga Eesti–Läti majandusliku vahekorra kohta; väljavõtted saadik J. Seljamaa päevaraamatust Läti majandus-, sise- ja välispoliitika kohta 1924. ERA, f. 957, n. 12, s. 599, l. 173.

Läti presidendi J. Čakste külaskäik Tallinnasse toimus 23.–26. veebruaril 1925, selle raskuspunkt langes Vabariigi aastapäevale. Muu hulgas andis president siis Eesti sõjaväelastele isiklikult üle rohkel arvul Karutapja ordeneid. Läti riigijuhi saatkond oli kõrgetasemeline, sinna kuulusid näiteks välisminister Z. A. Meierovics, sõjaminister kolonel Rūdolfš Bangerskis, armee juht kindral Pēteris Radziņš, rannakaitse ülem mereväekapten Arčibalds Keizerlings, Välisministeeriumi Balti riikide osakonna juhataja Vilhelms Munters jpt. Mõlema riigi ajakirjanduselt sai riigivisiit väga kõrge hinnangu osaliseks.⁵⁴

Eesti riigivanema Jüri Jaaksoni vastukülaskäik Riiga toimus juba sama aasta kevadel, 9.–11. maini. Valitsuse otsusega oli delegatsiooni koosseisu arvatud teiste hulgas välisminister Karl Robert Pusta, sõjaminister Jaan Soots, 2. diviisi ülem kindralmajor E. Pödder, Merejõudude juhataja Hermann Salza, Tallinna linnaepea Anton Uesson jt. Riigivanema vastuvõtt Lätis oli samuti suurejooneline ja südamlük ning pälvis Läti ajakirjanduse poolt väga heatahtlikku kommenteerimist.⁵⁵

Aasta 1925 jäigi kahe naabri suhete kõrgpunktiks. Lätis tuli järgmisel aastal võimule vasakpoolne koalitsioonivalitsus, kes sõlmis 1927. aasta suvel Nõukogude Liiduga tulusa kaubanduslepingu, mis mõneti häiris ka naabrite omavahelist suhtlust. Ebaõnnestus Eesti–Läti tolliuniooni loomine. Alanud oli jahenemine naabrite suhetes. Pidurdavalt mõjus Eesti–Läti kontaktidele ka Eestisse heatahtlikult suhtuva Läti riigimehe Z. A. Meierovicsi traagiline surm 1925. aasta augustis. Samas mõjutas vastastikuste suhete olukorda ka mõne teise juhtiva Läti riigimehe jahe suhtumine oma põhjanaabrisse. Olgu siinkohal toodud kasvõi saadik J. Seljamaa seisukoht peaminister K. Ulmanisest. Seljamaa uskus Ulmanist igal võimalikul juhul tegutsevat selles suunas, et Eestile mitte vastu tulla.⁵⁶

⁵³ Kirjavahetus Eesti–Läti kaitselepingu realiseerimise kohta, kokkuleppe ära kiri vastastikku sõjalise abiandmise asjus ja protokoll ära kiri 03.11.1924–19.02.1925. ERA, f. 957, n. 5, s. 236, l. 17–22.

⁵⁴ Ajalehed ja ajaleheväljalõiked Eesti Vabariigi aastapäeva pühitsemise ja Läti presidendi külaskäigu kohta Eestisse 23.–25. II 1935. a. Vastastikuste peakõnede tõlked I osa 23.02.1925–25.02.1925. ERA, f. 957, n. 1, s. 391; Ibidem, II osa. ERA, f. 957, n. 1, s. 392; Sõdur 1925, nr 9, lk 169–177.

⁵⁵ ERA, f. 31, n. 3, s. 15473; Ajalehed, ajakirjad ja ajaleheväljalõiked Eesti Riigivanema J. Jaaksoni külaskäigu üle Riiga ja vastastikuste kõnede tõlked I osa 08.05.1925–16.05.1925. ERA, f. 957, n. 1, s. 400; Ibidem, II osa. ERA, f. 957, n. 1, s. 401.

⁵⁶ **Medijainen, E.1997.** Saadiku saatatus., lk 238.

Nimekamad Eesti ja Läti suhete arendajad Eesti poolt olid riigivanem ja välisminister Ants Piip ning Riia saadikud Aleksander Hellat ja J. Seljamaa. Läti esindajatest tuleb esmajärjekorras mainida välisministreid Z. A. Meierovicsit ning saadikut Tallinnas J. Seskist, samuti ka Välisministeeriumi Balti riikide osakonna juhatajat ja hilisemat välisministrit V. Muntersit.

3. Diplomaatilised ja sõjalised esindused 1918–1925

3.1. Läti diplomaadid

Naabrite diplomaatiline suhtlus riiklikul tasandil sai alguse kohe, kui selleks võimalus avanes. Esimese sammu tegi Läti pool, kelle esindaja Tallinnas juba detsembris 1918 tegevusse asus. Selleks sai kirikuõpetaja Jānis Ramans (eestipäraselt: Ramman), kes oli õppinud Tartu ülikoolis ja tundis Eesti olusid. Läti sõjaliseks esindajaks nimetati jaanuaris 1919 kapten J. Zemitāns, kes määrati peatselt formeeritava Põhja-Läti Brigaadi ülemaks ning ülendati alampolkovnikuks ja märtsis 1919 polkovnikuks. Kuna vastloodud Läti riigil puudusid igasugused rahalised vahendid, siis pöördus J. Ramans formeeritavate Läti üksuste loomiseks vajaliku krediidi saamiseks Eesti valitsuse poole. 24. jaanuaril 1919 otsustas Eesti Ajutine Valitsus selleks ka krediiti anda.⁵⁷ Ramans oli diplomaatilise esindaja staatuses kuni augustini 1919, mille järgselt ta tegutses Tallinnas volitatud asjurina kuni maini 1920.

Kuid 1919. aasta lõpul alanud konsultatsioonid piiriküsimuse lahendamiseks nõudsid ametliku esindaja määramist. Läti valitsus nimetaski detsembrist 1919 diplomaatiliseks esindajaks Eestisse Markus Gailitise.⁵⁸ Tema lühikese tegevusaja sisse, mis kestis kuni juulini 1920, jäi Eesti-Läti piiritüli kulminatsioon ja selle lahendamine. Ta oli ka tegev Läti poolse komisjoni liikmena sama aasta algul Tallinnas toimunud läbirääkimistel piiri reguleerimise küsimustes.

Juunis 1920 määrati Lätit esindama saatkonna ajutise juhi ja volitatud asjurina Jānis Stalbovs. Tema Tallinnas oleku aega, mis lõppes maikuu 1921, jäi nii Läti ja Nõukogude Venemaa vahelise rahulepingu sõlmimine kui ka ettevalmistused juulis 1921 sõlmitud naabritevaheliseks kaitselepinguks, mis paraku jäigi parlamentide poolt ratifitseerimata.

⁵⁷ **Laaman, E. 1936.** Eesti iseseisvuse süünd, lk 441–442.

⁵⁸ Latvijās ārlietu dienesta darbnieki, lk 365.

Stalbovsi järglaseks nimetati aprillis 1921 Jānis Seskis, kes oli Läti esindajaks Eestis kuni oktoobrini 1929, kandes alates augustist 1922 ametinimetust täievoliline minister ja erakorraline saadik. Tema Eestis viibimise ajal suhted normaliseerusid jõudes aastaks 1925 lausa kõrgpunkti. Ametist lahkumise ajaks jõudsid need taas jaheneda, millele näiteks aitas kaasa ka Läti ja idanaabri vahelise kaubalepingu sõlmimine.

Huvitava vahepalana olgu siin J. Seskise ametinimetusega juhtunud lugu. Algselt määrati Seskis Tallinnasse, kui Läti esindaja minister–residendi aukraadiga. Samas Eesti esindaja Aleksander Hellat oli Riiga nimetatud, kui erakorraline saadik ja täievoliline minister. Mõistetavalt tekitas selline lõunanaabri mittekohane ametinimetus Eesti kõrgemas juhtkonnas pahameelt. Kulus siiski hulga aega ning vahetuda jõudis ka Eesti esindaja Lätis enne, kui Seskis samaväärse ametinimetuse sai.⁵⁹ Ainsana pälvis hiljem Eesti Vabaduse Risti Läti diplomaatilisest esindusest just J. Seskis.

Oma roll oli täita kahe riigi suhetes ka sõjaväe esindajatel. Jutuks olnud polkovnik J. Zemitāns, kes jaanuarist 1919 oli sellele kohale määratud, kuid juba varsti asus juhtima Põhja–Läti Brigaadi, oligi esimene Läti militaariesindaja Eestis. Tema järglaste kohta on teada, et jaanuarist 1920 tegutses Läti sõjaväeatašeenä Eestis kapten Viktors Hasmanis, kes oli Vabadussõja ajal samuti mõnda aega teeninud Põhja–Läti Brigaadis. Ühtlasi oli ta sõjaväeliseks esindajaks Soomes. Ta vabastati ametist oktoobris 1923. Tema asemele nimetati novembrist 1923 sõjaväeatašeeks Eestis ja ühtlasi Soomes kapten Herbert Hugo Tepfers. Kapten Tepfers oli selles ametis kuni novembrist 1926, mil ta lahkus ametist ja ühtlasi ka sõjaväeteenistusest.⁶⁰ Kõik kolm nimetatud ohvitseri pälvisid nii Vabaduse Ristid kui ka Läti Karutapja ordenid. Tegemist oli meestega, kes tegelikult osalesid Vabadussõjas.

3.2. Eesti diplomaadid

Eestil läks oma Lätis asuva diplomaatilise esinduse avamiseks rohkem aega. Kuigi juba 1918. aasta lõpul olevat K. Ulmanise poolt tulnud kaudne ettepanek Eesti esindajaks määrata Riia Eesti koguduse õpetaja Theodor Tallmeister, kulus ideest teostuseni üle poole aasta. Ka Liepājas elanud Eesti päritoluga kaugesõidukapten

⁵⁹ Medijainen, E. 1997. Saadiku saatus, lk 237.

⁶⁰ Latvijas ārlietu dienesta darbnieki, lk 134, 304.

Mihkel E. Siemann–Toffry, kes ise soovis jaanuaris 1919 Eesti konsuliks saada, pidi ootama kevadeni.

Esimeseks Eesti esindajaks sai hoopiski Kindralstaabi luureosakonna alluvuses olev alamkapten Julius Jürgenson. Ta komandeeriti 13. märtsist 1919 Liepājasse, kus paiknes Läti Ajutine Valitsus. Tegelikult määrati J. Jürgenson Eesti ja Läti sõjavägede vaheliseks sideohvitseriks, konsuli ega saadiku staatust talle siiski ei antud. Ta oli ema poolt lätlane ning valdas vabalt läti keelt, mis oli heaks eelduseks tema ametisse nimetamisel. Alamkapten Jürgensoni oli *Landeswehri* sõja ajal ligi kuu aega vangistatud ja see võis saada üheks kiirendavaks teguriks saadiku määramiseks Lätti. Igatahes 14. juulil 1919 oli Eesti esindajaks Riias T. Tallmeister. Ametlik kinnitus vormistati sellele ligi kuu hiljem, tegelikult jäi tema ametinimetuseks diplomaatiline esindaja. Kapteniks ülendatud J. Jürgensonist sai ametlikult Eesti esimene sõjaväeatašee Lätis 21. novembrist 1919. Seegi otsus vormistati tunduvalt hiljem, alles detsembri viimastel päevadel.⁶¹

Sõjaväe esindaja Jürgensoni tegevus ei osutunud just edukaks, kuigi näiteks tema kaaskond kasvas Vabadussõja lõpuks koos kantseleitöötajatega lausa 7 liikmeliseks. Ebaedule võis kaasa mängida nii mehe noorus kui ka kogemuste puudumine. Põhjused siiski ei olnud rõhuvas osas J. Jürgensonist sõltuvad. Olgu selle näiteks oktoobrist 1919 sunnitud lahkumine Riias koos Läti valitsusega pealetungiva Bermond–Avalovi väe eest. Vastuolud, mis lühikese koostöötamise ajal tekkisid T. Tallmeistriga jõudsid viimase vahendusel ka Tallinna. Tuletagem meelde, et sellal oli pingestumas Eesti–Läti piiritüli. Kuid ka Sõjavägede Staabi juhtkond polnud rahul kapten Jürgensoni tegevusega ning mais 1920 kutsuti ta tagasi.⁶² Nimetamist väärrib, et tema ametisoleku ajal annetati esimesed Vabaduse Ristid lätlastele.

Eesti Vabariigi diplomaatiline esindaja T. Tallmeister lahkus 1919. aasta lõpul ametist ning siirdus Tallinna Pühavaimu koguduse õpetajaks. Detsembri lõpupäevadel nimetati saadikuks Riiga Karl Kornel, kelle puhul on arvatud, et ta saadeti sinna vaid tülinorimiseks. Oli ju Kornel ajakirjanduses avaldanud oma arvamust, et Valga linn kuulub tervikuna Eestile. Kuid just selle linna küsimus oli kahe naabri piiritüli lahendamise seisukohalt määrava tähtsusega. Tekkinud terava tüli tõttu Läti

⁶¹ **Medijainen, E. 1997.** Saadiku saatus., lk 230.

⁶² **Pihlak, J. 1995.** Eesti sõjaväe atašeed 1918–1940. Diplomitöö. Tartu, lk 50.

välisminister Z. A. Meierovicsiga lahkus ta juba jaanuaris 1920 ametist.⁶³ Saadiku kohustusi tuli täita kuni uue mehe saabumiseni viitsekonsul Karl Mägil.

Septembris 1920 nimetas Vabariigi Valitsus uueks saadikuks Riiga Aleksander Hellati, kes algul küll kandis nimetust "diplomaatiline esindaja", kuid märtsist 1921 sai tiitli "erakorraline saadik ja täievoliline minister". Temagi tegevusaeg jäi Lätimaal suhteliselt lühiajaliseks. Juba jaanuarist 1922 asus saadikuna Riias tööle Julius Seljamaa, kes jäi sellesse ametisse kuni 1928. aasta märtsini.⁶⁴

Kapten Jürgensoni asemele määrati juulist 1920 uueks sõjaväe atašeeks alamkapten Richard Masing (hilisem Maasing). Tema ametis oleku ajal toimus aeglane liikumine suhete paranemise suunas. Sellal sai teoks ka esimene Eesti kodanike tunnustamine Läti Karutapja ordenitega. Siiski jäi tema tegevus suhteliselt lühiajaliseks, augustis 1922 komandeeriti kapteniks tõusnud Masing Sõjakooli ning vabastati atašee kohalt. Väärrib märkimist, et ta oli ka teist korda sõjaväe esindajaks Riias detsembrist 1927 kuni augustini 1930.

Alates novembrist 1922 nimetati atašeeks Läti alamkapten Harry–Richard–Georg Lilienthal. Ühtlasi tuli tal täita saatkonna sekretäri kohuseid. Teenistus kestis üle nelja aasta ning sellesse perioodi jäi Eesti–Läti liidulepingu sõlmimine, Vabadussõja aegsete nõuete õiendamine ning lõplik riigipiiri määratlemine kahe naabri vahel. Tema tegevusest atašeena ning vastastikuste suhete seisukohalt pole ajaloo varasalvedesse praktiliselt midagi talletunud. Läti keelt ta ei mõistnud, lisaks oli probleeme liigse alkoholi tarvitamisega. Major Lilienthal vabastati sõjaväe esindaja kohalt detsembri lõpul 1926.⁶⁵

Tunnustusena pälvisid sõjaväeatašeedest Karutapja ordeni 3. järgu J. Jürgenson ja R. Masing. Teenetemärgid omistati just seoses nimetatud isikute diplomaatilise tegevusega lõunanaabrite juures. Eesti valitsus vääristas neid Vabadussõja aegsete sõjaliste teenete eest Vabaduse Ristidega.

Major Lilienthal nii kõrge tunnustuse osaliseks ei saanud, kuid sõjaväe esindajaks oleku eelviimasel aastal annetati talle siiski Läti Kolme Tähe orden, mis jäigi tema kogu teenistuses oldud aja ainukeseks teenetemärgiks.⁶⁶

⁶³ **Medijainen, E.1997.** Saadiku saatus., lk 233.

⁶⁴ Latvijas ārlietu dienesta darbnieki, lk 394.

⁶⁵ **Pihlak, J. 1995.** Eesti sõjaväe atašeed, lk 71–72.

⁶⁶ Major Harry–Richard–Georg Lilienthali teenistustoimik. ERA, f. 495, n. 7, s. 2774, l. 21.

TEENETEMÄRGID JA NENDE ANNETAMINE

4.1. Eesti Vabaduse Rist

Kuigi vastsündinud Eesti Vabariik ei kavatsenud luua mingeid ordeneid, jõuti juba Vabadussõja algul arusaamisele, et siiski on vaja hinnata vabadusvõitluses tehtud eneseohverdusi. Selleks võttis Eesti Ajutine Valitsus oma istungil 24. veebruaril 1919 vastu otsuse: "Asutada Eesti "Wabaduse Rist" iseseiswuse ja wabaduse wõitluse teenuste autasuks. "Wabaduse Rist" põhjuse määruse väljatöötamine anda komisjoni, millest osa wõtawad sõja-, sise- ja kohtuministrid. Algatus sõjaministril."⁶⁷

Juba 16. aprillil 1919 võttiski Ajutine Valitsus vastu seaduse, mille esimene punkt sõnastati: "Eesti Wabaduse Rist on asutatud Eesti wabariigi väljakuulutamise aastapäeval 24. veebr. 1919. a. autasu tähena andmiseks neile, kes on üles näidanud Eesti iseseisva wabariigi loomise töös silmapaistvaid ja kasulikke teenuseid kui sõjalises nii ka kodanlikes tegevuses."⁶⁸

Vabaduse Rist (lühend VR) jagunes kolmeks liigiks: sõjaliste teenete eest (I liik), isikliku vapruste eest (II liik) ja kodanlike ehk tsiviilteenete eest (III liik). Iga liigis oli omakorda kolm järku. Ainukesena ei antud välja isikliku vapruste kõrgeimat, s.o II liigi 1. järgu Vabaduse Risti. Vastavalt põhikirjale oli ordeni annetamise ainuõigus Vabariigi Valitsusel. Kuid ettepanekud valitsusele tulid I liigi puhul sõjaministrilt või sõjavägede ülemjuhatajalt, II liigi asjus Vabaduse Risti Nõukogult ning III liigi annetamiseks valitsuse ministritelt ja riigikontrolörilt. Kuna puudus veel vastav eeskiri, mille alusel Vabaduse Risti (rahvapäraselt: Vabadusrist) annetada, siis töötati Vabadussõja lõpuks välja ja võeti Vabariigi Valitsuse poolt 1920. aasta jaanuaris vastu Vabaduse Risti põhikiri. Sellele lisandus märtsis 1920 ka üksikasjalik vägitegude nimestik.⁶⁹

Esimesed Vabaduse Ristid annetati 1919. aasta Vabariigi Valitsuse 2. augusti 1919 otsusega seitsmele Ameerika Ühendriikide ohvitserile, kes aitasid Ameerika Punase Risti esindajaina kaasa Eesti iseseisvuse saavutamisele. Nad said sõjaliste teenete 2. ja 3. järgu ordenid. Juba kolm päeva hiljem, 5. augustil 1919 otsustas valitus

⁶⁷ Ajutise Valitsuse ja Vabariigi Valitsuse koosolekute protokollid 1919. ERA, f. 31, n. 1, s. 13. l. 89.

⁶⁸ Riigi Teataja 1919, nr 30/31, lk 236.

⁶⁹ Riigi Teataja 1920, nr 20/21, lk 153–156; Ibidem 1920, nr. 37/38, lk 290–295.

anda sõjaliste teenete kõrgeima järgu Vabaduse Risti Esimese maailmasõja aegsele Prantuse kangelaslinnale Verdunile.⁷⁰

Teenetemärkide jagamisel jõuti oma kodanikeni veebruaris 1920. aastal. Lätlastele annetati esimesed Vabaduse Ristid märtsis 1920. a. Just sel aastal annetati kõige rohkem ordeneid. Vähemal hulgal omistati neid veel aastatel 1921 ja 1922, mil teenetemärke jagus nii kodu- kui välismaalastele. Kuid 1923. aastal anti riste vaid välismaalastele. Detsembris 1924 annetati ordeneid äsja toimunud kommunistliku mässukatse mahasurujatele. Viimane suurem Vabaduse Ristide määramine Eesti ja välisriikide kodanikele oli 1925. aasta esimesel poolel. See aasta kujunes ka Läti kodanikele ristide annetamise seisukohast kõige viljakamaks.

Üldse omistati kokku 3132 kavalerile 3224 Vabaduse Risti. Eesti kodanikeks arvati 2076 väärstatut, nende hulgas ka 2 naist. Kokku annetati neile 2151 teenetemärki. Välismaalaste nimekirjas leidub 1056 kavaleri, kelle teeneid hinnati 1073 Vabaduse Ristiga. Neist 50 meest olid Läti Vabariigi kodanikud. Eriseadusega 19. juunist 1925 lõpetas Riigikogu Vabaduse Ristide väljaandmise. Uuesti võis ordeni annetamist alustada pärast sõja puhkemist välisvaenlasega.⁷¹

Vabaduse Riste määrati Eesti kodanikele Vabadussõjaga seotud teenete eest. Erandiks oli Jüri Vilms ja tema kaaskond, kes 1918. aasta kevadel Soome siirdus. Hiljem omistati ka 1. detsembri 1924. aasta mässukatse likvideerijaile 10 ordenit. Teenetemärki anti nii sõjaliste teenete, isikliku lahingulise vapruste kui ka tsiviilteenete eest.

Välismaalaste puhul ei olnud annetamine nii rangelt reglementeeritud ja seetõttu jagati neid mõnigi kord, kui diplomaatilisi autasusid.

Kuigi Vabaduse Ristidega kaasnesid numbriga tunnistused ei graveeritud neid teenetemärkidele, nii nagu tegid seda lätlased oma kodanikele annetatud Karutapja ordenitel.

4.2. Läti Karutapja orden

Läti Vabariik jõudis oma esimese ordenini põhjanaabritest pool aastat hiljem. Seletatav on see 1919. aasta suveni kestnud äärmiselt keerulise olukorraga, mil riikluse kaitsmise põhiküsimuse kõrval ei olnud lihtsalt aega tegeleda teisejärguliste teemadega.

⁷⁰ Vabariigi Valitsuse protokollid 1919. ERA, f. 31, n. 1, s. 15, l. 35–35p.

⁷¹ Strauss, M., Pihlak, J., Krillo, A. 2004. Eesti Vabaduse Risti kavalerid, lk 7.

Läti Karutapja ordeni, täpsemalt Karutapja sõjaordeni (läti keeles: *Lāčplēša kara ordenis*, lühend LKO) asutamise kuupäevaks on 11. november 1919. See on päev mil Läti väed sundisid vürst Pavel Bermond–Avalovi juhitud üksused Riia alt taganema. Ordeni nimi *Lāčplēšis* (karutapja) pärineb Läti rahvuseeposest. Teenetemärgi pöördel asub deviis „*Par Latviju*“ (Läti eest!). Orden jagunes kolme järku ning Läti kodanikele oli annetamist võimalik alustada vaid madalamast järgust alates. Välismaalaste puhul see nõue ei kehtinud.

Ordeni statuut nägi ette teenetemärgi annetamist nii Läti Vabadussõjas võidelnud ohvitseridele ja sõduritele kui ka Esimese maailmasõjas Läti kütipolkudes silmapaistnud sõjaväelastele. Tegemist oli seega vaid sõjaliste teenete eest määratava autasuga ja erines seetõttu osaliselt Eesti Vabaduse Ristist, mille annetamise põhimõtted olid palju laiemad.⁷²

Esimesed Karutapja ordenid määrati Läti valitsuskabineti otsusega 7 kõrgemale Läti ohvitserile 13. augustil 1920. Järgnevalt moodustati ordeni annetamiseks 15 liikmeline *Lāčplēša Kara Ordena Dome* (Karutapja Ordeni Nõukogu) kuhu kuulus 7 Läti Seimi saadikut, 7 nimetatud ordeni pälvinut ja nõukogu juhina Asutava Kogu esimees, hilisem president J. Čakste (ka Tschakste). Pärast Čakste surma märtsis 1927 sai nõukogu esimeheks president Gustavs Zemgals.

Esimene pidulik ordenite kätte andmine toimus 11. novembril 1920 Riias Esplanaadi väljakul J. Čakste poolt. Viimased Karutapja ordenid andis 11. novembril 1928 pidulikult üle G. Zemgals Liepāja sadamas.⁷³ Erandiks oli Karutapja Ordeni Nõukogu otsus 28. oktoobrist 1933, kui määrati lisaks veel üks Karutapja ordeni 3. järgu teenetemärk. Saajaks oli Eesti kodanik, Vabadussõja ajal 3. jalaväepolgus teeninud reamees August Allik. Sellega likvideeriti arusaamatus, mis oli tekkinud seoses 1924. aastal nooremallohvitser August Allikule annetatud ordeniga. Selle tegelikuks saajaks oli 3. jalaväepolgus võidelnud ja vanemallohvitseriks ülendatud August Hallik.⁷⁴

Üldse määrati 2146 Karutapja ordenit, kusjuures 2 annulleeriti hiljem erinevatel põhjustel. Välismaalastele omistati vaid 322 teenetemärki. Neist ligi pooled, kokku 148

⁷² Väljavõte NSVL ordenite seadlusest. Soome Senati otsus Vabadusristi ja Vabadusmedali kohta. Välisriikide sõjaliste ordenite statuudid (1918) 1930. ERA, f. 495, n. 3, s. 57, l. 11–25.

⁷³ **Priedītis, E. E., 1996.** Latvijas valsts, lk 51–55.

⁷⁴ Kirjavahetus sõjaväelaste autasustamise kohta välisriikide ordenite ja medalitega (1931) 1932–1939. ERA, f. 495, n. 3, s. 118, l. 62–118.

ordenit, annetati Eesti kodanikele, kellest tegelikke füüsilisi isikuid oli 143 meest, sest mõni pälvis kaks või lausa kolm ordenit. Välisriikidest järgnes Eestile Poola, kelle sõjaväelastele omistati 63 Karutapjaga ordenit. Kolmandaks oli Prantsusmaa kes sai 50 teenetemärki ja neljandana Soome 23 ordeniga. Järgnesid alanevas järhjekorras: Tšehhoslovakkia 15, Leedu 8, Taani 8, Itaalia 3, Jaapan 2, Belgia 1 ja Ameerika Ühendriigid 1 Karutapja ordeniga. Üldse annetati seega ordeneid 11 välisriigi esindajale. Teiste hulgas said Karutapja ordeni 1. järgu liitlaste ülemjuhataja Esimeses maailmasõjas Prantsuse marssal Ferdinand Foch, Poola marssal Józef Piłsudski, Belgia kuningas Albert I, Itaalia kuningas Vittorio Emanuele III ja Itaalia peaminister Benito Mussolini. Ainukese välismaalasena pälvis Eesti Sõjavägede Ülemjuhataja kindralleitnant Johan Laidoner kõik kolm Karutapja ordeni järku.⁷⁵

Käesolevas töös on Karutapja ordeni kavaleride riikliku kuuluvuse määratlemisel arvestatud omaaegsete Karutapja Ordeni Nõukogu otsustega ning koguteostes „Läčplēša Kara ordeņa kavaliere: Biogrāfiska vārdnīca“ (1995) ja „Latvijas valsts apbalvojumi un Läčplēši“ (1996) toodud põhimõtetega.

Eesti kodanikest 143 kavaleri hulka on seetõttu ka käesolevas töös jäetud Vilhelms Munters (eestipäraselt Villem Munter). Teda olid lätlased ise lugenud eestlaste nimekirja kuuluvaks, kuigi tegemist oli Läti riigi alamaga, kes vaid Vabadussõja ajal teenis Eesti väes.

Vastupidiselt Muntersile on aga kolm Karutapja ordeni kavaleri, kes iseseisvusaastatel kuulusid Eesti kodakondsusse, kuid teenisid Vabadussõja ajal Läti väes, arvatud jällegi Läti kodanikest ordenisaajate hulka. Nendeks olid vennad Salomon ja Jossel Hopp ning Martin–Nikolai Garšnek. Kaks esimest olid rahvuselt juudid, kes sündinud ja elanud kogu elu Pärnus. Nende isa pärines Kuramaalt ning oli Friedrichstadi (Jaunjelgava) linna kodanike nimekirjas ning seetõttu mobiliseeriti ka pojad Vabadussõja ajal Läti väkke. M.–N. Garšnek sündis ning elas kogu elu Petserimaal Laura (end. Panikovitši) vallas. Ta oli rahvuselt lätlane ja seetõttu võeti Vabadussõja ajal teenistusse Läti armeesse.⁷⁶

Olgu märgitud, et soomlaste nimekirjas leidub ka Põhja Poegade Rügemendi ülem kolonel Hans Kalm, kes rahvuselt eestlane, sündinud Viljandimaal Kõo vallas ning omas iseseisvusajal pikemat aega Eesti kodakondsust. Samuti oli Eesti kodanik

⁷⁵ Läčplēša Kara ordeņa kavaliere, lk 18–19.

⁷⁶ LVVA, f. 1304, n. 1, s. 446; LVVA, f. 1304, n. 1, s. 548, LVVA, f. 1304, n. 1, s. 550.

kuni Nõukogude okupatsioonini Taani vabatahtlike juht kolonelleitnant Rikard Kustav Borgelin. Neid Karutapja ordeni kavalere, kes aga rahvuse poolest olid eestlased, kuid elasid ja teenisid hiljem Läti riiki, leidus veel mitmeid.⁷⁷ Nii lõunanaabri väljaannetes kui ka käesolevas käsitluses on nad vastavalt arvestatud Soome, Taani või Läti kodanike hulka kuuluvatena.

Nimetamist väärrib seegi, et mõne mehe ordenid on hiljem asendatud järgu võtta kõrgemate vastu. Nii oli Eesti kodanikest kindralmajor O. Heinzele, kontradmiral J. Pitkale ning kolonel J. Tõrvandile annetatud algselt Karutapja ordeni 3. järgud, mis vahetati hiljem kõrgemate, 2. järgu omade vastu. Teadmata asjaoludel kajastub O. Heinzele annetatud Karutapja ordeni 3. järk siiski ka tema hilisemas, 1936. aastal koostatud teenistuskirjas.⁷⁸

Väärtustamaks rahvusvaheliselt teenetemärgi prestiiži võttis Karutapja Ordeni Nõukogu vastu otsuse, et iga ordeni kavaleri matusel peab osalema kohalik Läti saadik ja Läti kaitseväge esindaja ning ordeni nõukogu nimel kalmule pärja panema. Oktoobris 1928 teavitati sellest ka Eesti sõjaväge ja avalikkust. Ligi kümme aastat hiljem, juulis 1938 korrati uuesti soovi saada teavet iga Karutapja ordeni kavaleri surmast. Nüüd kaasati Sõjavägede Staabi pool info kogumiseks ka Vabaduse Risti Vendade Ühendus.⁷⁹ Annetatud Karutapja ordenitele graveeriti number. Tõsi, seda küll vaid Läti kodanikest kavaleridele antud teenetemärkidel. Mingil põhjusel välismaalastele omistatud ordenitele numbreid ei jäädvustatud, kuid üldises teenetemärkide nimekirjas need siiski kajastusid. Ainukese erandina ei ole teada reamees August Allikule 1933. aastal omistatud ordeni numbrit.

Läti kodanikest said Karutapja ordeni peaaegu eranditult need, kes omasid sõjalisi teeneid või olid osutanud lahinguväljal isiklikku vaprust: Siia hulka on arvatud nii Esimese maailmasõja ajal Läti kütipolkudes Riia rindel kui ka Vabadussõjas võidelnud mehed ja ka 3 naist. Ordeni saajateks olid ka tollased sõjaväe ja riigijuhid.

Välismaalaste puhul tehti siiski mõningaid mööndusi. Nii oli mitmeid tegelasi, kes polnud Vabadussõja või Esimese maailmasõja ajal Lätiga seotud, kuid omasid

⁷⁷ **Pihlaks, Jaks.** Lāčplēša Kara ordenis, lk 80–81.

⁷⁸ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 17, 35; Kindralmajor Otto Heinze teenistuskiri. ERA, f. 495, n. 7, s. 975.

⁷⁹ Määrused, juhtnõõrid ja korraldused ning ringkirjad väeosade staapidelt ja sõjaväe keskasutustelt 1923–1934. ERA, f. 545, n. 1, s. 145, l. 128–130; Sooviavaldused liikmeks astumiseks 1938. ERA, f. 2371, n. 1, s. 13, l. 327–329.

annetamise hetkel oma riigis olulist poliitilist positsiooni või ametikohta nagu näiteks Itaalia ja Belgia kuningad ning Itaalia peaminister. Eestlastest aga Kindralstaabi ülem kolonel Juhan Tõrvand ja Sõjaringkonnakohtu eesistuja kapten Nikolai Helk.

Kuid tegelikult olid need siiski erandlikud juhtumid ja otsused tulenesid pigem hetkel tekkinud poliitilistest ja diplomaatilistest vajadustest. Lätlaste kiituseks olgu öeldud, et vaid üksikute eranditega kalduti kõrvale algselt kehtestatud põhimõttest anda oma esimest riikliku teenetemärki vabadusvõitluses osutatud sõjaliste teenete eest.

4.3. Autasustamised aastatel 1920–1923

Eesti Vabadussõja lõpuks olid kahe naabერიigi suhted tõelises mõõnaperioodis. Kumbki pool ei tahtnud taganeda oma seisukohtadest piiriküsimuses, kuum teema oli ka sõja ajal tekkinud võlgadega seonduv. Nii tuli kriisist väljumiseks otsida abi diplomaatilistest käikudest. Üheks võimaluseks pingete maandamisel oli vastastikune austamine teenetemärkidega. Parim variant näis olevat tunnustada sõjaväelisi juhtfigure, sest riigimeeste teened tundusid veel üpris tagasihoidlikud olevat.

Algatus tuli Eesti poolt. Nii otsustas Vabariigi Valitsus 26. märtsil 1920 annetada kolmele Läti kõrgemale ohvitserile, kes Vabadussõja ajal rajasid Eesti pinnal Läti rahvuslikke väeüksusi, Vabaduse Ristid. Need mehed olid: endine Põhja–Läti Brigaadi ülem polkovnik Jorģis Zemitāns (eestipäraselt: Georg, ka Jūri Semitan), endine Põhja–Läti Brigaadi staabi ülem polkovnik Eduārd Kalninš (Eduard Kalnin) ja endine 1. Valmiera polgu ülem alampolkovnik Jūlijs Jansons (Julius, ka Julian Janson). Kõiki kolme peeti Vabaduse Risti I liigi 2. järgu ordeni väärilisteks.⁸⁰

Olgu siinkohal toodud ka põhjused mille eest neile teenetemärgid omistati. Nii oli J. Zemitānsile annetatud Vabaduse Risti tunnistusele märgiti järgmine põhjendus: „Läti brigaadi ülemale, Polkownik Georg Jakobi p. Semitan´ile – kui kaasvõitleja Eesti vabadusvõitluses Läti väeosade organiseerimisel ja korraldamisel, aidates operatsioonides lõuna frondil enamlaste ja Landeswehri vastu.“ Sama suurejooneline oli kas E. Kalninšile omistatud teenetemärgi annetamise alus: „Läti brigaadi staabi ülemale, Polkownik Eduard Andrei p. Kalnin´ile – kui kaasvõitleja Eesti

⁸⁰ Välismaalaste nimekiri, kelledele on annetatud Vabaduse Rist, ja eestlaste nimekiri, kelledele on annetatud välismaised aumärgid 1920–1927. ERA, f. 4004, n. 1, .s. 7, l. 47; Kirjavahetus Eesti välisesinduste, Siseministeriumi ja Eesti Vabariigi valitsusega Vabadusristi välismaalastele annetamise kohta, Soome aumärkide vastuvõtmise ning Prantsuse saatkonna ametnike jaoks korteri rekvireerimise kohta 1920–1922, ERA, f. 957, n. 11, s. 548, l. 72.

wabaduswõitluses Läti wäeosade organiseerimisel ja korraldamisel, aidates operatsioonides lõuna frondil enamlaste ja Landeswehri vastu.“ Vahepeal juba polkovnikuks tõusnud J. Jansoni teeneid kirjeldati järgmiselt: „Esimese Wolmari polgu ülemale, Alampolkownik Julius Jaani p. Janson'ile – kui kaaswõitleja Eesti wabaduswõitluses Läti wäeosade organiseerimisel ja korraldamisel, aidates operatsioonides lõuna frondil enamlaste ja Landeswehri vastu“.⁸¹

Tegemist oli Läti sõjaväe juhtkonna hulka kuuluvate isikutega, kes polnud aga sellal siiski esimese suurusjärgu tähed Läti sõjalisel ja poliitilisel maastikul. Nende seos Eestiga Vabadussõja ajal oli olnud tihedam võrreldes Läti tollel hetkel valitsevate juhtidega ja tõenäoselt see tingis just neile ordenite annetamise.

Pole täpselt teada, kes oli idee taga annetada lätlastele teenetemärgid. Kuid vastavalt Vabaduse Risti põhikirjale oli selleks õigus Sõjavägede Ülemjuhatajal kindralleitnant J. Laidoneril. Ei saa unustada, et nimetatud Läti ohvitserid olid Vabadussõja ajal kuni suveni 1919 just tema alluvuses ja tõenäoliselt tuli initsiatiiv seetõttu ka Laidonerilt.

Sellise otsuse tegemise taga on näha pingete alanemist kahe riigi suhetes, mis saavutati vaid mõni päev varem, 22. märtsil 1920, seoses segakomisjoni moodustamisega riigipiiri kindlaksmääramiseks Eesti ja Läti vahel. Paraku jäi ordenite kätteandmine venima Läti poolse vastava nõusoleku puudumise tõttu. Selle põhjusena võib arvata jätkuvaid probleeme seoses piiriküsimusega aga ka Läti Valitsusele teadaolev fakt, et Eesti kodanikud ei tohi vastu võtta välisriikide autasusid. Välistada ei saa ka otsustajate ning ametnike ignorantsust.

Siin tasub äramärkimist Vabadussõja aegse Sõjavägede Ülemjuhataja Staabi ülema kindralmajor J. Sootsi hinnangut Läti peaminister K. Ulmanise tegevusele aastaid hiljem. Tema arvates üritas Ulmanis Vabadussõja ajal ning eriti selle algul, toetuda von der Goltzile, kellest paraku sai Läti iseseisvuse üks peamisi ohustajaid. Eesti poolt pakutud idee alustada Läti vabastamist Eesti suunalt ei leidnud Ulmaniselt toetust. Pärast Riia vabastamist Eesti vägede ning Eesti ülemjuhatusel alluvuses olnud polkovnik Zemitānsi juhitud Põhja-Läti Brigaadi poolt juuli algul 1919, sai ka peaminister Ulmanis asuda koos valitsusega pealinna. Kindral Sootsi arvates püüti hiljem igati vähendada Eesti vägede ja samuti Eesti alluvuses võidelnud Läti väeosade tähtsust

⁸¹ Riigikantselei. Vabaduse Risti osakond. Väljastatud tunnistuste raamat 1920–1928. ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 155.

lõunanaabrite vabastamisel von der Goltzi üksustest.⁸² Võimalik ongi peaminister Ulmanise vimm Eesti vastu ning solvumine, et Eesti otsustas tunnustada just neid kellega oldi tihedas koostöös Vabadussõja ajal.

Kuid veel ühe variandina, miks nõusoleku andmine venis, võib aimata Läti kõrgema juhtkonna soovi saada esmane tunnustus ülemjuhataja kindral Jānis Balodisele.

Sellele, et dekoreerida naabrite sõjalist juhti, Eestis tõenäoselt juba ka mõeldi.

Esimestele Vabaduse Risti kavaleridele loa andmiseks ordeneid vastu võtta, kulus tõesti kaua aega: vaid kolm kuud vähem, kui kaks aastat. Alles 13. detsembril 1921 otsustas Läti valitsus, mida juhtis siis juba Z. A. Meierovics, lubada J. Zemitānsil, E. Kalninšil ja J. Jansonsil kanda Eesti Vabaduse Riste.⁸³

Eestlaste poolsest ordenite annetamise otsusest möödus ligi kümme kuud ning järgmise sammu astus Läti. Tõenäoseks ajendiks oli mõneti paranenud suhted kahe riigi vahel, sest 1920. aasta suvel oli kehtestatud põhimõtteline piirijoon, sügisel sõlmitud piirikonventsioon, toimunud mitu nõupidamist Balti koostöö alal ning alanud eeltöö Eesti–Läti kaitseliidu lepingu sõlmimiseks.

Nii otsustaski Karutapja Ordeni Nõukogu vahetult enne Eesti Vabariigi aastapäeva, 21. veebruaril 1921, annetada 12–le Eesti kõrgemale väejuhile ning *Landeswehri* vastast lahingutegevust juhtinud ja seal osalenud ohvitserile Karutapja ordeni 3. järgu ordenid. Selle saajate hulgas olid sellised olulised figuurid nagu Vabadussõja aegne ülemjuhataja kindralleitnant J. Laidoner ning tema staabiülem ja ordeni annetamise aegne sõjaminister kindralmajor J. Soots. Lisaks said teenetemärgi kõrgemad sõjakaegsed juhid ja mitmed ohvitserid nagu 3. diviisi ülem kindralmajor Ernst Põdder, 2. diviisi ülem polkovnik Viktor Puskar, Soomusrongide diviisi ülem polkovnik Karl Parts, 3. diviisi staabiülem polkovnik Nikolai Reek, 6. jalaväepolgu ülem alampolkovnik Karl Tallo, Soomusrongide diviisi ülema abi alampolkovnik Arnold Hinnom, Kalevi Maleva pealik kapten Leopold Tõnson, Laiarööpalise soomusrongi nr. 2 ülem kapten Jaan Lepp, Laiarööpmelise soomusrongi nr. 1 ülem alamkapten Eduard Neps ja suurtükilaeva Lembit mehaanik, ohvitseri asetäitja Voldemar Mesi.⁸⁴

⁸² Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. II köide 1918–1920. 1930, lk 75–77.

⁸³ Kirjavahetus Eesti välisesindustega, ERA, f. 957, n. 11, s. 548, l. 72.

⁸⁴ Kirjavahetus riigisekretäri ja Eesti Vabariigi valitsusega Eesti–Läti vastastikku arvete õiendamise ja segapiirikomisjoni koosseisude, Eesti sõjaväelastele Läti Lacplesise ordeni annetamise ja teistes küsimustes 23.10.1920–13.07.1921. ERA, f. 957, n. 11, s. 419, l. 51.

Kui Eesti valitsus oli suuremeelselt ligi aasta varem annetanud kõigile kolmele Läti ohvitserile sõjaliste teenete 2. järgu ordenid, siis lõunanaaber oli oma otsuse tegemisel tunduvalt tagasihoidlikum. Nii näiteks endine Sõjavägede Ülemjuhataja kindralleitnant J. Laidoner ja sõjaminister kindralmajor J. Soots pälvisid samuti koos teiste ohvitseridega vaid Karutapja ordeni 3. järgu. Hoolimata isegi sellest, et teenetemärgi statuut nägi ette võimaluse annetada välismaalastele ükskõik millise järgu ordeni.⁸⁵

Läti välisminister Z. A. Meierovics saatis juba 22. veebruaril, päev pärast otsuse tegemist, oma Eesti kolleegile pöördumise palvega „kas Eesti Vabariigi Valitsus ei leia takistusi selle sõjaväe ordeni üleandmiseks eelpool nimetatud isikutele“.⁸⁶ Kuid Eesti põhiseadusse oli sisse kirjutatud, et “Eesti Vabariik ei anna autähti ja aumärke oma kodanikkudele, välja arvatud kaitseväelastele sõja ajal. Samuti ei ole Eesti kodanikkudel õigust vastu võtta võõraste riikide aumärke ja autähti”. Tekkinud probleemi üle pidas nõu ka Vabariigi Valitsus. Leidmata lahendust läkitas kohtuminister Jaak Reichmann 22. märtsil 1921 Vabariigi Valitsuse nimel arupärimise Riigikohtule. Sama aasta 5. aprillil arutas küsimust Riigikohus ja tuli järeldusele, et erandina on võimalik võõraste riikide aumärke vastu võtta kaitseväelastel sõja ajal korda saadetud kangelastegude eest. Tulenevalt eelnevast otsusest andis Eesti Vabariigi Valitsus 20. aprillil 1921 loa vastu võtta ja kanda Eesti kodanikel nimetatud teenetemärke.⁸⁷

Vormiliselt küll ei tohtinud tsiviilisikud ka nüüd võõrriikide ordeneid omandada, kuid tegelikkuses see ei toiminud ja järgnevatel aastatel said mitmed poliitikud ja tavakodanikud, ka sõjaväelased rahuaegsete teenete eest, välisriikide aumärke. Üldjuhul nende vastuvõtmiseks siiski luba küsiti ning see ka saadi.

Selle otsusega oli murtud ka edasised probleemid, mis ähvardasid tekkida seoses teenetemärkidega, mida annetasid teised riigid Eesti sõjaväelastele.

Enne veel, kui oli Eestist oli saadud nõusolek omistatud teenetemärkide vastuvõtmiseks, otsustas Karutapja Ordeni Nõukogu 17. märtsil 1921 anda täiendavalt veel ühe ordeni 3. järgu. Selle saajaks oli Vabadussõja aegne Kindrastaabi Valitsuse ülem ja esimene sõjajärgne Sõjavägede Staabi ülem polkovnik Jaan Rink. Hetkel, kui orden määrati, oli Rink tsiviilisikuna riigiteenistuses Moskvas Eesti saatkonna sekretär–

⁸⁵ Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri, lk 23.

⁸⁶ Kirjavahetus riigisekretäri ja Eesti Vabariigi valitsusega, ERA, f. 957, n. 11, s. 419, l. 52.

atašena, täites tegelikult mitteametliku sõjaväe esindaja kohuseid. Vabariigi Valitsus andis talle loa Karutapja ordeni vastuvõtmiseks 3. juunil 1921.⁸⁸

Teenetemärgi määramisega J. Rink'ile tehti tõenäoselt vigade parandus, sest tema puhul oli tegemist olulise isikuga Vabadussõja perioodist ning ta omas arvestatavaid kokkupuuteid ka Lätiga. Nii oli Rink osalenud näiteks Kindralstaabi Valituse ülemana Lätis vaherahu läbirääkimistel *Landeswehri*ga juunis 1919. Kuid oma osa otsuse tegemisel võis mängida ka tema tegevus Sõjavägede Staabi ülemana suvel 1920, kui fikseeriti riigipiir ning alguse sai kahe riigi sõjaväelise juhtkonna koostöö.

Puudub teave, kus ja kunas ordenid kätte anti. Tõenäoselt toimus see siiski varsti pärast valitsuse nõusoleku saamist. Kuid teenetemärkidega kaasnevad diplomid kõigile 13 kavalerile jõudsid Eestisse alles 1922. aasta juuniks.⁸⁹ Sellise viivituse põhjuseks oli ordeniga kaasnema pidanud suursuguse diplomi teostuse venimine, mis graafikust autoril professor Richards Zariņšil valmis alles 1922. aastal.

Möödunud oli poolteist aastast hetkest, kui Eesti jagas esimesi teenetemärke lõunanaabrile. Järgmise otsus tuli Eesti valitsuselt 19. augustil 1921, kui annetati veel neljale Läti ohvitserile Vabaduse Ristid. Ordeni pälvisid endine Läti Sõjavägede Ülemjuhataja kindral Jānis Balodis, 3. Latgale diviisi ja endise Läti tagavarapataljoni (hilisem 2. Cēsise jalaväepolk) ülem polkovnik Krišjānis Berķis, Ohvitseride kursuste juhataja, endise 2. Cēsise jalaväepolgu ja Põhja–Läti Brigaadi tagalaülem polkovnik Jānis Miglavs ning Vabadussõja aegne Daugavgrīva kindluse komandandi adjutant kapten Arveds Ivansons. Neljast mehest omistati kindral Balodisele 1. järgu sõjaliste teenete Vabaduse Risti, Berkisele ja Miglavsile annetati sama liigi 2. järgu, kapten Ivansonsile aga esimese Läti sõjaväelasena isikliku vapruste, s. o. II liigi 3. järgu orden.⁹⁰

Nende teenete kirjeldused on huvitavad ja väärivad siinjuures esitamist. Nii oli Balodise diplomile kantud järgmine sõnastus: „Latwia Wabariigi Sõjavägede Ülemjuhatajale, Kindral Jaan Balodis'ile – Latwia Wabariigi sõjavägede organiseerimisel ja aurikkal juhatamisel lahingutes Latwia ja Eesti ühiste waenlaste

⁸⁷ Kohtuministri teated 12 ohvitserile loa andmise kohta Latvia sõjaväe Lāčplesise ordeni vastuvõtmiseks 16.04.1921–22.04.1921. ERA, f. 31, n. 4, s. 482, l. 1–3.

⁸⁸ Vabariigi Valitsuse otsus polkovnik J. Rink'ile Läti Lacplesise aumärgi vastuvõtmiseks loa andmise kohta 28.05.1921–03.06.1921. ERA, f. 31, n. 3, s. 15575, l. 1–2.

⁸⁹ Kirjavahetus sõjaväelaste autasustamise kohta 1922. ERA, f. 497, n. 2, s. 451, l. 166–168.

wastu“. Miglavsi kangelasteo sisu kõlas: „Latwia Wabariigi Polkownikule Jahn Adami p. Miglaw´ile – Läti wäeosade organiseerimisel Eestis ja 2. Wõnnu polgu juhatamisel lahingutes Latwia ja Eesti ühiste waenlaste wastu“. Berķisele teeneid sõnastati: „Latwia Wabariigi Polkownikule Krischjan Jahni p. Berkis´ile – Läti tagawara pataljoni organiseerimisel Tartus ja Wõnnu polgu juhatamisel Latwia ja Eesti ühiste waenlaste wastu“ ning A. Ivansonsi vaprust kirjeldati: „Latwia Wabariigi Kaptenile Arwed Iwanson´ile – 1919 a. juulikuul dessandis ja lahingutes Boldera ja Ust–Dwinski all.⁹¹

Eesti poolne vääristus Läti ohvitseridele oli oluliselt kõrgem lõunanaabritelt saadud tunnustusest eestlastele. Olgu siin esile toodud kindral Balodisele omistatud Vabaduse Risti I liigi 1. järk, mis oli üleüldse kõrgeim võimalikest.

Seega võrdsustas Eesti valitsus Läti endise ülemjuhataja teened Vabadussõjaaegse Eesti ülemjuhataja omadega, kellele Eesti valitus oli juba 1920. aasta veebruaris omistanud samaväärse ordeni.

Mis võis mõjutada Eesti valitsusjuhte andmaks nimetatud neljale lätlasele teenetemärke? Juulis 1921 oli sõlmitud leping Eesti ja Läti sõjaliseks koostööks. Selle lisana ka ajutine kokkuleppe Eesti ja Läti kindralstaapide vahel ja kuigi leping ei leidnud kumbagi riigi parlamentide poolset tunnustust oli ta siiski oluline samm edasi vastastikustes suhetes. Mõjukate sõjaväelastena suutsid kindral J. Balodis ning polkovnikud K. Berķis ja J. Miglavš kaasa rääkida kahe riigi kontaktide parandamisel. Olgu öeldus, et mõlemad polkovnikud tegutsesid ju Vabadussõja ajal Eesti ülemjuhatuses alluvuses. Samas Läti endise ülemjuhataja kõrgelt vääristamisega püüti mõjutada tema suhtumist põhjanaabrisse. Märkimata ei saa jätta, et kindral Balodist on peetud koostöösse Eestiga lausa tõrjuvalt suhtuvaks tegelaseks, eriti paistis see silma 1930–tel aastatel, kui ta oli pikemat aega sõjaminister.⁹²

Aprillis 1921 oli Eesti valitsus otsustanud lubada oma kodanikel vastu võtta Läti teenetemärke. Pool aastat hiljem, 13. septembril 1921, andis Läti valitsus omakorda Balodisele, Berķisele, Miglavšile ja Ivansonsile õiguse kanda Vabaduse Riste.⁹³ Sellele otsusele järgnes alles kolme kuu pärast Läti valitsuskabineti luba J. Zemitānsile, E. Kalninšile ja J. Jansonsile annetatud Eesti ordenite kandmiseks. Paraku oli viimati

⁹⁰ Vabariigi Valitsuse otsus vabadusristi annetamise kohta Läti Vabariigi ohvitseridele 11.08.1921–19.08.1921. ERA, f. 31, n. 3, .s. 15577, l. 1.

⁹¹ Riigikantselei. Vabaduse Risti osakond, ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 165.

⁹² Andersons, Edgars. 1983. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture, lk 656.

⁹³ Kirjavahetus Eesti välisesindustega, ERA, f. 957, n. 11, s. 548, l. 66.

nimetatuile Eesti valitsus määranud teenetemärgid kõige esimestena juba 1920. aasta kevadel ning need olid loa ootel väga pikka aega.

Kindralstaabi Kursuste juhataja polkovnik Nikolai Reek viibis 1922. aastal 23.–25. veebruarini Riias, kus ta kohtus sõjaminister Gustavs Zemgalsi, sõjaministri abi polkovnik Eduards Laiminši, Peastaabi ülema kindral Mārtiņš Peniķise jt Läti kõrgemasse sõjaväe juhtkonda kuuluvate tegelastega. Muude oluliste ülesannete kõrval oli talle kohustuseks tehtud ka teenetemärkide üleandmine Läti ohvitseridele. Polkovnik Reek andis Eesti iseseisvuspäeval isiklikult kätte Vabaduse Ristid J. Balodisele, K. Berķisele, J. Zemitānsile, J. Jansonsile ja J. Miglavsile. Sõjaväe esindaja alamkapten R. Masingu kohuseks jäi hiljem E. Kalninšile ja A. Ivansonsile nende ordenid kohale toimetada.

Teenetemärkide üleandmisel järgnenud Läti sõjaministri poolt korraldatud pidulikul koosviibimisel võtsid teiste hulgas sõna ka polkovnikud J. Zemitāns ja J. Miglavs, kes toonitasid Eesti sõjaväe suurt rolli Läti jalule aitamisel Vabadussõja ajal. Selline avameelitsemine ei leidnud mõne Läti juhtiva sõjaväelase poolt just kõige heatahtlikumat suhtumist. Sellest annab tunnistust ka märkus mille oma hilisemale ettekandele on lisanud polkovnik N. Reek: „Polk. Semiton´i ja polk. Miglaw´i kõne sünnitas nähtawasti pahameelt Läti Peastaabi ülema kindral Peniķe´sele ja Sõjaministri abile polkownik Laiminsh´ile, kes suurlätlased on.“⁹⁴

Tõenäoselt, ajendatud Eesti sammust vääristada J. Balodist kõrgeima järgu Vabaduse Ristiga, otsustas Karutapja Ordeni Nõukogu 28.jaanuaril 1922 annetada endisele Eesti ülemjuhatajale J. Laidonerile LKO 2. järgu teenetemärk. Kindralleitnant Laidoneri puhul oli tegemist esimese nii kõrge järgu ordeniga vääristatud välismaalasega. Karutapja ordeni diplomil ja ordenite registris sai see numbriga üks.⁹⁵

Tunnustamise üheks põhjuseks oli J. Laidoneri aktiivne tegutsemine Riigikogus, kus ta täitis muuhulgas ka välis- ja rahanduskomisjoni esimehe ülesandeid. Välistada ei saa muidugi järeelmõju aasta varem Genfis toimunud Rahvasteliidu täiskogu istungile, kus Eesti delegatsiooni üheks liikmeks oli ka Laidoner.⁹⁶ Kaudselt võis oma mõju

⁹⁴ Kirjavahetus sõjaväeorganeiga kodusõjast osavõtnuile „autasude“ väljajagamise küsimusis 1922, ERA, f. 497, n. 2, s. 459, l. 1532–1534p.

⁹⁵ Kindral J. Laidoneri isiklikud välis- ja kodumaised diplomid ja aadressid koos nimekirjadega ERA, f. 2553, n. 1, s. 93, l. 95.

⁹⁶ Johan Laidoner Kindralleitnant Kaitseväge Ülemjuhataja Vabadussõjas. Mälestusi kaasaeglasilt. 1934, lk 281–283, 285.

avaldata edusammud riigipiiri määratlemise asjus, alustas ju jaanuaris 1922 tööd Eesti–Läti piirikomisjon.

1922. a kevad oli Balti riikide jaoks diplomaatilises mõttes ülimalt aktiivne. Varssavis saavutatud poliitiline lepe Eesti, Läti, Poola ja Soome osalusel sisaldas eesmärgina sõjalise kaitselepingu sõlmimist kõigi nimetatud riikide vahel. Kuigi lepingust ei saanud asja oli see järjekordne samm naabrite omavahelise suhtluse paranemise teel.

Eeldatavasti just siit tulenevalt otsustas Läti teha järgmise diplomaatilise kummarduse Eestile. Alamkapten R. Masing, Eesti sõjaväe esindaja Lätis, teavitas 6. mail 1922 Riias Kindralstaabi ülemat lõunanaabrite kavatsusest: „Läti „Lahtshplehsi“ ordeni duuma oma istumisel 4. mail s. a., otsustas meie sõjameestele „Lahtshplehsi“ ordenisid annetada. On kõneldud, et tuleks veel 20–25 ordenit annetada ja need ordenid, kas 22. juunil, Võnnu lahingu päeval Tallinnas välja jagada ehk 11. novembril Riias. Igaks juhuks palun mina, mitteametlikult ja võimalikult rutem, mulle nimekiri teadetega nende ohvitseride üle saata, kes on Läti „Lahtshplehsi“ ordeni ärateeninud, ehk kes tunnevad ennast haavatud olema, et nad seda seni saanud pole. Harilikult koguvad lätlased minu käest neid teateid ja siis oleks mul need teated käepärast.“⁹⁷

Ametlikult pöördus Läti Välisministeeriumi administratiiv–juriidilise osakonna direktor Roberts Liepiņš juba 9. mail 1922 Eesti saadik J. Seljamaa poole palvega, et koostataks 25 Eesti sõjaväelase nimekiri kellele Karutapja orden annetada. Julius Seljamaa informeeris Välisministeeriumi poliitilist osakonda vajadusest nimekiri kokku seada.⁹⁸ Vastust ei tulnud ja J. Seljamaa ning R. Masing olid 13. juunil sunnitud kordama Läti Välisministeeriumi palvel varem saadetud sooviga, sest lõunanaabril oli kavas 22. juunil 1922 ordeni nõukogu istung, kus oleks ka eestlaste kandidatuurid ordeni omistamiseks otsustatud. Masingu poolt Kindralstaabi ülema nimele saadetud memole kirjutas sõjaminister J. Soots resolutsiooni: „Wastata, et ta norimise järele

⁹⁷ Kirjavahetus Korraldusvalitsusega ja Välisministeeriumiga Põhja–Lätimaal Landeswheri vastu sõjategevusest osavõtnud Eesti ohvitseridele Läti Karutapjate Ordu aumärkide annetamise asjus. Osavõtnud ohvitseride nimekirjad 1922–1924. ERA, f. 518, n. 1, s. 101, l. 31.

⁹⁸ Kirjavahetus Eesti välisesindustega, välisesindustega Eestis ning asutustega Eesti ja väliskodanikele aumärkide annetamise kohta 16.01.1922–05.12.1922. ERA, f. 957, n. 7, s. 49, l. 51–52.

jätab, kui aega jätkub wastame, aga meil nimekirja walmis pole, et seda igasilmapiilk wõiks saata. 17 / VI 1922 Soots.⁹⁹

Tundub siiski, et lisaks sellele, et aega ei jätkunud oli kõrgemal sõjaväelisel juhtkonnal ka tahtmisest puudus. Igatahes ei kiirustatud andmete kogumisega. Alles samal päeval, kui lätlastel oli plaan otsustada ordenite küsimus, läkitas Korraldusvalitsuse ülema kohuetäitja Aleksander Simon 2. diviisi ülemale kindralmajor E. Põdderile, kes oli juhtinud Vabadussõja ajal Lätimaal tegutsenud 3. diviisi, palve nimekiri kokku seada. Oktoobris 1922 pöördus Läti Välisministeerium taas saadik J. Seljamaa poole küsimusega, kas nimekiri olemas. Eesti Välisministeerium saatis nüüd omakorda Eesti Sõjamineisteriumile kirja resolutsiooniga „rutuline“ ja palus vastust juba mais ja juunis läkitatud kirjadele. Sõjamineister J. Soots reageeris: „Wäminile. Mina isiklikult ei wõi otsustada, kes seda Karutapjate ordot on ära teeninud, kes mitte, ja saatsin asja kindral Põdderile nimekirja kokkuseadmiseks. Kindral Põdder on sellega ka hädas, sest paljud on sõjawäe teenistusest lahkunud, kuna meil weel 2. Diviisi ajalugu pole. Siiski lubas ta nimekirja kokku seada ja praegu kogub selleks materjali. 2 / XI 1922. Soots.“¹⁰⁰ Võib vaid tõdeda, et kõrgema juhtkonna poolt oli tegemist üpris ükskõikse suhtumisega naabri soovi tunnustada Eesti sõjaväelasi.

Kuid nimekiri 25 ohvitseri kohta oli siiski Korraldusvalitsuse poolt juba mais 1922 koostatud. Mingitel asjaoludel seda käiku ei antud, põhjused võisid olla puht isiklikud. Natukene avab tausta kaks aastat hiljem, 1924. aasta juulis 2. diviisi ülema kindralmajor E. Põdderi saadetud telegramm Korraldusvalituse ülemale Rudolf Reimannile: „..... Et tollaegne sõjamineister kindral Soots poliitilistel põhjustel asus eitavale seisukohale, siis ei saanud ka ohvitseride nimekirja kokkuseatud. Kui aga praegu Sõjamineisterium asub teisele seisukohale ja soovitab ohvitserisi Karutapjate ordu saamiseks ettepanna, siis palun minule sellest teadustada kui palju ohvitserisi on soovitav ettepanna, et võiks Teile nimed telegraafi teel esitada. 5. VII 24. E. Põdder K. major. Divül 2.“¹⁰¹

Lõunanaabri heatahte avaldus oli 1922. aastal saanud külma dušši osaliseks. See ei vähendanud siiski Läti soovi vääristada oma naabrit. Järgmisena suunati tähelepanu

⁹⁹ Kirjavahetus sõjaväelaste autasustamise kohta 1922. ERA, f. 497, n. 2, s. 451, l. 131–134.

¹⁰⁰ Kirjavahetus Eesti välisesindustega, ERA, f. 957, n. 7, s. 49, l. 55–63.

¹⁰¹ Kirjavahetus Korraldusvalitsusega, ERA, f. 518, n. 1, s. 101, l. 18–30.

kõrgemale juhtkonnale. Vähetähtsa positsiooniga ohvitserid said autasude osaliseks alles tublisti üle kahe aasta hiljem.

Nii nagu Eesti oli tunnustanud esmajärjekorras neid Läti sõjaväelasi, kes Vabadussõja ajal tegutsesid Eestis, otsustas Läti pool vääristada 1919. aasta esimesel poolel Kuramaal tegutsenud ning hiljem Eesti sõjaväes tähtsal ametipostil olnud ohvitseri. Karutapja Ordeni Nõukogu otsusega annetati 21. jaanuaril 1923 Sõjavägede Staabi Korraldusvalitsuse ülema abile kolonelleitnant Eduard Kanepile teenetemärgi 3. järk. Vabariigi Valitsuse lubas alles pool aastat hiljem, 4. juulil 1923 ordenit vastu võtta ja kanda.¹⁰²

Eduard Kanep oli Vabadussõja ajal maist 1919 Suurbritannia teenistuses, algul Riias ja seejärel Liepājas. Ta formeeris vürst Anatoli Lieveni alluvuses Saksa sõjavangist naasnud venelastest väeosi, olles tegelikult lojaalne liitlastele. Liitlaste sõjaväelise missiooni juht kindral Hubert Gough määrast E. Kanepi ühtlasi Liepāja garnisoni ülemaks. Just Kanepi väeosade kaitse all sai K. Ulmanis taas oma valitsusega Läti pinnale asuda. Polkovnik Kanepi alluvuses algas ka kohapealsete Läti sõjavõudude formeerimine. Huvipakkuv vast seegi, et just tema korraldusel võeti Liepājas maha Hindenburgi sammad ning heisati selle asemele Läti rahvuslipp.¹⁰³

Tõenäoselt just Vabadussõja ajal Kuramaal teeninud ja mitte Eesti ülemjuhatuses seotud ohvitseri autasustamise taga võis olla ka väike solvumine. Oli ju korduvalt palutud andmeid teenetemärki väärivate Eesti ohvitseride kohta, kuid seda tulutult. Jäi üle otsida selleks teisi sobivaid kandidaate. Leiti Eduard Kanep.

Pool aastat möödus enne, kui sellele sammule reageeris Eesti. Vabariigi Valitsuse otsusega annetati 15. augustil 1923 sõjalise teenete 2. järgu Vabaduse Rist Läti sõjaväe esindajale kapten Viktors Hasmanisele (eestipäraselt Viktor Hassmann). Sõjaminister Ado Anderkopp põhjendas oma seletuskirjas valitsusele 14. augustil s. a., annetamise põhjust järgnevalt: „Rahvusvahelises elus on kombeks annetada aumärke teiste riikide sõjaväeliste esitajatele nende riikide poolt, kuhu esitaja akrediteeritud. Sellega tahetakse allakriipsutada sõbralikku läbisaamist riikide vahel ja ühes antakse

¹⁰² Vabariigi Valitsuse otsus kolonelleitnant E. Kanep`ile loa andmise kohta Läti Sõjaväelise Ordu nõukogu poolt annetatud ordu III järgu aumärgi vastuvõtmiseks ja kandmiseks 02.07.1923–04.07.1923. ERA, f. 31, n. 3, s. 15635.

¹⁰³ **Laaman, E. 1936.** Eesti iseseisvuse süünd, lk 581.; **Kanep, E.** Lühike ülevaade minu tegevusest Balti riikide loomisel (koostatud 8.03.1932) Käsikiri, koopia autori valduses.

võerale ohvitserile, kui tema tagasi pöörab oma kodumaale, tõendus, et ta on olnud hea sõber riigile, kus tema viibis.¹⁰⁴

Teadaolevalt nägi Vabaduse Risti statuut ette tunnustamist teenete eest, mis osutatud vabadusvõitluses. Veel peeti sellest põhimõttest kinni ja seetõttu otsiti välja Läti sõjaväe esindaja Vabadussõja aegsed teened. Sõjaminister kirjutab esildises: “Läti kapten Hassmann. 1918 a. lõpul ja 1919 a. algul korraldas lätlaste mobilisatsiooni Valgas. 1919 a. kevadel oli Volmari rügemendis kompanii ülemaks ja võttis sõjategevusest Landesvehri vastu osa kunni Jakobstadtini. 1919 a. lõpul oli Volmari rügemendi tagavara bataljoni ülemaks. 18. jaanuarist 1920 a. kunni siiamani – Läti esitajaks Eestis.”¹⁰⁵ Seda otsust võib tõlgendada, kui diplomaatiliselt korrektselt käitumist ning välja kujunenud tavade järgimist, kus sõbraliku riigi diplomaadile omistatakse tema lahkumisel orden. Kuna V. Hasmanisel oli tõesti teeneid ka Vabadussõja ajast, siis seda lihtsam oli omistada ka Vabaduse Risti.

Sügis 1923 oli kahe riigi suhetes oluliseks murdepunktiks. Sellest andis tunnistust ka Karutapja Ordeni Nõukogu otsust 13. detsembrist 1923, millega omistati 5 Eesti riigitegelasele ja ohvitserile teenetemärgid. Neist Johan Laidonerile annetati Karutapja ordeni 1. järk.¹⁰⁶

Selgitavat niipalju, et senini oli nii kõrge autasu saanud vaid neli tähtsat persooni, kes kõik olid välismaalased: marssalid Foch ja Piłsudski ning kuningad Albert I ja Vittorio Emmanuele III. Laidoneri puhul oli tegemist naabriga, kelle juhitud sõjajõud olid otseselt aidanud kaasa Läti iseseisvuse kaitsmisele. Eestlastest pälvisid kindralid J. Soots ja E. Põdder teenetemärgi 2. järgu ning kolonel Rudolf Reimann ja kapten Richard Palm said 3. järgu Karutapja.

Miks siiski anti just nimetatud isikutele ordenid? Eelduseks sellise otsuse sünnil oli 1923. aasta sügisel toimunud Eesti–Läti konverents, mille tulemusena sõlmiti vastastikune kaitseliidu leping, jõuti kokkuleppele Vabadussõja aegsete kulude tasumise küsimuses ning kirjutati alla ka täiendav leping piiri asjus.

Enamus tulevastest kavaleridest omasid olulist positsioon tollases Eesti juhtkonnas aga ka ühiskondlikul areenil ning suhetes Lätiga. Nii olid J. Laidoner ja J. Soots Riigikogu liikmed, Laidoner ka Eesti delegaat Rahvasteliidus ning Soots olnud

¹⁰⁴ Vabariigi Valitsuse otsus Vabadusristi annetamise kohta Poola ja Läti sõjaväeliste esindajatele Eestis 14.08.1923–19.12.1923. ERA, f. 31, n. 3, s. 15644, l. 2.

¹⁰⁵ Ibidem, l. 2.

pikemat aega sõjaminister, kuigi just äsja lahkunud ametist. Oluline on nimetada, et J. Soots ja E. Pödder olid olnud Eesti–Läti konverentsil 1923. aasta sügisel Eesti esindajad.¹⁰⁷

Kolonel Reimann omas Varustusvalitsuse ülemana Vabadussõja ajast teeneid ka Põhja–Läti Brigaadi loomisel. Ta oli pärast mõningast eemalolekut sõjaväest astunud taas teenistusse ning tegutses Varustusvalitsuse juhina.¹⁰⁸

Kapten Palm, kes veebruaris 1924 ülendati majoriks, oli Kindralstaabi Valitsuse II osakonna ülem. Tema tunnustamises on otseseid seoseid kahe naabermaa koostööst idast lähtuva ning mõlema riigi juhtkonnale alalist peavalu valmistanud kommunistliku tegevuse vastu.¹⁰⁹

Teadmata põhjustel jäi ordenite kandmise loa nõutamine venima tervelt aastaks. Alles 30. detsembril 1924 otsustas Vabariigi Valitsus lubada vastu võtta ja kanda kõigil viiel mehel neile omistatud teenetemärke.¹¹⁰

Eesti Sõjaministeeriumi pöördus 16. augustis 1923 Välisministeeriumi poole ettepanekuga esitada sobilikke kandidaate Vabaduse Ristidele. Juba 27. augustil läkitas Eesti saadik Pariisis Karl Robert Pusta Välisministeeriumile nimekirja välisriikide kodanike kohta, kes tema hinnangul vääriskid ordenit. Paljude välismaalaste hulgas soovitas ta määrata teenetemärgid ka neljale Läti riigitegelasele: president J. Čakstele, valitsusjuht Z. A. Meierovicsile, välisministri abi Hermanis Albatsile, kelle iseloomustuseks lisas „meie kollega Bartselona konverentsil ja Rahvasteliidus, üks gentleman–lätlane“ ja saadikule Eestis Jānis Seskisele. Saadik Pusta hinnangul väärinuksid nad kõik III liigi 1. järgu Vabaduse Riste.¹¹¹ Paraku ei järgnenud sellele ettepanekule esialgu mingit reageeringut.

Eesti–Läti vastastikused suhted oli 1923. aasta lõpuks muutunud paremaks kui ei kunagi varem. Sõlmitud oli liitlassuhted ja lahendus leidud piiritülile. Läti oli juba

¹⁰⁶ Kindral J. Laidoneri isiklikud välis- ja kodumaised diplomid, ERA, f. 2553, n. 1, s. 93, l. 13.

¹⁰⁷ 9.–11. juulini 1923.a. Riias peetud Balti riikide välisministrite konverentsi aruanna ja lõppprotokoll; 16.–19. oktoobrini 1923.a. Tallinnas toimunud Balti riikide rahanduskonverentsi protokoll ja vastuvõetud resolutsioonid; sõjaekspertide ja tolli erikonverentsi protokoll; Kirjavahetus Eesti välisesinduste ja välisriikide esindustega Balti riikide välisministrite ja teiste konverentside kohta 15.06.1923–19.10.1923. ERA, f. 957, n. 12, s. 454, l. 110.

¹⁰⁸ Kindralmajor Rudolf Reimanni teenistustoimik. ERA, f. 495, n. 1, s. 211.

¹⁰⁹ Major Richard Palmi teenistustoimik. ERA, 495, n. 7, s. 3900.

¹¹⁰ Vabariigi Valitsuse otsus välismaiste aumärkide annetamise kohta Eesti sõjaväelastele; nimekiri 02.09.1924–07.03.1925. ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 11.

kõrgelt hinnanud mitmeid eestlasi. Ajendatud sellisest positiivsest tendentsist pöördus Eesti saadik Lätis J. Seljamaa 5. jaanuaril 1924 välisminister Friedrich Karl Akeli poole ettepanekuga tunnustada tsiviilteenete Vabaduse Ristidega mitmeid Läti riigimehi.

Seljamaa esitas uuesti juba K. R. Pusta poolt pakutud isikud, lisades neile veel endise rahaministri Ringolds Kalningsi nime. Tema hinnangul oluks õige omistada kõrgeima järgu tsiviilteenete teenetemärgid nii Čakstele, Meierovicsile ja Kalningsile, samas Albatsile ja Seskisele piisanuks tema hinnangul aste madalamast ordenist.

Teenetemärkide kätteandmine võinuks saadiku arvates toimuda juba sama aasta 24. veebruaril. Põhjendusena, miks tunnustada lõunanaabrit, kirjutas Seljamaa järgmist: „Arvesse võttes, et Eesti–Läti vahel hiljuti Tallinnas terve rida kaugema tähtsusega lepinguid sõlmitud, mis mõlemate parlamentide poolt juba ratifitseeritud, leian mina, et sünnis oleks, kui mõnele Läti poliitikamehele sel puhul Eesti Vabaduse Ristid saaks annetatud“.¹¹²

Ettepanek läks aastaks kalevi alla ja alles seoses Läti presidendi oodatava külaskäiguga otsustati 1925. aasta veebruaris kõiki nimetatud riigitegelasi tunnustada saadiku poolt ettepanud teenetemärkidega.

4.4. Autasustamised aastatel 1924–1925

Tõenäoselt just Läti initsiatiivil tõstatati Eesti ohvitseridele ordenite annetamise küsimus taas päevakorda 1924. aasta suvel. Kaks aastat seisnud nimekirjad otsiti ülesse ja võeti aluseks uute tegemisel. Pärast kirj vahetust väeosade ülemate, Vabadussõja aegsete juhtide ning Korraldusvalitsuse ülemaga oli uuendatud nimekiri kokku seatud ja augustis 1924 läkitas 2. diviisi ülem kindralmajor E. Pödder selle sõjaministrile.

Algsest, juba 1922. aastal koostatud nimekirjast valiti välja 13 ohvitseri, neile lisati juurde mitmeid väejuhte kelle osa von der Goltzi grupeeringu purustamisel olnud silmapaistev. Teiste hulgas oli ka kindralmajor Otto Heinze, kes oli juhtinud *Landeswehri* sõjas 3. diviisi vasaku grupi ülemana Võnnu (Cēsise) vallutamist ja lahingutegevust Kurtenhofi (Salaspils) positsioonidel.¹¹³

Oma istungil 4. novembril 1924 otsustaski Karutapja Ordeni Nõukogu annetada 33-le Eesti ohvitserile teenetemärgid. Varasemasse, Eesti poolt koostatud nimestikku

¹¹¹ Kirjavahetus Eesti Vabariigi valitsuse ja Eesti esindustega välismaal Vabadusristi annetamise kohta välismaalastele 1920–1926. ERA, f. 957, n. 11, s. 235, l. 192–197.

¹¹² Ibidem, l. 250–250p.

oli lisandunud Sõjaministri abi kindralmajor Andres Larka, Sõjavägede Staabi ülem Paul Lill ja endine Eesti sõjaväe atašee Lätis kapten Julius Jürgenson. Ainsatena pälvisid A. Larka ja P. Lill Karutapja ordeni 2. järgu. Ülejäänutele, sealhulgas kindralmajor Heinzele, määrati 3. järgu teenetemärgid.¹¹⁴

Läti saadik J. Seskis teavitas 14. novembril 1924 Eesti Välisministeeriumi kümme päeva varem tehtud ordeni nõukogu otsusest. Üllataval kombel reageeris Eesti Vabariigi Valitsuse kiiresti ning andis 28. novembril Eesti ohvitseridele loa teenetemärkide vastuvõtuks ja nende kandmiseks.¹¹⁵

Algselt kindralmajor Heinzele määratud Karutapja ordeni 3. järk vahetati ligi aasta hiljem, 26. oktoobril 1925 ordeni nõukogu otsusega ümber kõrgema, 2. järgu teenetemärgi vastu. Selline otsus on mõistetav, sest tema isikus oli tegemist 1. diviisi ülema ja Sõjanõukogu liikmega ning kindralmajoriga, kelle puhul uus teenetemärk vastav ka tema positsioonile.¹¹⁶

Mis põhjustel annetati ordenid just neile konkreetsetele isikutele? Rõhuv enamuse ohvitseridest osales tõesti Vabadussõja ajal isiklikult lahingutegevuses Läti pinnal. Erandiks olid kindralid Larka ja Lill, kes juhtidena ei olnud võtnud osa lahingutest, kuid omasid mõjujõudu Eesti sõjaväelises ja poliitilises ladvikus. Kindlasti mängis otsuse tegemisel rolli tihenend koostöö kahe maa sõjaväelise juhtkonna tasemel. Mõjutajaks oli aasta varem allkirjastatud kaitseliidu leping, mille sõlmimise ajal olid kaasa rääkimas ka nimetatud juhtfiguuridena tegutsenud mehed.

Endine Eesti sõjaväe esindaja Lätis kapten J. Jürgenson ei olnud samuti rindevõitleja, kuid sai omal nahal tunda vastasleeri karmust. Nii oli ta kevadel 1919 kinni peetud Liepājas ning sama aasta juunist kuni juulini 1919 vangis von der Goltzi vägede käes Riias. Teenete eest pälvis ta juba 1921. aastal Eesti valitsuselt Vabaduse Risti I liigi 3. järgu. Pärast sõjaväeteenistusest lahkumist asus ta elama Riiga, kus aastaid hiljem suri.¹¹⁷ Tegemist oli sõjaväelasega, kelle persoon sobis nii lätlastele kui ka eestlastele autasustamiseks just ametikohast sõltuvalt.

¹¹³ Kirjavahetus Korraldusvalitsusega, ERA, f. 518, n. 1, s. 101, l. 1–27.

¹¹⁴ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 10–10p.

¹¹⁵ Vabariigi Valitsuse otsus, ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 15–19p.

¹¹⁶ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 35; Kindralmajor Otto Heinze teenistustoimik. ERA, f. 495, n. 7, s. 975.

¹¹⁷ Kapten Julius Jürgensoni teenistustoimik. ERA, f. 495, n. 7, s. 1398.

Novembris 1924 toimunud rohkearvulise teenetemärkide annetamisel ei piirdutud ainult ohvitseridega, lisaks neile otsustati hinnata ka reaväelaste teeneid. Korraldusvalitsuse ülema abi kolonel Kanep pöördus juba 1924. aasta 23. oktoobril 2. diviisi ülema kindralmajor Põdderi poole telegrammiga: „Läti sõjaväe esitaja soovil tuleks ka mõned Eesti sõdurid Läti Karutapja ordu aumärgi saamiseks esitada. Sv. Staabi ülema käsul palun Teie vastavat korraldust“.¹¹⁸ Nüüd koostati kaks täiendavat nimekirja ja edastati sama aasta detsembris Läti Armees Peastaabile. Seekord oli loetelus lisaks 27 ohvitserile ka Vabadussõja ajal Eesti rahvaväes teeninud 39 sõdurit ja meremeest. Reaväelaste hulka oli arvatud ka Vabadussõja ajal 6. jalaväepolgus teeninud vanemallohvitser Villem Munter.¹¹⁹ Tegemist saksa rahvusest Läti kodaniku V. Muntersiga, kes Eesti väes oli Vabadussõja lõpul ülendatud ohvitseri asetäitjaks, kuid sügisel 1920 siirdus tagasi Lätimaale. Töötas sealses välisministeeriumis mitmetel juhtivatel kohtadel ning tõusis viimaks Läti välisministriks. Väärub märkimist, et teda on peetud Eesti sõbralikuks Läti poliitikuks.

Karutapja Ordeni Nõukogu otsustaski oma korralisel istungil 11. detsembril 1924 annetada 71 Eesti sõjaväelasele, nende hulgas ka Muntersile, Karutapja ordenid. Ainukesena pälvis 2. järgu teenetemärgi kindralmajor Johan Unt. Ülejäänutele, kaasa arvatud kontradmiral Johan Pitkale ja kolonel Juhan Tõrvandile, määrati ordeni 3. järgud.

Kuid juba paar kuud hiljem asendati J. Tõrvandi teenetemärk 2. järgu omaga. Ka J. Pitkale oma vahetati ligi aasta hiljem, 1925. aasta oktoobris, ordeni nõukogu otsusega ümber väarikama, 2. järgu vastu.¹²⁰ Oli temagi puhul tegemist kindralile vastavat aukraadi omava mereväelasega ja sellest tulenes ka vastav otsus.

Lisaks väikese täpsustusena, et novembris 1925 läkitas Korraldusvalitsus O. Heinze ja J. Pitka Karutapja ordeni 3. järgu diplomid tagasi Lätti sooviga, et need 2. järgu omadega asendataks.¹²¹

1924. a detsembris teenetmärgi pälvinute nimekiri oli pikk ja kirju. Rõhuv enamusestest sai ordeni Vabadussõja ajal Lätile osutatud teenete eest. Kuid oli ka erandeid. Näiteks kindralmajor Unt, kes Vabadussõja algul juhtis ebaõnnestunult 2.

¹¹⁸ Väljaläinud telegrammid 15.08.1924–07.11.1924. ERA, f. 497, n. 1, s. 95, l. 28.

¹¹⁹ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 965, l. 411–413p.

¹²⁰ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 35.

¹²¹ Kirjavahetus isikute ja asutustega kodusõjast osavõtnuile Vabadusristi annetamise küsimusis 10.01.1925–12.12.1925. ERA, f. 497, n. 2, s. 681, l. 109.

jalaväepolku ja seejärel tunduvalt edukamalt Kaitseliitu, oli just nimetatud ametikohtade alusel kantud ordeni saajate nimistusse. Tegelikuks põhjuseks teenetemärgi omistamisel oli aga silmapaistev tegutsemine 1924. aasta 1. detsembri kommunistliku mässukatse mahasurumisel, mille eest Eesti valitsus omistas talle Vabaduse Risti III liigi 2. järgu. Johan Unt oli sellal Ranna-, Õhu- ja Sisekaitse ning Tallinna Garnisoni ülem. Samuti kuulus ta Sõjanõukogusse.¹²²

Kolonel Juhan Tõrvand, kes veebruaris 1925 ülendati kindralmajoriks, oli Eesti Kindralstaabi ülemaks, omades seega olulist positsiooni tollases Eesti sõjaväelises hierarhias. Vabadussõja ajal osales ta hoopis Vene kodusõjas ja teenis Kornilovi armees juhtivatel kohtadel. Eestisse jõudis ta alles pärast Vabadussõda 1920. aasta suvel.¹²³

Major R. Masing, kes perioodil juulist 1920 kuni augustini 1922 oli olnud Eesti sõjaväe esindajaks Lätis, pälvis samuti just nimetatud ametikoha tõttu ordeni. Siinjuures võib meenutada, et tema eelkäijale kapten Jürgensonile omistati juba varem teenetemärk. Kuid muidugi aitas Masingu puhul positiivse otsuse tegemisele kaasa ka tema Vabadussõja aegne teenistus Eesti Sõjavägede Ülemjuhataja adjutandina.¹²⁴

Kuid ka detsembrikuine otsus ei lõpetanud teenetemärkide jagamise rida. Vaid kaks kuud hiljem, 13. veebruaril 1925 toimunud Karutapja Ordeni Nõukogu istungil otsustati Kindralstaabi ülemale J. Tõrvandile eelmise aasta detsembris määratud 3. järgu teenetemärk asendada 2. järgu omaga, mis oluks vastav tema aukraadile ja ametipositsioonile.¹²⁵ Välistada ei või muidugi võimalust, et Läti oli jõudnud teave J. Tõrvandi peatsest kindralmajoriks ülendamisest.

Nõukogu otsusega annetati veel 15 Eesti sõjaväelasele Karutapja 3. järgu orden, teiste hulgas ka kapten Peeter Feofanovile, kes sai algselt kolonel J. Tõrvandile kuulunud teenetemärgi. Ordenite saajateks olid 4 ohvitseri ja 11 reaväelast, kes kõik, välja arvatud Arthur Perna, olid osalenud Vabadussõja perioodil lahingutegevuses Läti territooriumil. Kolonelleitnandiks tõusnud Perna juhtis sellal Kindralstaabi Valitsuse maakuulamise osakonda.

¹²² LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 14; Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999, lk 135–137.

¹²³ Trükised Eesti ja Läti kodanlike organisatsioonide aumärkide statuudi kohta. Tallinn, 1923. Riia 1925 ja 1928. ERA, f. 1131, n. 1 s. 136, l. 1; Kindralmajor Juhan Tõrvandi teenistustoimik ERA, f. 495, n. 7, s. 6273.

¹²⁴ Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri, lk 340.

¹²⁵ LVVA, f.5192, n. 1, s. 945, l.17.

Mis tingis sellise täiendava annetamise? Ühe peamise põhjusena võib arvata peatselt toimuvat Läti presidendi riigivisiiti Eestisse ja sellega seoses soovi rõhutada heatahtlikku suhtumist põhjanaabrisse. Samas taheti välistada võimalust, et keegi olulistest isikutest võiks jääda ordenita ning tunda end seetõttu solvatuna.

Läti oli korduvalt ja suurel hulgal tunnustanud Eesti kõrgemaid ohvitseri ja sõjaväelasi aga ka lihtsõdureid, kelle osa Vabadussõjas naabri iseseisvuse kaitsmisel olnud silmapaistev. Oli viimane aeg ka Eestil omapoolne vastukäik teha. Seda enam, et külla oli saabumas Läti president koos mitmete teiste naaberriigi juhtivate poliitikute ja sõjaväelastega. Välja otsiti saadik K. R. Pusta ja J. Seljamaa kirjad, kus viiele Läti riigitegelasele – president J. Čakstele, pea- ja välisminister Z. A. Meierovicsile, endisele rahaminister R. Kalningsile, välisministri abi H. Albatsile ja Läti saadikule Eestis J. Seskisele lisati veel kaks tegelast: endine peaminister Kārlis Ulmanis ja sõjaminister kolonel Rūdolfis Bangerskis. Vabariigi Valitsuse otsusega 20. veebruarist 1925 annetatigi kuuele neist tsiviilteenete kõrgeima, s. o. III liigi 1. järgu Vabaduse Ristid. Ainukesena sai aste madalama, III liigi 2. järgu H. Albats.¹²⁶

Tegemist oli otsese diplomaatilise žestiga, kus rolli ei mänginud mitte meeste sõjaaegsed teened vaid just rahuaastatel astunud sammud, mis olid aidanud kaasa kahe riigi suhete normaliseerumisele. Silma paistavad siin eelkõige J. Čakste, Z. A. Meierovics ning J. Seskis, kelle osa oli vast kaalukaim. Põhjus, miks sõjaminister Bangerskis sai just tsiviilteenete Vabaduse Risti, peitubki tema Vabadussõja ajal Lätist eemalolekus. Osales ta ju sellal Vene kodusõjas valgetes vägedes. Selgituseks vast seegi, et III liigi teenetemärgi annetamisel käidi tunduval vabamalt ringi kui esimese kahe liigi ordenite määramise puhul.

President Čakste, välisminister Meierovics, sõjaminister Bangerskis ja saadik Seskis said neile määratud Vabaduse Ristid kätte tõenäoselt juba veebruaris Tallinna külastuse ajal. Endisele peaministrile Ulmanisele ning samuti endisele rahaministrile Kalningsile pani riigivanem J. Jaakson ordenid rinda Toompea lossis 6. märtsil, kui nad Eesti–Läti tollide ühtlustamise segakomisjoni Läti delegatsiooni liikmetena Tallinnas viibisid.¹²⁷ Läti välisministri abi H. Albats sai oma teenetemärgi tõenäoselt Riias Eesti

¹²⁶ Vabariigi Valitsuse otsused Vabadusristi annetamise kohta välismaalastele, nimekirjad 05.05.1924–05.12.1925. ERA, f. 31, n. 3, s. 15660, l. 7.

¹²⁷ Sõdur, 1925, nr 10, lk 214.

saadik J. Seljamaalt, kes märtsi keskel oli palunud Vabaduse Risti üle andmiseks temale saata.¹²⁸

Kuid seitsmele Läti riigimehele määratud ordenid ei jäänud viimasteks. Vabariigi Valitsus otsustas veel samal päeval, 20. veebruaril 1925, annetada sõjaministri ettepanekul 29-le Läti kaitseväelasele „Eesti Vabadussõjas ülesnäidatud iseäralise vahvuse ja teenete eest I ja II liigi Vabaduse Ristid“. Ordeni saajate hulgas olid kindralid Pēteris Radziņš ja Mārtiņš Peniķis, kolonelid Kārlis Ramats, Jēkabs Ruškevics, Mārtiņš Hartmanis, Eduards Laimiņš, Eduards Aire ja Kārlis Pencis ning mitmed väiksema aukraadiga ohvitserid. Kuid oli ka endiseid reakoosseisu mehi nagu veltveebliid Kārlis Bušs, Jānis Kalniņš ja Ādolfs Māziņš, kapral Jānis Mekšs ning reamees Rūdolfis Opmanis, kes annetamise ajaks juba ohvitseriks tõusnud. Nii kindralid, kui ka enamus kolonelidest pälvisid I liigi 2. järgu. Kolonel Airele anti aga I liigi 3. järk, kuna ekslikult oli antud tema aukraadiks vaid kolonelleitnant. See tekitas hiljem ka väikese arusaamatuse ja soovi tehtud otsust parandada. Sama järgu ordeni said ka kolonelleitnant Hugo Rozenšteins ja kapten Herberts Tepfers. Kolonel Pencis pälvis isikliku vapruste madalama astme, II liigi 3. järgu Vabaduse Risti nii nagu kõik ülejäänudki.¹²⁹

Kes olid need sõjaväelased, kellele teeneid Eesti valitsus hindas? Rõhuva enamuse moodustas Vabadussõja ajal Põhja-Läti Brigaadis Eesti ülemjuhatuses alluvuses olnud mehed Lisaks mõni Kuramaal paiknenud üksustes või keskasutustes teeninud ohvitser ning kolonelid E. Aire ja K. Ramats, kes ei olnudki Vabadussõjas osalenud, kuid nende hilisemad tähtsad ametipostid Läti armees tingisid neile Vabaduse Ristide omistamise. Kindral Radziņš oli annetamise ajal Läti armee juht. Kolonel Laimiņš siseminister. Kapten Tepfers oli juba 1923. aastast sõjaväe esindajaks Eestis ja kuigi ta oli osavõtnud Vabadussõjast Kuramaa lahingutandril võib temale Vabaduse Risti omistamise põhjust otsida just seoses atašeeks olekuga.

Senini oli Vabaduse Ristidega kaasas käivatele tunnistustele kantud ka teenete lühikirjeldus mille eest orden määrati. Alates 1925. aastast väljastatud uue kujundusega diplomeil aga seda kohtagi polnud, kuhu kirjeldust kanda. Seetõttu on ka teadmata täpsed põhjendused mille alusel Läti kodanikele ordenid annetati.

¹²⁸ Kirjavahetus Eesti Vabariigi valitsusega, ERA, f. 957, n. 11, s. 235, l. 81.

¹²⁹ Vabariigi Valitsuse otsused, ERA, f. 31, n. 3, s. 15660, l. 8–9p.

Paraku oli selline teguviis vastuolus Vabaduse Risti põhikirjaga. Samuti võib arvukaid tsiviilteenete Vabaduse Ristide määramisi ordeni põhimõtetele mitte kooskõlas olevaiks lugeda, sest need annetati isikuile, kellel tegelikult teened Eesti vabadusvõitluses puudusid.¹³⁰

Läti presidendi külaskäik Tallinnasse 1925. aasta veebruaris kujunes suurejooneliseks kahe riigi vaheliste heade suhete demonstratsiooniks. Mitmete korralduste ja kohustuslike tseremooniatega hulgaks oli ka teenetemärkide kätteandmine 24. veebruaril Välisministeeriumi suures saalis Toompeal. President J. Čakste kinnitas isiklikult rinda Karutapja ordenid 51 ohvitserile ja 18 reakoosseisu kuulunud kavalerile. Kohal viibis kindralleitnant J. Laidoner, kellele president andis üle 1. järgu ordeni. Kindralmajorid J. Soots, P. Lill, J. Tõrvand ja J. Unt said kaela 2. järgu teenetemärgid. Teistele saabunutele jagus 3. järgu ordeneid.¹³¹

Kuid lisaks varem autasustatutele otsustas president viimasel hetkel jagada ordeni 3. järgud veel kolmele ohvitserile ja ühele reaväelasele: Georg Leetsile, Nikolai Helgile, August–Vladimir Kitzbergile ja René Kangrole. Ametlikult teavitas president J. Čakste oma Tallinnas tehtud otsusest Läti Armees Peastaabi ülemat alles 16. märtsil.¹³² Kuigi president oli Karutapja Ordeni Nõukogu esimees, ei olnud tal siiski õigust ainuisikuliselt teenetemärkide määramise üle otsustada. Seetõttu tuli ordeni nõukogul oma istungil 27. aprillil 1925 takka järgi juba teoks saanud annetamine ka vormistada.¹³³ Mingeid komplikatsioone sellest teadaolevalt ei sündinud.

Kes olid need neli isikut, kellele statuuti eirates ordeni omistati? Kolm neist olid tõesti osalenud Vabadussõjas ja võidelnud Läti territooriumil. Neist major G. Leets ja kapten A.–V. Kitzberg löid lahinguid 2. suurtükiväepolgu ohvitseridena ning kapral R. Kangro reaväelasena soomusrongil Kapten Irv. Ordeni annetamise ajaks oli Leets tõusnud 1. diviisi suurtükiväe ülemaks. Kitzberg tegutses Tallinnas advokaadina, kuid ta oli 1920. aastal olnud Riias Eesti konsulaadi sekretäriks. Kangro aga töötas ametnikuna Korraldusvalitsuses ja pole välistatud, et ta ise aitas meelde tuletada omi teeneid Vabadussõja ajal. Olgu märgitud siin ka tema hilisem seos Lätiga – aastatel 1935–1940

¹³⁰ Riigi Teataja 1920, nr 20/21, lk 153–154.

¹³¹ Läti „Karutapja ordu“ aumärgid Eesti sõjaväelastele. Päevaleht, 1925, 25. veebr., lk 5.; Vannas, August. 1925. Eesti Vabariigi loomispäevilt 1917–1925. Tallinn, lk 171.

¹³² LVVA, f. 5192, n. 1, s. 964, l. 37–38.

¹³³ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 20.

töötas René Kangro Riias Eesti saatkonna atašee ja ametnikuna.¹³⁴ Neljas mees, N. Helk viibis sõja ajal hoopis Venemaal ning opterus Eestisse 1921. aastal. Ta asus tööle Sõjaringkonnakohtusse, kus uurijana ning kohtu eesistujana paistis silma karmikäelise kommunistide karistajana. Siit ka mõistetav põhjus, miks temale annetati sõjateenete orden. Tekitasid ju sõjajärgsetel aastatel nii Eesti kui ka Läti valitsustele peavalu Moskva poolt juhitud kommunistid. Otsuse tegemise otseseks mõjutajaks oli 1. detsembri 1924. aasta mässukatse ja selle edukas mahasurumine ning süüdlaste kiire ja karm karistamine, mida juhtis Nikolai Helk.¹³⁵

Eesti Vabariigi Valitsus andis 6. märtsil 1925 loa Läti teenetemärkide vastuvõtmiseks ja nende kandmiseks. Teiste hulgas olid ka juba nimetatud neli meest: G. Leets, A.–V. Kitzberg, N. Helk ja R. Kangro. Õiguse kanda Karutapja 2. järgu ordenit said J. Tõrvand ja J. Unt ning ennetavalt ka J. Pitka ja O. Heinze.¹³⁶

Toimunud annetamised olid olnud rohkearvulised, kuid lähtudes ordeni statuudist ennekõike sõjaliste teenetega seotud. Seetõttu langesid Eesti riigimeestest paljud paratamatult võimalike autasustatute nimekirjast välja. Tõsi küll, samal aastal alustas Läti välismaalaste autasustamist tsiviilteenete eest antava Läti Kolme Tähe ordeniga, mille pälvisid hiljem mitmed Eesti riigi- ja ühiskonnategelased.

Juba 10. veebruaril 1925 oli sõjaminister J. Soots esitanud Vabariigi Valitsusele ettepaneku annetada teiste hulgas ka Läti kodanikule V. Muntersile Vabaduse Rist. Paraku jäi asi venima. Vahepeal jõudis Eestit külastada Läti president ja ees oli ootamas Eesti riigivanema sõit Riiga. Eesti valitsusjuhi visiidiga seoses otsustati parandada ka väikene auvõlg. Nimelt oli lõunanaabri riigipea veebruarikuises delegatsioonis Tallinnas ka Läti rannakaitse ülem, teisisõnu Läti mereväe juht, mereväekapten Arčibalds Keizerlings, keda sel korral ei taibatud ordeniga autasustada.

Vabariigi Valitsuse istungil 29. aprillil 1925 otsustati annetada „Vabadussõja ajal ülesnäidatud teenete eest I liigi 3. järgu Eesti Vabaduse Ristid mereväekapten krahv Archibald Keyserlingile ja Lätimaa alamale reserv ohvitseri asetäitjale Villem Munterile“.¹³⁷ Kui Muntersi puhul on seosed Eestiga otsesed, teenis ta ju Vabadussõja ajal Eesti väes, siis Keizerlingsil need puudusid. Teenetemärkide annetamine mõlemale

¹³⁴ EAA, f. 1767, n. 1, s. 757; ERA, f. 957, n. 8, s. 1722, l. 1p.

¹³⁵ **Õun, M. 2001.** Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid. Tallinn, lk15.

¹³⁶ Vabariigi Valitsuse otsus, ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 21–22.

¹³⁷ Vabariigi Valitsuse otsused, ERA, f. 31, n. 3, s. 15660, l. 16, 32.

mehele on siiski eelkõige seotud nende positsiooniga Lätis: üks neist juhtival kohal mereväes ja teine töötas välisministeeriumis Balti riikide osakonna juhatajana.

Läti president oli Tallinna külastuse ajal andnud isiklikult üle arvukalt teenetemärke ja kuigi kohe oli toimumas Eesti riigivanema visiit Riiga, otsustati teadmata põhjustel jätta Vabaduse Ristide väljajagamine Läti sõjaväelastele hoopis Eesti saadiku hooleks. Tseremoonia viidi läbi vaid kaks päeva enne riigijuhi J. Jaaksoni külaskäiku, 7. mail Riia Eesti saatkonna ruumes. Saadik J. Seljamaa andis ordenid üle siseminister kolonel E. Laimiņšile, peastaabi ülem kindral M. Peniķisele, relvastuse ülemale kolonel J. Ruškevicsile, rannakaitse ülemale mereväekapten A. Keizerlingsile jmt. ohvitseridele. Neli värsket Vabaduse Risti kavaleri ordenite omistamise tseremoonial ei osalenud ning nad said oma teenetemärgid kätte mõni aeg hiljem.¹³⁸

Vahetult pärast J. Jaaksoni riigivisiiti Lätti määrati ka viimased ordenid lõunanaabritele. Vabariigi Valitsuse otsusega 20. maist 1925 omistati tsiviilteenete Vabaduse Risti 2. järk endisele kohtuministrile Vilis Holcmanisele. Kahele Läti presidendi meeskonda kuuluvale isikule määrati aste madalam, 3. järgu orden. Saajateks olid presidendi adjutant, kapten Eduards Kuplais ja presidendi sekretär Miķelis Sanders. Sama, III liigi 3. järgu pälvis ka Läti saatkonna sekretär Eestis Voldemārs Zīverts.¹³⁹

Kui varasematel kordadel üritati ristide annetamiseks leida mingeidki teeneid, mis seostuksid vabadusvõitlusega siis nüüd sellest ilmselgelt loobuti. Viimase autasustamisega väljendati sisuliselt riigivanema isikliku tänu seoses hästi õnnestunud külaskäiguga Riiga. Ei saa unustada, et Eestil puudus rahuaegsete teenete tunnustamise jaoks riiklik teenetemärk. Põhikirja rikkudes kasutati selleks Vabaduse Risti III liiki.

Tehtud otsust mõjutas tõenäoselt ka president J. Čakste poolt Eesti riigivanemale ja delegatsiooni liikmetele Läti Kolme Tähe teenetemärgi annetamine. Selle vastasutatud tsiviilordeni saajateks olid nii J. Jaakson ise, välisminister K. R. Pusta, saadik J. Seljamaa, portfelli minister K. Ast, merejõudude juhataja H. Salza jt. Kuid ordeni said näiteks ka riigivanema adjutant kapten Hans Kurg ja Eesti saatkond Lätis I sekretär David Janson.¹⁴⁰ Viimaste puhul aga tegemist samasse kategooriasse kuuluvate isikutega nagu seda Lätis oli kapten E. Kuplais ja V. Zīverts.

¹³⁸ Sõdur 1925, nr 20, lk 471.

¹³⁹ Riigikantselei. Vabaduse Risti osakond, ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 197.

¹⁴⁰ LVVA, f. 1303, n. 2, s. 89, l. 10.

Juba sama aasta aprillis oli Vabariigi Valitsus otsustanud esitada Riigikogule eelnõu Vabaduse Risti annetamise lõpetamiseks ja seetõttu võib mõista ka vabamat tõlgendamist viimaste ordenite jagamisel. Eriseadusega 19. juunist 1925 lõpetatigi Vabaduse Ristide annetamine, uuesti võis ordeneid omistada juhul kui puhkeb relvastatud konflikt välisvaenlasega.

Läti kodanikele määratud Vabaduse Ristid jõudsid kõik nende omanikeni. Mõni küll väikese viivitusega. Tõenäoselt aitas selleks kaasa ka ordeni kõrge prestiiž ja see, et kõik teenetemärgi pälvinud olid koheselt teada ja tuvastatavad. Eriti, kui võrrelda seda Karutapja kavaleridest eestlastega, kelle leidmiseks nähti hiljem kurja vaeva.

Seoses 1925. aasta veebruaris kolonel E. Airele ja aprillis mereväekapten A. Keizerlingsile omistatud teenetemärkidega tekkis väike segadus. Nii selgus peatselt, et mõlemale mehele määratud orden ei ole vastav nende positsioonile. Sõjavägede Staabi ülem J. Tõrvand valmistas novembris 1925 Vabariigi Valitsusele seletuskirja märkides, et kolonel Airele annetatud Vabaduse Risti I liigi 3. järk on madalam, kui tema alluvale kolonel Hartmanisele kuuluv sama liigi 2. järk. Samuti ei olnud Keizerlingsile antud orden nii väärikas, kui tema positsioon oleks eeldanud. Sõjaminister J. Soots väljendas oma seisukohta väga resoluutselt: „Keiserlingile andis Wab. Wal. 3. järgu sellepärast, et Salzal on ka 3. järk. Mina ettepanekuid enam ei tee. 14.XI. S.“¹⁴¹

Veel poolteist aastat hiljem, märtsis 1927, andis sõjaminister Nikolai Reek korralduse koostada ettepanek Vabariigi Valitsusele kindraliks tõusnud E. Aire I liigi 3. järgu Vabaduse Risti asendamiseks 2. järguga.¹⁴² Ettepanekust asja ei saanud.

Võrreldes Lätiga ei suvatsenud Eesti pool varem tehtud otsuseid muuta. Vast oli põhjuseks ka see, et ordeni annetamine oli juba lõpetatud.

Vabaduse Ristide omistamine tekitas Lätis suurt positiivset vastukaja ning huvi ja soovi saada see ka neil, kellele veel teenetemärki annetatud ei olnud. Päev pärast Eesti viimast ordenite määramise otsust läkitas saadik J. Seljamaa Riiast isikliku kirja välisminister Karl Robert Pustale, informeerides teda jutuajamisest Läti välisministri abi H. Albatsiga. Viimane oli eraviisiliselt tähendanud, et Eesti võiks veel mõnele isikule Vabaduse Ristid annetada. Teiste hulgas oli tema poolt välja pakutud näiteks endine

¹⁴¹ Nimekirjad ja kirjavahetus sõjaväeorganeiga kodusõjast osavõtnud sõjaväelaste autasustamise kohta Prantsusmaa aurahadega 1919–1925. ERA, f. 497, n. 2, s. 640, l. 462.

¹⁴² Ibidem, l. 463.

peaminister Voldemārs Zamuels ja põllutööminister Markus Gailītis, kes mõlemad olid olnud 1920. aastal Eesti–Läti piirikomisjoni Läti delegatsiooni liikmed.

Välisminister Pusta kirjutas 29. mail saadik Seljamaa kirjale järgmise vastuse: „Saadikule konfidentsiaalseks teadmiseks: Uusi kandidaate praegu raske ette panna, kuna nimekirja peetakse lõpetatuks. Peaks aga Riigikogu ristide väljaandmise lõpetamise tagasi lükkama, võtame saadiku poolt ettepanud kandidaadid arvele.“¹⁴³ Kuna Riigikogu otsusega lõpetati juba juunis Vabaduse Ristide väljaandmise, siis soovid veel mõnda teenekat tegelast autasustada pidid ootama kuni Eesti hakkas jagama uusi teenetemärke, millega nende panust võis hinnata.

Läti kodanikele annetatud Vabaduse Ristide arvuks jäigi viiskümmend. Tegemist oli annetamise hetkel nimetatud riigi kodakondsust omanud isikutega.

Kuid üpris mitme vahetult Vabadussõja järel Vabaduse Risti pälvinud kavaleri hilisem elutee sidus neid Lätiga ning tõenäoselt enamuses omandasid nad ka Läti kodakondsuse. Nende hulgas oli mitmeid Vabadussõja ajal Eesti ülemjuhatusel allunud Katšanovi Partisanide Pataljonis teeninud sõdureid nagu Semjon Mohov (Semjons Mohovs), Aleksander Berg (Aleksanders Bergis), Aleksander Erst (Aleksanders Ersts), Dimitri Pavlov, Jakov Sazonov ning Jaan Veever (Jānis Vēveris). Neist veltveebel S. Mohov lahkus Vabadussõja lõppedes Eesti armeest, astus Läti väkke ning teenis seal välja ka veel Karutapja ordeni 3. järgu.¹⁴⁴

Katšanovlasi oli teisigi, enamusest venelased, kellele Eesti valitsus omistanud Vabaduse Ristid. Paraku puuduvad andmed nende hilisema elutee kohta, kas jäid nad Lätti või siirdusid hoopis Nõukogude Venemaale. Kuigi Vabadussõja tulemusena liideti Katšanovo (läti keeles: Kacēni) piirkond Läti Vabariigiga, jäid mitmete väeosas teeninud meeste kodukohad idanaabri territooriumile. Just koduigatsus ja rahvuslik kuuluvus võis tingida vabatahtliku mineku Venemaale, võimu alla, kelle vastu oldi relv käes võideldud.

Kuid leidis veelgi Vabaduse Risti kavaleri, kes Vabadussõjas teenisid Eesti väes ning olid hiljem Läti kodanikud. Olgu mainitud Sakala Partisanide Pataljoni kapral Karl Vaaver (Kārlis Vāvers), kes oli rahvuselt tõenäoselt lätlane. Samuti Kitsarööpalise

¹⁴³ Kirjavahetus Eesti Vabariigi valitsusega, ERA, f. 957, n. 11, s. 235, l. 82–82p.

¹⁴⁴ Kirjavahetus sõjaväeorganeiga, ERA, f. 497, n. 2, s. 459, l. 1113, 1592; Kirjavahetus sõjaväeorganeiga kodusõjast osavõtnud sõjaväelasele „vabadusristide“ ja välismaa „aumärkide“ annetamise küsimusis 1924. ERA, f. 497, n. 2, s. 660, l. 96; ERA, f. 957, n. 7, s. 48, l. 8–12; Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri, lk 357.

Soomusrongi nr. 1 reamees Hans Till (Ansis Tillis), rahvuselt eestlane, kes jäi aga elama sünnikohta Arakstē valda Põhja-Lätis. Temast sai hiljem Läti kodanik.¹⁴⁵

Lisaks leidis veel mitmeid isikuid, kes olid sündinud Lätis ja Vabadussõja ajal teenisid Eesti väes ning vääristati Vabaduse Ristidega. Neist suurem osa olid rahvuselt eestlased, kes valisid oma elukohaks Eestimaa ega olnud enam hiljem seotud Lätiga. Eelpool loetletud isikuile teenemärkide annetamine ei mõjutanud praktiliselt mitte mingil moel kahe riigi vastastikust suhtlust. Tihti ei teatud isegi nende kavaleride olemasolust.

Nagu märgitud sai aastast 1925 kahe naabri vahelise avalike suhete kõrghetk. Muidugi oli järgnevatel aastatel arvukalt kokkupuuteid mõlema maa poliitikute, ärimeeste, kirikutegelaste jt vahel. Silmapaistavalt tihe oli ka sõjaväelaste omavaheline suhtlus ning kontaktid, muuhulgas hariduse vallas. Nii komandeeriti Läti ohvitseri Eesti sõjalistesse õppeasutustesse ja vastupidi. Süvenes koostöö luure ja vastuluure alal eriti Nõukogude Liidu suunal. Poliitilises suhtluses oli oma koht Balti koostööl, sõlmiti arvukalt mitmesuguseid lepinguid, arenes ühiskondlike organisatsioonide piiriülene lävimine jne. Kuid üldsuse jaoks nii emotsionaalselt positiivset aega vastastikustes suhetes, nagu oli 1925. aasta, enne Nõukogude okupatsiooni enam ei tulnud.

4.5. Viimased vääristused

Eesti oli lõpetanud oma teenetemärkide annetamise ja uute riiklike ordenite loomiseni kulus veel hulga aastaid. Kuid Läti jätkas veel mõnda aega oma sõjalise ordeni andmist. Neid jagus ka eestlastele. Nii otsustas Karutapja Ordeni Nõukogu oma istungil 2. novembril 1925 annetada teenetemärgi 2. järgu kolonel Nikolai Reek'ile. Just äsja Prantsuse Kõrgema Sõjakooli lõpetanud ning Kindralstaabi ülemaks määratud Reek oli tuntud kui Lätiga sõjalist koostööd pooldav ohvitser. Tema teenete nimekirjas oli Vabadussõja ajast 3. diviisi staabi ülemana edukas Võnnu lahingute juhtimine *Landeswehri* vastu ning teda oli juba varem autasustatud Karutapja 3. järguga. Vabariigi Valitsus andis 22. veebruaril 1926 kolonel Reek'ile loa ordeni vastuvõtmiseks.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Kirjavahetus sõjaväeorganeiga, ERA, f. 497, n. 2, s. 459, l. 1504; Viljandi Muuseumi aastaraamat 2004, lk 226–227.

¹⁴⁶ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 40p; Vabariigi Valitsuse otsused välisriikide aumärkide vastuvõtmiseks ja kandmiseks loa andmise kohta 05.01.1926–04.11.1926. ERA, f. 31, n. 3, s. 15673, l. 5–6.

Olulisel moel mõjutas otsuse tegemist Kindralstaabi ülema ametikoht ning arvata võib, et kaasa aitas endine amet ajakirja „Sõdur“ vastutava toimetajana, kus sellal ilmus mitmeid positiivse alatooniga Lätit kajastavaid artikleid. Samuti avaldas ta lätlastele muljet oma hea haridusega.

Viimane tõsine tunnustus saabus ligi aasta hiljem, kui Karutapja Ordeni Nõukogu 1926. aasta 26. oktoobril oma otsusega omistas veel kolmele Eesti ohvitserile teenetemärgid. Nii kolonel Artur Buxhoevden kui ka kaptenid Michail Müllerstein ja Hermann Stockeby olid osalenud Vabadussõja lahingutes Läti territooriumil. Neist A. Buxhoevden oli annetamise ajal ratsaväe inspektoriks ning M. Müllerstein ja H. Stockeby teenisid sellal vastavalt 1. ja 7. jalaväerügemendis kompanii ülematena. Kaks viimati nimetatut olid samuti osalenud Võnnu lahingutes 3. jalaväepolgu ja Kalevi Maleva ohvitseridena. Lisaks teenis kapten Müllerstein oktoobrist 1925 kuni novembrini 1926 komandeerituna Lätis 11. Dobeles jalaväepolgus. Ordenite annetamise otsuse tegemisel mängisid Vabadussõja aegsete teenete kõrval olulist rolli just hilisemad kontaktid. Selle kinnituseks oli kapten Müllersteini viibimine Läti sõjaväes, kus ta omandas korralikult läti keele ning mõned aastad hiljem lõpetas Läti Kõrgema Sõjakooli.¹⁴⁷ Vabariigi Valitsus otsusega anti neile kolmele ohvitserile luba ordeneid kanda alles mitu kuud hiljem, 22. aprillil 1927. aastal.¹⁴⁸

Täpsustusena peab lisama, et kolonel Buxhoevdenile ja kapten Stockebyele määratud ordenid olid algselt annetatud kindralmajor Heinzele ja kontradmiral Pitkale, kellele need asendati kõrgema järgu omadega.

Karutapja ordenite annetamine lõpetati 1928. aastal, kuid hoolimata sellest anti eestlastele erandkorras veel üks teenetemärk. Sellele otsusele eelnes pikk eellugu. Nii oli Eestist saadetud andmete alusel omistatud juba 1924. aasta detsembris 3. jalaväepolgu nooremallohvitser August Allikule 3. järgu orden. See jäi paraku üleandmata ja alles 1932. aastal pöördus Võrumaal Põlgaste vallas elav August Hallik Võru Kaitsevähingukonna ülema poole sooviga saada nimetatud teenetemärk kätte. Ta oli osalenud Vabadussõjas 3. jalaväepolgu ridades, võtnud osa lahingutes Lätimaal ning lahkunud teenistusest vanemallohvitserina. Kuid uurimisel selgus, et lisaks temale oli samas väeosas teeninud veel Hiiumaalt pärit reamees August Allik, kes tuli polku alles pärast lahingutegevuse lõppu Lätimaal. Kogutud info edastati ordeni nõukogu liikmele

¹⁴⁷ Major Michail–Johann Mullarti teenistustoimik. ERA, f. 495, n. 7, s. 3373.

¹⁴⁸ LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 68.; ERA f.31.n.3.s.15689, l. 1–2.

kindral Krišjānis Berķisele. Just viimase ettepanekul otsustas Karutapja Ordeni Nõukogu 28. oktoobril 1933 täiendavalt annetada veel ühe 3. järgu ordeni. See määrati nüüd reamees August Allikule. Aastaid tagasi omistatud ordeni saajaks loeti Eesti poole kogutud andmete alusel vanemallohvitser August Hallik Põlgaste vallast.¹⁴⁹

Puudub teave, kas viimati omistatud teenetemärk ka numbri sai. Teadmata on ka, kas selle vastuvõtmiseks ja kandmiseks Vabariigi Valitsus loa andis või ei peetud seda enam oluliseks. Mõlemad ordenid jõudsid siiski omanikeni.

4.6. Mõned seigid seoses ordenitega

Eesti kõrgemale juhtkonnale omistatud teenetemärkide kätteandmisega polnud probleeme. Ainukesena viibis kontradmiral J. Pitka pikemat aega välismaal ja talle anti orden üle alles sügisel 1931. Kuid leidis mitmeid reakoosseisu mehi, kes president J. Čakste külaskäigu ajal 1925. aasta veebruaris ei teadnudki, hoolimata ajakirjanduses avaldatud üleskutsetele, oma teenetemärgile järele tulla. Mõned, nagu August Hallik, Karl Leetus ja Jüri Tamm said ordeni küll kätte, kuid aastaid hiljem. Kurioosumina neist 6. jalaväepolgu nooremallohvitser J. Tamm aga alles 1939. aastal.

Välja andmata jäi aga neli ordenit. Reamees Oskar Kask, 2. jalaväepolgust, kandis tegelikult perekonnanime – Kase. Tõenäoselt ei osatud teistsuguse nimekuju tõttu teda tagaotsida ning seepärast jäigi teenetemärk kätte saamata. Samuti ei näinud oma ordenit sõjaaegne suurtükilaeva Lembit vanemmasinist Villem Peegel, kes suri 1935. aastal ning kelleni mingitel asjaoludel polnud teave jõudnud. Vabadussõja ajal Kalevi Malevas teeninud ja sellal ohvitseri asetäitjaks ülendatud Karl Vitsut oli ordenisaajate nimekirjas reakoosseisu võitlejana ja teda ei osatud tõenäoselt seetõttu otsida, et ta kuulus hiljem ohvitserkonda. Teenetemärk ei jõudnud kunagi temani.

Karl Reismanni nimelist meest Vabadussõja ajal 6. jalaväepolgus ei teeninud ja ordenit ei olnud seetõttu võimalik ka välja anda. Tõenäoliselt oli ordeni saajaks algselt mõeldud Karl Roosmann, kes oli osalenud lahingutegevuses *Landeswehri* vastu Lätimaal ning pälvinud ka vaprust eest Vabaduse Risti. Kas oli tegemist Korraldusvalitsuse ametniku või kellegi teise eksitusega, on kahjuks teadmata. Eestist saadud andmetele tuginedes oli Karutapja Ordeni Nõukogu annetanud teenetemärgi paraku just olematule vanemaallohvitser Reismannile.

¹⁴⁹ Kirjavahetus sõjaväelaste autasustamise kohta, ERA f. 495, n. 3, s. 118, l. 62–118.

Tegelikult ei näinud oma ordenit ka ohvitseri asetäitjaks ülendatud Jakob Tabur, kes langes 1919. aasta augustis lahinguväljal. Tema teenetemärk anti välja sugulastele.¹⁵⁰

Juba 3. novembril 1922. a pöördus Läti saadik J. Seskis 2. diviisi ülema kindralmajor E. Põdderi poole palvega aidata kaasa, et eestlastest Karutapja ordeni kavalierid saadaksid oma elulood koos fotodega Lätis välja antava albumi jaoks.¹⁵¹ Milline oli reageering, on kahjuks teadmata. Teema tõstus taas mõni aasta hiljem, kui ordeni saajate arv oli mitmekordistunud. Märtsis ja juunis 1927 avaldati Eesti perioodikas taas üleskutseid, et eestlastest Karutapja ordeni kavalierid saadaksid oma fotod ja lühikesed elulood. Koostatav album oli plaanitud üle anda Läti Sõjamuuseumile.¹⁵² Kas ja kui palju neid laekus, selle kohta teave puudub.

Tõenäoselt ajendatuna lätlaste aktiivsusest oma ordeni kavalieride kohta andmete kogumisel asusid tegutsema ka eestlased. Nii plaaniti Eesti poolt jäädvustada lätlastest Vabaduse Risti kavalieride biograafiad. Selleks pöörduti 1927. aasta sügisel Läti Armees Staabi poole palvega saata 13 Läti kodanikust Vabaduse Risti kavaleri fotot ja elulood 1928. aasta jaanuariks. Teiste hulgas sooviti andmeid 4. Valmiera jalaväepolgus teeninud või teenivate kavalieride K. Bušsi, J. Kalniņši, J. Mekšsi ja R. Opmanise kohta.¹⁵³ Ka sellele päringule järgnenud vastukaja kohta puudub info. Teada on siiski, et 1930. aasta veebruaris saatis lühieluloo koos fotoga V. Munters. Sedagi tänu kontaktidele oma Vabadussõja aegse ülema Aleksander Jaaksoniga, kelle palvele vastuseks läkitas ta oma andmed koostatava koguteose „Eesti Vabadusristi kavalierid“ jaoks. Paraku oli tegemist välismaalasega ning seetõttu jäeti tema elulugu ilmunud raamatust, kus vaid eestlastest kavalieride biograafiad avaldati, välja.¹⁵⁴

Persoonid kellele jagati vastastikku teenetemärke, kattusid suures osas. Nii näiteks oli viiekümnest Vabaduse Risti saanud Läti kodanikust ühtlasi Karutapja ordeni pälvinuid 36 meest. Kuid 14 kavalerist, kes ei saanud oma kodumaa teenetemärki oli seitse tsiviilisikud: J. Čakste, H. Albats, R. Kalnings, J. Seskis, V. Holcmanis, M.

¹⁵⁰ Nimekirjad, diplomid ning muud materjalid eesti sõjaväelaste autasustamise kohta aumärkidega "Läti vabadussõja mälestusmärk" ja "Läti Karutapjate Ordu" 1923–1925. ERA, f. 497, n. 2, s. 1163. l. 1–8; Läti „Karutapja ordu“ aumärgid meie sõjaväelastele veel välja võtmata. Päevaleht, 1925, 12. juuli, lk 1.

¹⁵¹ Kirjavahetus Korraldusvalitsusega, ERA, f. 518, n. 1, s. 101, l. 24.

¹⁵² Sakala 1927, nr 29, lk 2; Sõdur 1927, nr 22/23, lk 570.

¹⁵³ LVVA, f. 1474, n. 1, s. 733, l. 20.

¹⁵⁴ Kodusõjaaegsete Vabaduseristi kavalieride nimekirjad. ERA, f. 2124, n. 2, s. 602, l.83–84.

Sanders ja V. Zīverts. Statuudi kohaselt ei olnudki neile võimalik sõjaliste teenetega ordenit annetada.

Ohvitseridest E. Aire ja K. Ramats tegutsesid Vabadussõja ajal Venemaal. Läti väes teenisid Vabadussõja ajal küll A. Keizerlings, E. Kuplais, E. Laiminš, J. Ruškevics ja reamehena R. Opmanis, kuid nende teened jäid Karutapja Ordeni Nõukogu poolt tähelepanuta.

Viiekümne Läti kodaniku hulgas, kellele omistati Vabaduse Rist, oli ka Riia eestlaste peres sündinud Augusts Leopolds Sirks (August Leopold Sirk).

Läti Karutapja ordeni saanud 143-st Eesti kodanikuks (koos V. Muntersiga) peetud kavalerist olid 102 meest ühtlasi ka Vabaduse Risti omanikud. Vaid 41 „karutapjat“ ei omanud Eesti poolset tunnustust Vabaduse Risti näol. Nende hulgas oli 11 ohvitseri ja 30 reakoosseisu kuulunud meest. Mitmed küll olid esitatud teenetemärgi saamiseks, kuid lükati Vabaduse Risti Nõukogu poolt tagasi. Ohvitseridest ei saanud Eesti ordenit Johannes Aia, Johann Grünberg, Nikolai Helk, Hans Jaakson, Eduard Kanep, August–Vladimir Kitzberg, Ferdinand Silmann, Voldo Tetsmann, Kristjan Thomson, Juhan Tõrvand ja Helmut Vilipus. Reaväelastest jäid Vabaduse Ristist ilma August Allik, August Hallik, Friedrich Grünberg, Rudolf Hurt, Matvei (tegelikult Maksim) Jürisson, Oskar Kask (tegelikult Kase), Villem Kressa, Hermann Laks, Georg Lebedev, August Leis, Aleksander Liivauk, Karl Madisson, Aleksander Muda, Hugo Mägraken, Villem Peegel, Voldemar Neering, Karl Reismann, Mats Roose, Eduard Saar, Ivan Saarväli, August Sihver, Georg Sommer, Jüri Tamm, Harald Tammer, Ilmar Tolk, Theodor Teetsov, Nikolai Treumuth, Karl Tuul, Karl Vitsut ja Heinrich Voolmann. Neist H. Tammer ja K. Vitsut olid tegelikult küll Vabadussõja ajal ülendatud ohvitseri asetäitjaks. Segane lugu oli K. Reismanniga, kes võis tegelikult olla hoopiski Vabaduse Risti pälvinud K. Roosmann.

Juba varem mainitud Karutapja kavaleridest Eesti kodanikud Salomon ja Jossel Hopp ning Martin–Nikolai Garšnek, kes teenisid Vabadussõja ajal Läti väes ning seetõttu arvati lätlaste nimekirja, ei saanud samuti Vabaduse Riste. Vast seetõttu, et ei leidunud kedagi, kes neid oleks esitanud teenetemärgi saajaiks. Eestlaste jaoks olid nad eelkõige Eesti kodanikud, kes teeninud sõja ajal naabri väes ja selle vabaduse eest.

4.7. Vabadussõja mälestusmärgid ja Läti mälestusmedal

Eesti Vabaduse Risti ja Karutapja ordenite saajatele jagati pärast sõda täiendavalt kaks aumärki, mis samuti seoses Vabadussõjaga ja mõeldud meenutamaks osalemist selles.

Kümmekond aastat hiljem sündis lisaks veel üks medal, see oli mõeldud jäädvustama iseseisva Läti Vabariigi kümnendat aastapäeva. Viimati mainitud tunnustuse saajateks olid ka välismaalased, kes võidelnud Vabadussõjas Läti pinnal.

Täpsustavalt olgu lisatud, et tegemist oli osalejaile mõeldud medalite, mitte riiklike ordenitega.

Vabariigi Valitsus kinnitas Eesti Vabadussõja Mälestusmärgi põhikirja juba 14. detsembril 1920. Järgnevatel aastatel jagati välja üle 100 000 medali, millest 15 000 olid haavatulindiga. Hannes Walter on väitnud, et Läti kodanikele võidi jagada 9800 Vabadussõja Mälestusmärki.¹⁵⁵ Paraku on teadmata, kust selline väide pärineb.

Esmajärjekorras said medali Läti kodanikest Vabaduse Risti kavalerid, kokku 50 isikut. Neile lisandusid veel üksikud Eesti väes teeninud Vabaduse Risti vennad, eelkõige Katšanovi Partisanide Pataljonist, kes hiljem elasid Lätimaal ning omandasid Läti kodakondsuse. Mälestusmärgid kavatseti anda ka kõigile teistele Läti kodanikele, kes olid osalenud Eesti Vabadussõjas, kuid lõunanaabritelt nimekirju ei saadud ja asjaajamine soikus. Veel juunis 1930 arutati teemat ning tehtud järelepärimisele saadi Lätist vastuseks, et Eesti Vabadussõjast on osa võtnud umbes 12–13 tuhat meest. Eesti poole hinnanguil oli see arv tegelikkust mitmekordselt ületav.¹⁵⁶ Andmed hilisemate medalite jagamise kohta puuduvad, kuid on tõenäoline, et rohkem Eesti Vabadussõja Mälestusmärki lätlastele ei antud.

Analoogselt Eestile loodi ka Lätis vastav mälestusmedal. Läti Asutav Kogu kiitis 2. mail 1922 heaks Läti Vabadussõja Mälestusmärgi asutamise. Järgmise aasta algul võeti vastu statuut ja ning alustati ka medalite väljaandmist. Välismaalaste puhul annetati neid ainult Karutapja ordeni kavaleridele. Üldjuhul jõudsid mälestusmärgid omanikeni alles 1925. aasta sügisel või veelgi hiljem. Mõnede medalite diplomid aga

¹⁵⁵ **Walter, H. 1998.** Eesti teenetemärgid, lk 84.

¹⁵⁶ Toimik Läti Vabariigi iseseisvuse 10. aastapäeva puhul välja antud mälestusmedali annetamise kohta Läti vabastamisest osa võtnud Eesti sõjaväelastele 1928–1930. ERA, f. 495, n. 3, s. 6, l. 30.

talletusid Sõjavägede Staabi kirjakogus tulevaste põlvete jaoks ning on nüüd hoiul Eesti Riigiarhiivis.¹⁵⁷

Eestis rohkem Vabadussõjaga ühenduses olevaid aumärke ei asutatud. Ainukesena omas seoseid iseseisvussõjaga aastaid hiljem asutatud Kotkaristi orden, mille annetamise puhul peeti algul silmas ka aastatel 1918–1920 osutatud teeneid.

Lätis siiski üks selleteemaline medal mõned aastad hiljem loodi. Kuigi nimetusest võiks välja lugeda rahuajal toimunud sündmuste meenutamist, on siiski tegemist otseselt Vabadussõjale pühendatud märgiga. Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali statuut võeti vastu 13. oktoobril 1928. Seda anti nii otseselt lahingutegevuses osalenud sõjaväelastele, mille tunnuseks oli medali lindil asetsevad ristatud mõõgad, aga ka tagalateenistuses olnud meestele ja naistele.¹⁵⁸ Mälestusmedali kandmiseks andis Eesti Vabariigi Valitsus 14. novembril 1928 ka vastava loa. Eesti Sõjavägede Staabi korraldusel asuti koguma andmeid Läti pinnal võidelnud isikute kohta. Seisuga 15. juuni 1930 oli nimekirja kantud 30 820 Eesti kodanikku, kes osalenud Läti Vabadussõjas ning väärinuks mälestusmedalit.¹⁵⁹ Paraku kõik osalejad siiski seda ei saanud. Kuigi juba sama aasta lõpuks oli välja jagatud 11 359 medalit, kasvas järgnevatel aastatel selle saanute arv väga visalt. Juunis 1940 anti kätte neist viimased enne alanud okupatsiooni. Lõpptulemusena jäi Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali saanute arvuks 11 538 isikut.¹⁶⁰

Põhjuseid, miks sai vaid kolmandik Lätis võidelnutest medali, oli peamiselt kaks. Esiteks ei laekunud Lätist küllaldaselt mälestusmedaleid ja teiseks pidid osalenud isiklikult pöörduma vastava sõjaväeasutuse poole oma maakonnas, et väljastataks talle määratud medal.

Eelpool toodud märkide ja medalite andmisega kaasnenud mõju suhtlusse naaberriigiga on raske hinnata. Tegemist ei olnud siiski teenetemärkidega ning üldjuhul ühiskonnas positsiooni omavad tegelased ka neid ei kandnud, vastupidiselt ordenitele. Siiski just Läti iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedalite suur arv võis laiemale ringkonnale anda positiivse impulsi ja eelsoodumuse heatahtlikuks suhtumiseks oma lõunanaabrisse.

¹⁵⁷ **Priedītis, Ē. Ē. 1996.** Latvijas valsts, lk 40.; Nimekirjad, ERA, f. 497, n. 2, s. 1163, l. 31–68.

¹⁵⁸ **Priedītis, Ē. Ē. 1996.** Latvijas valsts, l. 42.

¹⁵⁹ Toimik, ERA, f. 495, n. 3, s. 6, l. 3, 26.

¹⁶⁰ Andmed Läti Vabariigi iseseisvuse 10. aastapäeva mälestusmedali annetamise kohta Eesti sõjaväelastele 1929–1931. ERA, f. 495, n. 3, s. 7, l. 3–4.

KOKKUVÕTE

Esimese maailmasõja tulemusena sündis hulgaliselt uusi riike. Balti mere ääres said teiste hulgas eluõiguse Eesti ja Läti Vabariik, kelle ühine võitlus iseseisvuse eest liitis ja samas tekitas ka teravaid omavahelisi vastuolusid. Tegemist oli varem riiklust mittekoogenud rahvastega. Kahe väikeriigi iseseisvumisprotsessis oli palju ühist, kuid ka erinevat. Olgu erinevustest esmalt mainitud Läti pinnal Esimese maailmasõja ajal pikemat aega kestnud sõjategevust, millega kaasnenud suured inim- ja majanduskaotused raskendasid otseselt naaberriigi relvajõudude moodustamist. Võrreldes Eestiga oli Lätil Vabadussõja ajal tunduvalt keerulisem oma riigi territooriumi üle kontrolli kehtestada, lisandusid veel mitme vaenlase alaline olemasolu, raskused majandusliku ja sõjalise abi hankimisel jne.

Sümptomaatiline oli kõigi tollaste uute riikide puhul omavaheliste piiriküsimuste teke. Teisiti ei olnud see ka Eesti ja Läti puhul. Soov haarata oma koosseisu segarahvastikuga piirialad oli mõlemal poolel. Vabadussõja ajal puhkenud rivaliteet selles küsimuses ähvardas 1920. aasta algul paisuda reaalseks relvastatud konfliktiks. Vaid mõistus takistas sõja puhkemist kahe naabri vahel. Kuigi vastuolude lahendamisel suudeti siiski juba esimesel rahuaastal kokkulepe saavutada, jäi umbusk naabri suhtes püsima mitmeks aastaks.

Tulles tagasi Vabadussõja juurde, ei saa mööda minna Eesti juhtivast rollist Läti abistamisel. Eesti lubas oma territooriumil formeerida Läti rahvuslikke üksusi ning aitas neid relvastada ja varustada. Oluline oli Eesti relvajõudude osa von der Goltzi juhitud väeüksuste purustamisel Põhja-Lätis. Märkimist väärib ka toetus Bermond–Avalovi pealetungi pidurdamisel ning Kirde-Läti alade kaitse Punaarmee eest.

Eelnevast tulenevalt eeldas Eesti poliitiline ja sõjaline juhtkond Lätilt erilist tänulikkust ja tahet tasuda sõjategevuse käigus tekkinud kulutused. Läti pool ei olnud aga kuigi aldis Eesti soove rahuldama. Abi, mida oldi osutatud Lätile, varjutas Eesti vägede okupatsioon Põhja-Läti aladel. Seal asusid Eesti üksused veel pärast Vabadussõja lõppugi. Okupatsiooni käigus esines juhtumeid, kus sõjaväelased ületasid lubatud võimupiire ning rakendasid ülekohtu kohalike elanike kallal. Lisandusid veel probleemid segarahvastikuga piirialadel ja vaidlused Valga linna kuuluvuse pärast.

See kõik sai eelduseks lätlastepoolse negatiivse suhtumise tekkimisele ning põhjustas raskusi kahe riigi vahelises lävimises. Oma osa mängis ka Eesti tollane

sõjaline üleolek Lätist, mille tulemuseks oli Eestipoolne suhtlemine jõupositsioonilt. Kõik kokku moodustas naabrite suhetes ebanormaalse olukorra, mis tingis vajaduse leida lahendusi diplomaatilisel teel. Üheks vahendiks paljude teiste hulgas oli tunnustada naaberriigi tegelasi teenetemärkidega.

Eesti asutas iseseisvusvõitluses osutatud teenete tunnustamiseks Vabaduse Risti ning samal põhimõttel oli loodud ka Lätil Karutapja orden. Ainuke erinevus seisnes selles, et Läti teenetemärk oli mõeldud sõjalise ja isikliku vapruste tunnustamiseks, Eesti ordenit võis saada ka vabadusvõitluses ülenäidatud tsiviilteenete puhul.

Esimesi katseid riikidevaheliste vastuolude ületamiseks tehti juba Vabadussõja ajal. Murrang toimus aga alles pärast Eesti rahulepingut Nõukogude Venemaaga. Märtsis 1920 osutus võimalikuks konkreetse kokkuleppe sõlmimine, kus Eesti–Läti piiriküsimuse lahendamine nõustuti andma kahe riigi vastava segakomisjoni kätte.

See otsus mõjutas ka Eesti valitsust tegema diplomaatilist žesti ning annetama oma naabri kõrgematele sõjaväelastel esimesed Vabaduse Ristid. Autasustatuteks olid endised Eesti ülemjuhatusel all võidelnud mehed, kes ei olnud hetkel kõige olulisemad figuurid lõunanaabri sõjalises- ja poliitilises ladvikus.

Pärast riigipiiri määramist ning Läti ja Nõukogude Venemaa vaheliste rahulepingute allakirjutamist suvel-sügisel 1920 algasid tõsisemad läbirääkimised suure Balti Liidu loomiseks. Paraku ilmnas, et heast ideest esialgu asja ei saa. Seepärast võtsid Eesti ja Läti suuna ühise kaitseliidu loomiseks.

Need sammud, samuti varem toimunud piirikonventsiooni sõlmimine, mõjutasid omakorda Lätit, kes 1921. aasta algul annetas Karutapja ordenid ka Eesti kõrgematele sõjaväejuhtide. Teiste hulgas endisele Eesti ülemjuhatajale J. Laidonerile. Sellega aktsepteeris lõunanaaber esmakordselt Eesti osa Läti iseseisvusvõitluses.

Sama aasta sügisel järgnes Eestipoolne tunnustus Läti sõjaväelastele, eesotsas nende endise ülemjuhataja J. Balodisega, kellele omistati kõrgeima järgu Vabaduse Rist. Siin omas rolli poliitilise üksmeele saavutamise tahe – juulis 1921 oli just sõlmitud Eesti ja Läti sõjalise koostöö leping.

Endise Eesti ülemjuhataja tunnustamine 1922. aasta algul aste kõrgema järgu Karutapja ordeniga oli märgiks, et Läti soovib jätkata suhete parandamist. Omas ju Laidoner olulisi positsioone poliitilisel areenil. Otsust mõjutasid ka Balti Liidu loomiseks uuesti avanenud võimalused ning edenev koostöö piiriküsimuse lahendamiseks.

Aasta hiljem järgnes veel üks tunnustus Läti poolt, ordeni sai Vabadussõja ajal Kuramaal liitlaste alluvuses tegutsenud Eesti vanemohvitser. Tegemist oli reaktsiooniga põhjanaabri ükskõiksusele Karutapja ordeni suhtes. Ühtlasi taheti sellega rõhutada, et mitte kõik Läti ees teeneid omavad ohvitserid ei olnud Vabadussõjas Eesti ülemjuhatause all.

1923. a sügisel vastas Eesti sellega, et annetas Vabaduse Risti Läti lahkuvale sõjaväeatašeele. Selle määramise puhul oli tegemist pigem korralise diplomaatilise käiguga. Viimase otsusega lõppes vastastikuste teenetemärkide annetamise esimene periood. Veel valitses teineteise suhtes umbusklik toon, kuna ei oldud jõutud ületada probleeme, mis olid kerkinud Vabadussõja käigus. Aeg, muutuvad reaalpoliitilised olud ja otsene vajadus koostööle, lõid eeldused kahe riigi vaheliste lõhede lappimiseks.

Ordenite omistamine peegeldas sellal Eesti–Läti suhetes toimunud või eeldatavasti toimuvaid muutusi ja protsesse. Seni, kuni üksteise seisukohti aktsepteeriti alles vastumeelselt, oldi ka teenetemärkide annetamisega ettevaatlik ja eelkõige omi teeneid silmaspidav.

Üheks kinnituseks on siin esimene Vabaduse Ristide jagamine – annetamine järgnes küll vahetult pärast piirikomisjoni loomiseks allkirjastatud kokkulepet, kuid hõlmas vaid otseseid koostööpartnereid ja endisi alluvaid ning eiras hetkel valitsevat kõrgemat sõjalist juhtkonda.

Üheks põhjuseks teenetemärke määrata oli mõne olulise lepingu sõlmimisele kaasaaitamine. Sellisena võib võtta lätlaste poolt esimeste Karutapja ordenite annetamist, millele peatselt järgnes kahepoolse sõjalise koostöölepe allkirjastamine.

Poliitiliselt targaks sammuks võib pidada ka vastastikuseid sõjaaegsete ülemjuhatajate autasustamisi ja sõjaväeliste esindajate tunnustamist. Viimase tingis diplomaatiline etikett.

Siiski jäi sellel perioodil toimunud ordenite jagamine tagasihoidlikuks ja piirdus vaid mõne üksiku tähtsama tegelase või kitsamalt endale sobilike isikute tunnustamisega. Läbimurret naabrite suhtluses see kaasa ei toonud.

Teise teenetemärkide jagamise perioodi alguseks võib pidada 1923. aasta detsembrit. Kui Vabaduse Ristide jagamine lõppes 1925. aasta maikuuga, siis Karutapja ordenite annetamine kestis natukene kauem, oktoobrini 1926. Kui arvestada veel aastaid hiljem toimunud vigadeparandust, siis lõppes see alles 1933. aastal. Nimetatud

ajavahemik oli esimesest kord viiljakam nii ordenite annetamise hulga kui ka poliitilise mõju poolest.

Kahele riigile oluliseks suhete läbimurdepunktiks sai 1923. aasta sügisel toimunud Eesti–Läti lepingute sõlmimine. Tegemist oli sõjalise liidu loomisega ning seni vastastikuseid suhteid varjutanud probleemidele poliitilise lahenduse leidmisega.

Esimesena reageeris Läti, kes tunnustas juba sama aasta detsembris Karutapja ordeni kõrgeima järguga J. Laidoneri, lisaks veel nelja sõjaväelast. Teenetemärgi saanutest olidki J. Laidoner ja J. Soots siirdunud poliitikasse ning läbi nende isikute peeti meeles ka poliitilisi juhtfigure. Lisaks neile pidanuksid autasu pälvima veel mitmedki ohvitserid, kuid Eesti ükskõikse suhtumise tõttu jäid palutud andmed esialgu lõunanaabritele edastamata.

Eesti poolt ei järgnenud mitte mingisugust reaktsiooni ei samal ega ka järgmisel aastal. Põhjuseid selleks oli mitmeid, alates erimeelsustest tolliuniooni loomise asjus ja lõpetades vastandlike seisukohtadega teemal, kelle riigijuht peaks esimesena tegema visiidi naabri juurde.

Olukorra lahendas Läti, kes 1924. aasta lõpul tegi kahel korral suurearvulise Karutapja ordenite annetamise. Sajakonnale Eesti kodanikule teenetemärkide olemine viitas sellele, et lõunanaabri poolt ollakse valmis realiseerima aasta varem sõlmitud Eesti–Läti kaitseliidu lepingut. Koostöö sõjaväeliste juhtkondade vahel toimus niigi. Detsembri lõpul kokkulepe ka sõjaministriumite tasemel allkirjastati. Seekordseteks ordeni saajateks olid Eesti sõjalise juhtkonna hulka kuuluvad tegelased, väeosa ülemad, palju oli ka vähemtähtsa positsiooniga sõjaväejuhte. Lisaks veel mitmed teenistusest lahkunud ohvitserid ning soliidne arv endisi alamväelasi, kes olid Lätimaal Vabadussõja lahingutes silma paistnud.

Nii arvukas ordenite annetamine Läti poolt oli selge diplomaatiline samm heade suhete arendamiseks. Samas ei saa ka märkimata jätta ilmset soovi sillutada teed peatselt toimuvale presidendi külastuskäigule Eestisse. Visiidile eelnes veel vahetult viieteistkümmne Eesti kodaniku tunnustamine teenetemärkidega 1925. aasta veebruaris.

Lõpuks tegi vastukäigu ka Eesti valitsus, määrates vaid paar päeva enne J. Čakste saabumist Tallinnasse kolmekümne kuuele Läti riigitegelasele ja sõjaväelasele Vabaduse Ristid. Tänu Eesti ordeni statuudile oli võimalik sõjaväelaste kõrval austada ka poliitilisi tegelasi, kes omasid hetkel naabri juures mõjukat positsiooni. Teiste hulgas anti orden Läti presidendile, välis- ja sõjaministrile, armee juhile, Vabadussõja aegsele

peaministrile, saadikule Eestis jt. Muidugi ei unustatud neid sõjaväelasi, kes olid Vabadussõja ajal Eesti ülemjuhatause all teeninud Põhja–Läti Brigaadis.

Läti riigijuhi visiit Eesti iseseisvuspäeva ajal kujunes emotsionaalselt igati õnnestunud vastastikuseks sõprusavalduseks. President rõhutas ordineid isiklikult üle andes põhjanaabri osa ja tähtsust Läti kaitsmisel Vabadussõja ajal. See samm leidis Eesti avalikkuses positiivset vastukaja ning oli heanaaberlike suhete ülesehitamisel toeks. Teenetemärkide omistamisega suudeti natuke tõrjuda ka levinud arvamust, et Läti on tänamatu talle sõja ajal antud abi eest.

Maikuu 1925 tegi Eesti riigivanem J. Jaakson vastukülaskäigu Läti. Visiit kujunes samuti suurejooneliseks ning lõunanaabri soe suhtumine külalisse, nii juhtkonna kui ka rahvahulkade poolt, kinnitas tahet suhelda heanaaberlikult.

Vahetult pärast Eesti riigijuhi Riia külastust annetati veel neljale Läti kodanikule, kes olid seotud tema vastuvõtuga, Vabaduse Ristid. See jäigi viimaseks riiklikuks Eesti poolseks tunnustuseks Lätile enne uute teenetemärkide loomist aastaid hiljem.

Lõunanaaber siiski jätkas veel mõnda aega Karutapja ordenite andmist. Eestlastele jagus neid aga vaid üksikuid. Nii tunnustati 1925. aasta lõpul äsja Kindralstaabi ülemaks tõusnud kolonel N. Reeki, kes oli võtmefiguuriks kahe riigi sõjalises koostöös. Viimaseks tõsiseks kummarduseks sai 1926. aasta sügisel kolmele Eesti ohvitserile, kes kõik olid otseselt kaasa aidanud suhete loomisele kahe riigi sõjaväe vahel, teenetemärkide annetamine.

Sellega lõppes Vabadussõjas tehtu tunnustamine, kui üks seik välja arvata. Oktoobris 1933 otsustasid lätlased omistada vigade paranduse korras reamees August Allikule Karutapja ordeni. Tegemist oli hea tahte märgiga, mis küll vastastikuseid suhteid nimetamisväärselt ei mõjutanud.

Lätlastel, vastupidiselt eestlastele, polnud probleemi asendamaks juba omistatud teenetemärke kõrgemate järkudega, kui ilmnis saaja vääriskam positsioon. Nii juhtus see 1925. aastal, kui kindralile vastavasse auastmesse tõusnud kolme Eesti ohvitseri 3. järgu ordenid asendati 2. järgu teenetemärkidega.

Eesti Vabaduse Ristide annetamine lõpetati 1925. aastal ja seetõttu puudus järgnevatel aastatel võimalus omistada välisriikide kodanikele riiklike teenetemärke. See aga takistas normaalset rahvusvahelist lävimist. Alles 1936. aastal vastu võetud

teenetemärkide seadusega kehtestati riiklikud ordenid. Seni oli aseainena pakutud nii oma riigi kodanikele kui ka välismaalastele eriorganisatsioonide poolt antud aumärke.

Läti Vabariik asutas 1924. aastal lisaks Karutapja ordenile teise riikliku teenetemärgi, Kolme Tähe Ordeni, mille pälvisid järgnevatel aastatel ka mitmed Eesti kodanikud. Tegemist oli tsiviilordeniga mida omistati ka sõjaväelastele. Käesolevas käsitluses seda temaatikat aga kajastatud ei ole.

Ordenite annetamine ei olnud pelgalt emotsionaalne ja juhuslik naaberriigi kodanike austamine. Tegemist oli, enamik juhtudel, selgelt seostatud sammudega mida mõjutasid juba toimunud ja/või toimuvad protsessid.

Kuigi esimese initsiatiivi võttis ordenite annetamisel Eesti, sai hiljem aktiivsemaks pooleks hoopis Läti. See on ka mõistetav, sest heites pilku Vabadussõja ajalukku võib märgata Eesti kaalukat rolli Läti iseseisvuse kindlustamisel. Koguhulgalt ületas Läti poolt Eesti kodanikele annetatud Karutapja ordenite arv ligi kolmekordselt lätlastele omistatud Vabaduse Ristide arvu. Samas ei saa unustada, et Läti teenetemärgi puhul oli tegemist sõjaordeniga ja seda ei olnud põhimõtteliselt võimalik annetada tsiviilisikutele ja poliitilistele tegelastele nagu oli see Eesti teenetemärgi puhul.

Eesti tunnustas oma naabri sõjaväe- ja riigi juhte ning diplomaatilisi esindajaid koheselt kõrgeima järgu Vabaduse Ristidega. Läti seevastu alustas austamist madalaimast järgust ning jõudis vaid Eesti ülemjuhataja tunnustamisel kõige kõrgema astmeni.

Kuna Eesti teenetemärk loodi tunduvalt laiapõhjalisemana, siis ei tekkinud ka probleeme Läti poliitikute ja mitmesuguste ametnike autasustamisega. Olgu nendeks siis endised ministrid või lihtsalt riigijuhi lähikonda kuulunud tegelased kellel polnud mingeid tõsiselt võetavaid kokkupuuteid Eestiga Vabadussõja ajal. Samas võimaldas just selline laia kandepinnaga valiku tegemine leida juurde mitmeid Läti juhtkonda kuuluvaid isikuid, võimalikke Eesti sõpru. Kuigi Vabaduse Ristide annetamise hulgal jäädi alla lõunanaabrile oli poliitiliste tegelaste tunnustamine siiski väikene diplomaatiline võit.

Karutapja ordenite omistamine eestlastele oli mõneti teistsugune võrreldes põhjanaabri omaga. Tulenevalt teenetemärgi statuudist ei toimunud Eesti riigitegelaste vääristamist, mistõttu oli mõju Eesti poliitilisele juhtkonnale mõnevõrra väiksem ja seda sõltumata tunduvalt arvukamast ordeni pälvinute koguhulgast. Eesti sõjaväeline eliit aga

omas ühiskonnas vägagi kaalukat mõju ning seda ka hoiakute kujundamises lõunanaabrisse.

Mingeid konkreetseid etteantud numbreid, kui palju peaks Vabaduse Riste või Karutapja ordeneid omistama, ei olnud. Üldjuhul oli siiski põhimõtteks annetada ordeneid teatud kindlatel ametipostidel olevatele isikutele. Samas muidugi püüti meeles pidada ennekõike neid, kes omasid Eesti–Läti suhete parandamisel olulist rolli.

Teenetemärkide annetamisel on kindel koht riikide ja rahvaste vahelises suhtluses. Teisiti ei olnud see ka Eesti ja Läti puhul. Ordenite omistamine või nende mitteandmine kõneleb omavaheliste suhete olukorrast ja suundumustest. Muutused hinnangutes naabrisse, aga ka eeldatavasti toimuvad suuremad poliitilised lepped ning kontaktid väljendusid teenetemärkide annetamise läbi. Mõistlik on seda tausta tunda, et paremini aru saada ka toimunud protsessidest kahe riigi omavahelises lävimises.

SUMMARY

BEAR KILLERS AND MEN OF CROSS

Relationships between Based on Honorary Decorations

Awarding honorary decorations is one way to express mutual respect in the relationships between countries and peoples.

The tradition to award badges of honor goes back to Ancient Greece where warriors were given plates of various shapes for their bravery to be worn on the chest, and that had a common name *phalera*. This is where the term phaleristics – a science of the insignia of orders, decorations and medals – originates from. After the disappearance of medieval religious orders of the knights these symbols evolved into honorary decorations and orders being awarded for merits in front of the state. Replacement of rank-based society with a democratic one after the Great French Revolution made it possible to utilize the principle where independent of one's rank or job they were awarded with an order of the same power for a deed of equal power.

The tradition of honorary decorations in Estonia and Latvia dates back to the 13th century. However, it was Russian czarist regime and their system of orders that had an impact on the birth and design of Estonian and Latvian orders.

Phalerists have introduced the orders used and in use in the world through a number of media outlets, yet they have never been interested in the grounds for awarding a decoration, and influences as well as manifestations thereof. That is the reason why we lack information on the issue if the awarding of honorary decorations has in any way influenced relationships between countries.

The present paper concentrates on Estonian–Latvian relationships during the period from 1918 to 1925, covering the awardees, awarding processes and the reasons thereof; and the author has tried to account for the possible emerging influences on the relationships between those two countries.

The peoples in the Republics of Estonia and Latvia that formed after World War II did not have an earlier experience of statehood. It was characteristic of the states at that time to have acute disagreements on border issues. So was it also in the case of Estonia and Latvia. Both sides had the desire to include, as their area, the borderline regions inhabited by a mixture of nationalities. The rivalry on that issue that broke out during

Estonian Liberation War was threatening to turn into a real armed conflict at the beginning of 1920. In addition to that, several smaller controversies that had occurred in the course of Estonian Liberation War such as having Estonian troops on Latvian territory or not following the signed treaties, and Latvia giving up the payment of the expenses of the war. All that contributed to the development of a negative attitude and caused problems in the relationships between two countries. Estonian military superiority over Latvia also played a role here resulting in the communication from the position of power. Combination of all those factors produced an abnormal atmosphere in their relationships creating the need for a diplomatic solution. One tool among the others was for a country to pay their respect to the outstanding figures of their neighboring country by awarding honorary decorations.

Estonia established Estonian Cross of Liberty (Eesti Vabaduse Rist) to acknowledge merits performed during the fight for independence, and Latvian Order of Lacplesis (Bear-killer) (Latvian: Lāčplēša kara ordenis) has been established according to the same principles. While Latvian honorary decoration was awarded for merits in war then Estonian order was also awarded for civilian merits performed during the fight for independence.

Estonia became the initiator in paying respect to the citizens from a neighboring country awarding their first honorary decorations in March 1920 to Latvian officers who had been fighting in Estonian Liberation War under an Estonian commander-in-chief. This happened immediately after the first specific steps taken towards the resolution of the border issue.

Latvia responded about a year later when the border between the two countries had been defined, peace treaty with Soviet Russia had been signed and preparations for establishing a union of defense between the two small countries had been started. Thus, in February 1921 several Estonian high-ranking officers, among them Estonian ex commander-in-chief lieutenant general Johan Laidoner, were awarded with 3rd grade Order of Lacplesis.

In autumn 1921 it was followed by Estonian acknowledgement to Latvian high-ranking military staff, among them Latvian Military forces ex commander-in-chief Jānis Balodis who was awarded 1st grade Cross of Liberty. This act was clearly triggered by the military cooperation treaty signed by Estonia and Latvia in July the same year.

Latvia awarded honorary decorations to Estonian officers, including J. Laidoner – now a higher grade Order of Lacplešis – on two more occasions until the autumn of 1923. Estonia responded with one honorary decoration only awarding resigning Latvian Military attaché captain Viktors Hasmanis.

The latter decision ended the first period of mutually granting honorary decorations that was, to a certain extent, affected by the distrust towards the neighbor that had remained from the Liberation War. Awarding orders reflected changes and different processes underway at that time in Estonian–Latvian relationships. Each other’s viewpoints were accepted only with great caution which can also be noticed in the process of awarding honorary decorations. It remained quite reserved and was restricted to acknowledging only a few more important figures or personally suitable individuals. Even the very close contacts during the Liberation War were not taken into consideration.

Signing Estonian–Latvian treaties in the autumn of 1923 became a major breakthrough in the relationships of the two countries. The treaty was on establishing a military union and finding a political solution to the problems that had so far been overshadowing their relationships.

This was followed by another period of granting honorary decorations which was much influential than the first period considering both the number of orders awarded and its political impact.

Latvia was the first one to react awarding J. Laidoner with the higher grade Order of Lacplešis in addition to the other four leading servicemen in December of the same year already. Estonia offered no response. There were several reasons for this, starting with disagreements in establishing customs union and ending with controversial viewpoints on visits, the head of which country should first visit their neighbor.

Latvia solved the problem by awarding a great number of Orders of Lacplešis twice at the end of 1924. Granting about a hundred Estonian citizens with honorary decorations showed that southern neighbor was ready to implement the Estonian–Latvian defense union treaty signed a year ago. The Orders of Lacplešis were awarded to people in Estonian military administration, unit commanders, many military leaders of lesser importance and resigned lower ranking servicemen who had been noticed during the Liberation War battles in Latvia.

Latvian move was a clear diplomatic sign of their wish to develop good–neighborly relations and pave the way to the soon–to–be visit of their president to Estonia.

Estonian government decided, right before the arrival of Janis Čakste in Tallinn in February 1925, to award 36 Latvian statesmen and servicemen with the Crosses of Liberty. It was possible, due to the Estonian Order Statute, to award not only servicemen but also political figures who had an influential position at their neighbor at that time. The order was awarded among other to the president of Latvia and several retired ministers as well as ministers still in office.

The visit of the president of Latvia on Estonian Independence Day was emotionally a fully successful mutual expression of friendship. The president emphasized while personally awarding the orders, the importance and role of their northern neighbor in defending Latvia during the Liberation War. That move was acclaimed in Estonian media and a big support in establishing good-neighborly relationships. The process of granting honorary decorations could somewhat fend off the general opinion that Latvia was ungrateful for the help they were provided during the war.

Estonian state elder Jüri Jaakson paid his return visit to Latvia in May 1925. That visit was also magnificent and warm welcome by the southern neighbor, both the administration and crowds of people, confirmed the wish to retain good-neighborly relationships.

Another four Latvian citizens connected to the reception of Estonian state elder were granted the Crosses of Liberty shortly after the visit of the Estonian head of state to Riga. That remained the last national acknowledgement to Latvia by Estonia before the new honorary decorations were created years later.

The southern neighbor, however, continued for some time awarding the Orders of Lacplesis, yet only a few Estonians were granted with one.

Awarding honorary decorations was not merely emotional and arbitrary honoring of the citizens of one's neighboring country, though. In the most cases we are talking about clearly planned moves that were influenced by already happened or still happening processes.

Although Estonia took initiative in granting orders, later on it was Latvia who turned out to be the active party. This situation is understandable since looking into the history of Liberation War it is possible to notice Estonian decisive role in guaranteeing Latvia their liberty. The total number of the Orders of Lacplesis granted to Estonian citizens was about three times bigger than the number of Crosses of Liberty awarded to Latvians

Estonian acknowledged the military leaders and heads of state as well as diplomatic ambassadors with higher grade Cross of Liberty right away, as opposed to Latvia, who started awarding with a lower grade order and reached the highest level only in the case of awarding Estonian commander-in-chief.

There were no problems awarding Latvian politicians and various other officials as the Estonian honorary decoration was created on a much broader foundation. The awardees could range from ex ministers who had no true contacts with Estonia during the fight for independence, to the people simply belonging to the immediate community of the head of the state. However, it was this broad foundation in particular that enabled Estonia to find several members of Latvian government who were regarded as potential friends. Although the number of the Crosses of Liberty awarded was far less than the decorations awarded by the southern neighbors, the acknowledgement of political figures was a small diplomatic victory for Estonia.

Granting Estonians with the Order of Lacplesis was somewhat different in comparison with the northern neighbor. Proceeding from the order statute Estonian state figures could not have been acknowledged, that is why the impact on Estonian political administration was somewhat smaller despite the greater number of order awardees. However, the acknowledgement by the neighbor played a certain role among the military elite of that time who had a considerable position in the society and an influential say in developing general attitude towards the southern neighbor.

There were no assigned numbers on how many Crosses of Liberty or Orders of Lacplesis should be awarded. The main principle was to grant orders to people having certain specific positions, at the same time trying to remember primarily those who played an important role improving the relationships between Estonia and Latvia.

Awarding honorary decorations bears a specific role in the communication between countries and peoples. It was by no means different in the case of Estonia and Latvia where granting or not granting orders speaks about the condition and direction of relationships between those countries. Changes in the value judgments towards the neighbor but also presumably more important political treaties and contacts were reflected in the process of granting honorary decorations.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

ARHIIVIALLIKAD

Ajalooarhiiv (EAA)

Fond 1757 – Rotalia

Fond 1759 – Ugala

Fond 1760 – Sakala

Fond 1764 – Vironia

Fond 1765 – Fraternitas Estica

Fond 1767 – Eesti Üliõpilaste Selts

Riigiarhiiv (ERA)

Fond 31 – Riigikantselei

Fond 495 – Sõjavägede Staap

Fond 496 – Kindralstaap

Fond 497 – Korraldusvalitsus

Fond 518 – 2. Diviisi Staap

Fond 602 – 3. Suurtükiväegrupp

Fond 630 – 1. Soomusrongide Rügement

Fond 957 – Välisministeerium

Fond 978 – Siseministeeriumi Piirivalve Talitus

Fond 1560 – 3. Diviisi Staap

Fond 1604 – Eesti–Läti Segakomisjoni Eesti Delegatsioon

Fond 1835 – Eesti sõjaväe esindaja Riias

Fond 2124 – Vabadussõja Ajaloo Komitee Töökomisjon

Riigiarhiivi Tõnismäe hoidla (ERAF)

Fond 129 – Lõpetamata uurimistoimikud

Fond 130 – Kolleksioon lõpetatud uurimistoimikutest

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)

Fond 1303 – Valsts prezidenta sekretariāts (1920–1940)

Fond 1304 – Lāčplēša Kara Ordena Dome (1920–1940)

Fond 1474 – Latvijas kara ministrijas Armijas štābs (1929–1940)
Fond 2570 – Latvijas Ārlietu ministrijas Administratīvi juridiskais departaments.
Ārlietu ministrijas personālsastāvs (1919–1940)
Fond 2574 – Ārlietu ministrijas, n. 3. Baltijas valstu nodaļa
Fond 2575 – Latvijas diplomātikās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs, n. 8. Latvijas
sūtniecība Igaunijā (1920–1940)
Fond 5192 – Latvijas Armijas Galvenais štābs (1918–1929)
Fond 5601 – Armijas štāba personīgo lietu kolekcija (1870–1940)

PUBLITSEERITUD ARHIIVIMATERJALID

Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920. 1999. Dokumentide kogumik. Koostanud J. Ant, E. Kessel, A. Pajur. Rahvusarhiiv, Tartu Ülikool. Ad fontes, 5. Tallinn: Umara kirjastus

Eesti ja Läti suhted 1920–1925. 1999. Dokumentide kogumik. Koostanud H. Arumäe, T. Arumäe. Rahvusarhiiv. Ad fontes 7. Tallinn: Umara

Eesti suhted Leedu ja Poolaga. Balti konverentsid. 1920–1925. 2001. Dokumentide kogumik. Koostanud H. Arumäe. Rahvusarhiiv. Ad fontes 9. Tallinn: Rahvusarhiiv

Eesti Vabariigi sisepoliitika 1921–1929. 2002. Dokumentide kogumik. Koostanud J. Ant, E. Kessel, A. Pajur. Rahvusarhiiv, Tartu Ülikool. Ad fontes 12. Tallinn–Tartu: Rahvusarhiiv

TEATMETEOSED, MUUD TRÜKISED JA ARTIKLID

Kaks algust. Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad. 1998. Koostanud ja sisuliselt toimetanud J. Ant. Eesti Riigiarhiiv. Ad fontes 3. Tallinn: Umara kirjastus

Andersons, Edgars. 1983. Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture. Toronto: Daugavas Vanagu centrālās valdes izdevums

Ant, Jūri. 1990. Eesti 1920. Iseseisvuse esimene rahuaasta. Tallinn: Olion

Arumäe, Heino. 1983. Võitlus Balti liidu loomise ümber 1919–1925. Tallinn: Eesti Raamat

Bērziņš, P. 1928. Latvijas brīvības cīņas 1918–1920. Rīga: A. Gulbis

Bušmanis, Gustavs. [2004]. Visu Latvijai. 2.Cēsu batareijas kaujas ceļš. Rīga: Aplis

Daugavas sargi. 1999. Koostanud Andreis Iksens. Rīga: Valters un Rapa

- Die Baltische Landeswehr im Befreiungskampf gegen den Bolschewismus. Ein Gedenkbuch. 1929.** Rīga: Verlag der Buchhandlung G. Löffler
- Ducmane, Kristīne. 1993.** Apbalvojumi Latvijas Republikā 1918–1940. Rīga
- Eesti riiklikud teenetemärgid. 1998.** Tallinn: Riigikantselei
- Eesti sõjalised autasud ja rinnamärgid 1918–1940.** 2005. Koostaja Aleks Kivinuk. Tallinna: Tallinna Raamatutrükikoda
- Eesti tänab 1919–2001.** 2001. Tallinn: Riigikantselei
- Eesti Vabadussõda I. 1937.** Tallinn: Vabadussõja Ajaloo Komitee
- Eesti Vabadussõda II. 1939.** Tallinn: Vabadussõja Ajaloo Komitee
- Feldmanis, Inesis. Latvijas kara pieteikums Vācijai. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata II. 2000.** Rīga: Latvijas Kara muzejs
- Generālis Jānis Balodis Latvijas Armijas Virspavēlnieks. Atmiņu krājums no atvijas brīvības cīņu laika 1918.–1921.g.g. 1931.**Toimetaja Artūrs Kroders. Rīga: Varavīksnas
- Illustreeritud juht läbi Latvija. i.a.** Peatoimetaja Dr. Alfrēds Bīlmanis. Rīga
- Johan Laidoner. Kindralleitnant. Kaitsevāgede Ūlemjuhataja Vabadussõjas. Mālestusi kaasaeglasilt. 1934.** Tallinn: Vabariigi Ohvitseride Keskkogu
- I. Juhend Vabadussõja ajaloo materjalide kogumiseks. II. Eesti riikliku iseseisvuse võitlusajastu sündmuste kronoloogia 1917–1920.**1936. Tallinn: Vabadussõja Ajaloo Komitee
- Kad liigabali dziedāja liigo... Kui kahurid laulsid liigo... Atmiņu un rakstu krājums par Cēsu kaujām 1919.gadā. Mālestuste ja kirjutiste kogumik Cēsi (Võnnu) lahingust 1919.aastal. 1994.** Cēsis: Cēsu muzeju apvienība
- 6.Rīgas kājnieku pulka vēsture 1919.–1929. 1929.** Rīga
- Laaman, Eduard. 1936.**Eesti iseseisvuse süünd. Tartu: Loodus
- Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri: Biogrāfiska vārdnīca. 1995** Rīga: Jana sēta
- Lahet, Oivo. 1938.** Lāti riigi tekkimine ja tunnustamine. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus
- Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940. 1998.** Biogrāfiska vārdnīca. Sastādītāji Ēriks Jēkabsons, Valters Ščerbinskis., Rīga: Nordik
- Latvijas ārlietu dienesta darbnieki 1918–1991. 2003.** Biogrāfiskā vārdnīca. Sastādītāji Ēriks Jēkabsons, Valters Ščerbinskis. Rīga: Zinātne
- Latvijas Brīvības cīņas 1918–1920. 1999.** Enciklopēdija. Rīga

- Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. 2000.** Rīga
- Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. II. 2001.** Rīga
- Lehti, Marko. 1999** A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War. Frankfurt am Main
- Leskinen, Jari. 2000.** Vendade riigisaladus, Soome ja Eesti salajane sõjaline koostöö Nõukogude Liidu võimaliku rünnaku vastu aastatel 1918–1940. Tallinn: Sinisukk
- Lismanis, Jānis. 1999.** 1915–1920 kauju un kritušo karavīru piemiņai. Rīga: N.I.M.S.
- Lāti. 1934.** Toimetanud: Bernhard Linde, H. Rahamägi ja J. Veelman. Tallinn
- Maide, Jaan. 1933.** Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918–1920. Tallinn: Kaitseliidu Kirjastus
- Mattisen, Edgar. 1989.** Tartu rahu. Tallinn: Eesti Raamat
- Medijainen, Eero. 1991.** Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934. Tartu: Tartu Ülikool
- Medijainen, Eero. 1997.** Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1920. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus
- Medijainen, Eero. 1998.** Maailm prowintsonu peeglis. Rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918–1940. Tartu: Kleio
- Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. II köide 1918–1920. 1930.** Tallinn: Rahvaülikooli kirjastus
- Pihlak, Jaak. 1995.** Eesti sõjaväe atašeed 1918–1940. Diplomitöö. Tartu
- Pihlak, Jaak. Eesti kodanikud – Läti Karutapja ordeni kavalerid. Ajalooline Ajakiri 1998, nr 2 (101).** Tartu: Kleio
- Pihlak, Jaak. Muhumaa mehed, Läti Karutapja ordeni kavalerid. Muhulane 2000, nr 2 (123),** Muhumaa: Saarte Trükikoda
- Pihlaks, Jāks (Pihlak, Jaak). Lāčplēša Kara ordenis un Igaunijas pilsoņi. Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. 2000.** Rīga: Latvijas Kara muzejs
- Priedītis, Ērichs Ēriks. 1996.** Latvijas valsts apbalvojumi un Lāčplēši. Rīga: Junda
- Purves, Alec A. 1983.** Ribbons and medals. London: Osprey.
- Radziņš, Pēteris. 2001.** Läti Vabadussõda. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917–1920). II köide. 1982.** Tallinn: Eesti Raamat

- Rislaki, Juka. 2004.** Kur beidzas varavīksne. Krišjānis Berķis un Hilma Lehtonen.
Rīga: Jumava
- Strauss, Mati, Pihlak, Jaak, Krillo, Ain [1997].** Eesti Vabadusristi kavalerid register.
Pärnu: Eesti Sõjahaudade Hoolde Liit
- Strauss, Mati, Pihlak, Jaak, Krillo, Ain 2004.** Eesti Vabaduse Risti kavalerid.
Register. Viljandi: Viljandi Muuseum
- Strauss, Mati, Pihlak, Jaak, Krillo, Ain, Viljat, René 2005.** Vabadussõja
mälestusmärgid. II., Keila
- Šēnbergs, Modris. Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri. Latvijas Arhīvi 1999, nr 3.**
Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs
- Tundmatu Eesti Vabariik. 1993.** Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituudi kirjastus
- Vabadusmonument I. 1933.** Toimetanud O. Kurvits. Tallinn: Ühiselu
- Valmieras kājnieku pulka vēsture 1919.–1929. 1929.** Rīga: Pulka Vēstures Komisija
- Vannas, August. 1925. Eesti Vabariigi loomispäevilt 1917–1925.** Tallinna: Riigi
Trükikoda
- Vihalem, Paul. 1960.** Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917–1920). Tallinn:
Eesti Riiklik Kirjastus
- Viljandi Muuseumi aastaraamat 1999. 2000.** Viljandi: Viljandi Muuseum
- Viljandi Muuseumi aastaraamat 2004. 2005.** Viljandi: Viljandi Muuseum
- von der Goltz, Rüdiger. 1937.** Minu missioon Soomes ja Baltikumis. Tartu: Loodus
- Walter, Hannes. 1998.** Eesti teenetemärgid. Tallinn: Miniplast Pluss
- Õun, Mati. 2001.** Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid. Tallinn: Tammiskilp
- Аствацатурян, Э. 1995.** Оружие народов Кавказа. Москва
- Балязин, В. Н. Дуров, В. А. Казакевич, А. Н. 2000.** Самые знаменитые награды
России. Москва
- Всеволодов, И. В. 1990.** Беседы о фалеристике. Из историй наградных систем.
Москва
- Дуров, В. А. 1990.** Русские и советские боевые награды. Москва
- Дуров, В. А. 1994.** Русское наградное оружие XVIII – начала XX вв. Москва –
Смоленск
- Кузнецов, А. 1998.** Награды. Москва

PERIODIKA

Jaunākās Ziņas 1925

Kaitse Kodu! 1925–1940

Lāčplēsis 1933–1939, 1951–1954, 1955–1978, 1979–1985

Latvijas Arhīvi 1999

Latvijas Kareivis 1920–1940

Oma Maa 1922–1938

Postimees 1918–1940

Päevaleht 1919–1940

Riigi Teataja 1918–1940

Sakala 1918–1940

Sõdur 1919–1940

Vaba Maa 1919–1933

Valdības Vēstnesis 1920–1940

LISA

Lisa 1

Eesti Vabaduse Risti pälvinud Läti kodanikud

Eesti Vabariigi Valitsuse otsus 26.03.1920. Läti valitsuse luba 13.12.1921.

Jorģis Zemitāns (Georg Semitan), polkovnik, Põhja–Läti Brigaadi ülem, VR I/2, nr 2390

Jūlijs Jansons (Julius Janson), alampolkovnik, 1. Volmari polgu ülem, VR I/2, nr 2391

Eduārd Kalniņš (Eduard Kalnin), polkovnik, Põhja–Läti Brigaadi ülema abi, VR I/2, nr 2392

Alus: ERA, f. 957, n. 11, s. 548, l. 72; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 155.

Eesti Vabariigi Valitsuse otsus 19.08.1921. Läti valitsuse luba 13.09.1921.

Jānis Balodis (Jaan Balodis), kindral, Läti Sõjavägede Ülemjuhataja, VR I/1, nr 2545

Jānis Miglavs (Jahn Miglaw), polkovnik, Põhja–Läti sisekaitse ülem, VR I/2, nr 2546

Krišjānis Berķis (Krischjan Berkis), polkovnik, 2. Võnnu polgu ülem, VR I/2, nr 2547

Arveds Ivansons (Arwed Iwanson), kapten, VR II/3, nr 2548

Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15577, l. 1; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 165.

Eesti Vabariigi Valitsuse otsus 15.08.1923.

Viktors Hasmanis (Viktor Hassmann), kapten, Läti sõjaväe esindaja, VR I/2, nr 2795

Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15644, l. 1–3; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 183.

Eesti Vabariigi Valitsuse otsused 20.02.1925.

Jānis Čakste (Jaan Tshakste), Läti Vabariigi president, VR III/1, nr 3140

Zigfrīds Anna Meierovics (Ziegfried Meierovicz), välisminister, VR III/1, nr 3141

Rūdolf Bangerskis (Rudolf Pankerskis), kolonel, sõjaminister, VR III/1, nr 3072

Kārlis Ulmanis (Karl Ulmanis), endine peaminister, VR III/1, nr 3073

Ringolds Kalnings (Ringold Kalning), endine rahaminister, VR III/1, nr 3074

Jānis Seskis (Jaan Seskis), Läti saadik Eestis, VR III/1, nr 3075

Hermanis Albats (German Albat), välisministri abi, VR III/2, nr 3076
Kārlis Bušs (Karl Buscha), veltveebel, VR II/3, nr 3083
Pēteris Radziņš (Peter Radsin), kindral, VR I/2, nr 3084
Kārlis Ramats (Karl Ramat), kolonel, VR VR I/2, nr 3085
Jēkabs Ruškevičs (Jakov Ruschkevits), kolonel, VR I/2, nr 3086
Mārtiņš Penikis (Martin Penikis), kindral, VR I/2, nr 3087
Mārtiņš Hartmanis (Martin Hartmann), kolonel, VR I/2, nr 3088
Eduards Laimiņš (Eduard Laiminsch), kolonel, VR I/2, nr 3089
Eduards Aire (Eduard Aire), kolonelleitnat, VR I/3, nr 3090
Herberts Tepfers (Herbert Töpfers), kapten, VR I/3, nr 3091
Hugo Rozenšteins (Hugo Rosenstein), kolonelleitnant, VR I/3, nr 3092
Kārlis Bojars (Karl Bojars), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3093
Jānis Alfreds Auniņš (Jaan–Alfred Aunins), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3094
Arvids Petersons (Arvid Peterson), kapten, VR II/3, nr 3095
Mārtiņš Kasparsons (Martin Kasparsons), kapten, VR II/3, nr 3096
Kārlis Priedītis (Karl Priedits), kapten, VR II/3, nr 3097
Edgars Ratnieks (Edgar Ratnieks), leitnant, VR II/3, nr 3098
Arturs Dannebergs (Artur Dannenbergs), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3099
Kārlis Pencis (Karl Pencis), kolonel, VR II/3, nr 3100
Teodors Skujenieks (Teodor Skujenieks), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3101
Voldemārs Šēnfelds (Voldemar Schenfeldts, alates 1940 Skaistlauks), kolonelleitnant,
VR II/3, nr 3102
Kārlis Dūņēns (Karl Dunens), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3103
Arturs Aparnieks (Artur Aparnieks), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3104
Fricis Bērtulsons (Frits Bertulsons), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3105
Augusts Sirks (August Sirks), kapten, VR II/3, nr 3106
Arnolds Kurše (Arnold Kursche), kolonelleitnant, VR II/3, nr 3107
Jānis Kalniņš (Jaan Kalnins), veltveebel, VR II/3, nr 3108
Rūdolfs Opmanis (Rudolf Opmans), reamees, VR II/3, nr 3109
Ādolfs Māziņš (Adolf Masins), veltveebel, VR II/3, nr 3110
Jānis Mekšs (Jaan Meksche), kapral, VR II/3, nr 3111
Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15660, l. 7–9p.; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 196p.–200p.

Eesti Vabariigi Valitsuse otsus 29.04.1925.

Arčibalds Keizerlings (Archibald Keyserling), mereväekapten, VR I/3, nr 3081

Vilhelms Munters (Villem Munter), ohvitseri asetäitja, VR I/3, nr 3082

Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15660, l. 15–15, 31–32; ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 197p.

Eesti Vabariigi Valitsuse otsus 20.05.1925.

Vilis Holcmanis (Vilis Holemans), endine kohtuminister, VR III/2, nr 3077

Eduards Kuplais (Eduard Kuplais), kapten, Läti presidendi adjutant, VR III/3, nr 3078

Miķelis Sanders (Mikelis Sanders), Läti presidendi sekretär, VR III/3, nr 3079

Voldemārs Zīverts (Voldemar Sieverts), Läti saatkond Eestis sekretär, VR III/3, nr 3080

Alus: ERA, f. 31, n. 5, s. 1826, l. 197.

Kokku annetati Läti kodanikele 50 Vabaduse Risti.

Sõjaliste teenete s. o. I liigi 1. järgu pälvis J. Balodis. Sama liigi 2. järguga vääristati 12 meest ning 3. järgu said 5 kavaleri.

Lahingutes osutatud isikliku vapruste ehk II liigi 3. järk omistati 21 ohvitserile ja reaväelasele.

Kodanlike teenete kõrgeima, seega III liigi 1. järk annetati 6 Läti riigimehele, teiste hulgas president J. Čakstele. Aste madalama, 2. järguga tunnustati 2 poliitilist tegelast ning 3. järgu Vabaduse Risti pälvis 3 Läti kodanikku.

Vabaduse Ristidega autasustati veel mitmeid isikuid, kes olid sündinud Lätis (mõned neist eesti rahvusest), kuid teenisid Vabadussõja ajal Eesti väes. Neist enamik elas järgnevatel aastatel Eestimaal ega olnud enam hiljem Lätiga seotud.

Neist Eesti ülemjuhatusel allunud Katšanovi Partisanide Pataljonis teeninud sõdureist, kes said Vabaduse Risti, elasid hiljem mitmed aga Lätimaal. Samuti leidis üksikuid teistes Eesti väeosades teeninud Vabaduse Risti pälvinud lätlastest ning ka eestlastest alamväelasi, kes siirdusid pärast sõda Lätimaale ning omandasid sealse kodakondsuse.

Lisa 2

Läti Karutapja ordeni pälvinud Eesti kodanikud

LKO Nõukogu otsus 21.02.1921. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 20.04.1921.

Johan Laidoner, kindralleitnant, endine Sõjavägede Ülemjuhataja, LKO 3. järk, nr 899

Ernst Pödder, kindralmajor, 3. diviisi ülem, LKO 3. järk, nr 900

Jaan Soots, kindralmajor, sõjaminister, LKO 3. järk, nr 901

Viktor Puskar, kolonel, 2. diviisi ülem, LKO 3. järk, nr 902

Karl Parts, kolonel, Soomusrongide diviisi ülem, LKO 3. järk, nr 903

Nikolai Reek, kolonel, 3. diviisi staabiülem, LKO 3. järk, nr 904

Karl Tallo, alampolkovnik, 6. jalaväepolgu ülem, LKO 3. järk, nr 905

Arnold Hinnom, alampolkovnik, Soomusrongide diviisi ülema abi, LKO 3. järk, nr 906

Leopold Tõnson, kapten, Kalevi Maleva pealik, nr 907

Jaan Lepp, kapten, Laiarööpalise Soomusrongi nr.2 ülem, LKO 3. järk, nr 908

Eduard Neps, kapten, Laiarööpalise Soomusrongi nr.1 ülem, LKO 3. järk, nr 909

Voldemar Mesi, ohvitseri asetäitja, s/l Lembit mehhaanik, LKO 3. järk, nr 910

Alus: ERA, f. 957, n. 11, s. 419, l. 50–59.

LKO Nõukogu otsus 17.03.1921. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 3.06.1921.

Jaan Rink, kolonel, endine Sõjavägede Staabi ülem, LKO 3. järk, nr 911

Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15575, l. 1–2; ERA, f. 957, n. 7, s. 31.

LKO Nõukogu otsus 28.01.1922.

Johan Laidoner, kindralleitnant, endine Sõjavägede Ülemjuhataja, LKO 2. järk, nr 1

Alus: ERA, f. 2553, n. 1, s. 93, l. 95

LKO Nõukogu otsus 21.01.1923. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 4.07.1923.

Eduard Kanep, kolonelleitnant, Korraldusvalitsuse ülema abi, LKO 3. järk, nr 1534

Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15635; ERA, f. 497, n. 2, s. 473, l. 724–725.

LKO Nõukogu otsus 13.12.1923. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 30.12.1924.

Johan Laidoner, kindralleitnant, LKO 1. järk, nr 5

Jaan Soots, kindralmajor, LKO 2. järk, nr 21

Ernst Pödder, kindralmajor, LKO 2. järk, nr 22

Richard Palm, kapten, LKO 3. järk, 1670

Rudolf Reimann, kolonel, LKO 3. järk, nr 1671

Alus: ERA, f. 2553, n. 1, s. 93, l.13; ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 9–11.

LKO Nõukogu otsus 4.11.1924. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 28.11.1924.

Paul Lill, kindralmajor, LKO 2. järk, nr 23

Andres Larka, kindralmajor, LKO 2. järk, nr 24

Otto Heinze, kindralmajor, LKO 3. järk, nr 1742 (asendati LKO. 2. järguga nr 29)

Johan Schmidt, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1743

Jaan Unt, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1744

Jaan Kruus, kolonel, LKO 3. järk, nr 1745

Gustav Jonson, kolonel, LKO 3. järk, nr 1746

Aleksander Jaakson, major, LKO 3. järk, nr 1747

Paul Triik, major, LKO 3. järk, nr 1748

Karl Laurits, major, LKO 3. järk, nr 1749

Otto Tief, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1750

Aleksander Schervel, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1751

Johan Tomson, kapten, LKO 3. järk, nr 1752

Voldemar Uegeinam, leitnant, LKO 3. järk, nr 1753

Rudolf Kuslap, kapten, LKO 3. järk, nr 1754

Jaan Maide, kapten, LKO 3. järk, nr 1755

Rudolf Tarik, kapten, LKO 3. järk, nr 1756

Johannes Soodla, leitnant, LKO 3. järk, nr 1757

Johan Jõgevest (ekslikult: Jaan Jõgevits), kapten, LKO 3. järk, nr 1758

Osvald Eisen (alates 1937 Raudne), leitnant, LKO 3. järk, nr 1759

Ferdinand Silmann, nooremleitnant, LKO 3. järk, nr 1760

Karl Podrätšchik, nooremleitnant, LKO 3. järk, nr 1761

Johannes Roska (alates 1935 Orasmaa), kolonel, LKO 3. järk, nr 1762

Johannes Tamm, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1763

Hans Miller, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1764

Helmut Vilipus, kapten, LKO 3. järk, nr 1765

Oskar Luiga, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1766

Hans Jaakson (alates 1935 Ants Sudemäe), alamkapten, LKO 3. järk, nr 1767
Boris–Jakob Leeman, kapten, LKO 3. järk, nr 1768
Johannes Aia, kapten, LKO 3. järk, nr 1769
Voldu (õige: Voldo) Tetsmann (alates 1940 Teetsmaa), kapten, LKO 3. järk, nr 1770
Johan Holberg, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1771
Julius Jürgenson, kapten, LKO 3. järk, nr 1772
Alus: LVVA , f. 5192, n. 1, s. 945, l. 10–10p.; ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 15–19p.

LKO Nõukogu otsus 11.12.1924. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 6.03.1925.

Johan Unt, kindralmajor, LKO 2. järk, nr 25
Juhan Tõrvand, kolonel, LKO 3. järk, nr 1741 (asendati LKO 2. järguga nr 26)
Eduard Kubbo, kolonel, LKO 3. järk, nr 1773
Herbert Brede, kolonel, LKO 3. järk, nr 1774
Oskar Raudvere, kolonel, LKO 3. järk, nr 1775
Peeter Kann, kolonel, LKO 3. järk, nr 1776
Otto Sternbeck, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1777
Hans Kurvits, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1778
Arved Engmann (alates 1935 Engmaa), kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1779
Emil Kursk, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1780
Johannes (ekslikult: Jaan) Poopuu, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1781
Richard Uritam, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1782
Richard Luik, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1783
Peeter Kolts, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1784
Oskar Pajusson (alates 1936 Pajusoo), major, LKO 3. järk, nr 1785
Juhan Järver, major, LKO 3. järk, nr 1786
Peeter Asmus, major, LKO 3. järk, nr 1787
Eduard Morladt, major, LKO 3. järk, nr 1788
Mart Tuisk, major, LKO 3. järk, nr 1789
Jaan Puusild, kapten, LKO 3. järk, nr 1790
Theodor Rõuk, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1791
Kristjan Thomson, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1792
Johan Pitka, kontradmiral, LKO 3. järk, nr 1793 (asendati LKO 2. järguga nr 30)
Tiido Kraus (alates 1936 Tiidu Kore), kaptenmajor, LKO 3. järk, nr 1794

Andrei Erikson, vanemleitnant, LKO 3. järk, nr 1795
Jaan Klaar, vanemleitnant, LKO 3. järk, nr 1796
Arthur Reisberg, vanemleitnant, LKO 3. järk, nr 1797
August Gustavson, leitnant, LKO 3. järk, nr 1798
Leonhard Pallon, alamkapten, LKO 3. järk, nr 1799
Richard Masing (hiljem Maasing), major, LKO 3. järk, nr 1800
Aleksander Landsberg (alates 1936 Lannes), kapten, LKO 3. järk, nr 1801
Heinrich Lipstok, major, LKO 3. järk, nr 1802
Theodor Teetsov, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1803
Richard Kirschbaum, kapral, LKO 3. järk, nr 1804
Gustav Nurklik, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1805
Elmar Männik, kapral, LKO 3. järk, nr 1806
Ilmar Tolk (alates 1938 Tarm), kapral, LKO 3. järk, nr 1807
Johannes Sengbusch, veltveebel, LKO 3. järk, nr 1808
Karl Kruuse, veltveebel, LKO 3. järk, nr 1809
Karl Tuul, vanemallohvitser, LKO 3. järk, nr 1810
Nikolai Treumuth (alates 1937 Truupõld), nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1811
Karl Madisson (alates 1936 Madiste), kapral, LKO 3. järk, nr 1812
August Allik (õige: Hallik), nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1813
Villem Munter (Vilhelms Munters), vanemallohvitser, LKO 3. järk, nr 1814
Karl Vitsut, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1815
Harald Tammer, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1816
Jakob Tabur, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1817
Friedrich Grünberg (alates 1938 Vidrik Haljasmäe), veltveebel, LKO 3. järk, nr 1818
Aleksander Muda, kapral, LKO 3. järk, nr 1819
Oskar Kask (õige: Kase), reamees, LKO 3. järk, nr 1820
Karl Reisman (Karl Roosmann?), vanemallohvitser, LKO 3. järk, nr 1821
Arnold Preeks (alates 1938 Aarne Prees), reamees, LKO 3. järk, nr 1822
Reinhold Sarapuu, veltveebel, LKO 3. järk, nr 1823
Sergei Uibopuu, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1824
Voldemar Neering (alates 1935 Rand), veltveebel, LKO 3. järk, nr 1825
Peeter Kass, veltveebel, LKO 3. järk, nr 1826
Heinrich Voolmann (alates 1936 Vainula), veltveebel, LKO 3. järk, nr 1827

August Sihver (alates 1938 Kõrboja), nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1828
Jüri Tamm, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1829
Karl Leetus, vanemallohvitser, LKO 3. järk, nr 1830
August Leis, reamees, LKO 3. järk, nr 1831
Hermann Laks, vanemallohvitser, LKO 3. järk, nr 1832
Mats Roose, reamees, LKO 3. järk, nr 1833
Villem Kressa, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1834
Rudolf Hurt, nooremallohvitser, LKO 3. järk, nr 1835
Jakob Pommer, komandor, LKO 3. järk, nr 1836
Jakob Tõnisson (alates 1938 Vimm), roolimees, LKO 3. järk, nr 1837
Matvei (õige: Maksim), Jürisson (alates 1936 Pajulaid), pootsman, LKO 3. järk, nr 1838
Hugo Mägraken, vanemmasinist, LKO 3. järk, nr 1839
Eduard Kutser, ülemkütja, LKO 3. järk, nr 1840
Aleksander Liivauk, ülemkütja, LKO 3. järk, nr 1841
Alus: LVVA , f. 5192, n. 1, s. 945, l. 14–14p.; ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 20–22.

LKO Nõukogu otsus 13.02.1925. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 6.03.1925.

Juhan (ekslikult: Jaan) Tõrvand, kolonel, Kindralstaabi ülem, LKO 2. järk, nr 26
Alus: LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 17.; ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 21.
Selgitus: Tegelikult oli J. Tõrvandile 1924. aastal annetatud LKO 3. järgu orden, mis nüüd vahetati 2. järgu ordeni vastu. Kõrgema järgu andis Läti president J. Čakste juba 24. veebruaril 1925 ka talle Tallinnas kätte.

LKO Nõukogu otsus 13.02.1925. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 6.03.1925.

Peeter Feofanov, kapten LKO 3. järk, nr 1741
Johann Grünberg (alates 1935/40 Juhan Haljaste), kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1842
Martin Bergmann, kapten, LKO 3. järk, nr 1843
Artur Perna, kolonelleitnant, LKO 3. järk, nr 1844
Hans Lillakas, veltveebel, LKO 3. järk, nr 1845
Jaan Hirjel, veltveebel, LKO 3. järk, nr 1846
Magnus Manitski (alates 1937 Muldma), ülemroolimees, LKO 3. järk, nr 1847
Ivan Saarväli, vanemroolimees, LKO 3. järk, nr 1848
Arnold Vöhrmann, roolimees, LKO 3. järk, nr 1849

Georg Lebedev, ülemsignalist, LKO 3. järk, nr 1850
Villem Peegel, vanemmasinist, LKO 3. järk, nr 1851
Artur Korv, vanemmasinist, LKO 3. järk, nr 1852
Georg Sommer, vanemmasinist, LKO 3. järk, nr 1853
Eduard Saar, vanemmasinist, LKO 3. järk, nr 1854
August Miiring (alates 1935 Indrek Masti), ülemkütja, LKO 3. järk, nr 1855
Alus: ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 20–22.

LKO Nõukogu otsus 27.04.1925. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 06.03.1925.

Nikolai Helk, kapten, LKO 3. järk, nr 1856
Georg Leets, major, LKO 3. järk, nr 1857
August–Vladimir Kitzberg, nooremleitnant, LKO 3. järk, nr 1858
René Kangro, kapral, LKO 3. järk, nr 1859
Alus: LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 20; ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 21–22.
Selgitus: Läti president J. Čakste andis ordenid kätte Tallinnas juba 24. veebruaril 1925 ning Eesti valitsuse otsus neid vastu võtta ja kanda tehti ennetavalt 6. märtsil 1925.

LKO Nõukogu otsus 26.10.1925. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 06.03.1925.

Otto Heinze, kindralmajor, LKO 2. järk, nr 29
Johan Pitka, kontradmiraal, LKO 2. järk, nr 30
Alus: LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 35; ERA, f. 31, n. 3, s. 15663, l. 21.
Selgitus: Tegelikult oli O. Heinzele ja J. Pitkale 1924. aastal annetatud LKO 3. järgu ordenid, mis nüüd vahetati 2. järgu ordenite vastu. Kõrgema järgu andis Läti president J. Čakste juba 24. veebruaril 1925 ka O. Heinzele Tallinnas kätte. Kuid J. Pitkale ei olnud võimalik seda üle anda kuna viibis Kanadas. Sai kätte septembris 1931.

LKO Nõukogu otsus 2.11.1925. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 22.02.1926.

Nikolai Reek, kolonel, Kindralstaabi ülem, LKO 2. järk, nr 31
Alus: LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 40p.; ERA, f. 31, n. 3, s. 15673, l. 5–6.

LKO Nõukogu otsus 26.10.1926. Eesti Vabariigi Valitsuse luba 22.04.1927.

Artur Buxhoevden, kolonel, LKO 3. järk, nr 1742
Hermann Stockeby, kapten, LKO 3. järk, nr 1793

Michail Müllerstein (alates 1940 Mullart), kapten, LKO 3. järk nr 1988

Alus: LVVA, f. 5192, n. 1, s. 945, l. 68.; ERA, f. 31, n. 3, s.15689, l. 1–2.

Selgitus: A. Buxhoevdenile ja H. Stockebyle annetatud ordenid olid 1924. aastal algselt määratud O. Heinzele ning J. Pitkale, mis asendati neile hiljem kõrgemate järkudega.

LKO Nõukogu otsus 28.10.1933.

August Hallik, 3. jalaväepolgu vanemaallohvitser, LKO 3. järk, nr 1813

August Allik, 3. jalaväepolgu reamees, LKO 3. järk, number teadmata

Alus: ERA, f. 495, n. 3, s. 118, l. 112–114; LVVA, f. 1474, n. 1, s. 734, l. 8.

Selgitus: Nooremallohvitser August Allikule 1924. aastal määratud teenetemärk jäi esialgu kätte andmata ning andmete kontrollimisel otsustati lugeda see omistatuks samale isikule, vanemallohvitseriks ülendatud August Hallikule.

Erandkorras määrati orden ka reamees August Allikule.

Kokku annetati 143 Eesti kodanikule (koos V. Muntersiga) 148 teenetemärki. Neist Karutapja ordeni 1. järku omas 1 kavalier, teenetemärgi 2. järgu ordeni sai 10 kõrgemat ohvitseri ning LKO 3. järk annetati 137 sõjaväelasele. Ainukese välismaalasena autasustati J. Laidoneri Karutapja ordeni kõigi järkudega. Teenetemärgi 2. ja 3. järgu ordenite saajaiks osutusid eestlastest J. Soots, E. Pödder ja N. Reek.

Karl Reismanni nimelist 6. jalaväepolgus ei teeninud ja seetõttu on õige isik teadmata. Tõenäoliselt oli tegemist Karl Roosmanniga (alates 1936 Roosmaa), kellele omistati Eesti valitsuse poolt Vabaduse Risti.

Vilhelms Munters (Villem Munter), kes pälvis LKO 3. järgu eestlaste nimekirjas, oli tegelikult Läti kodanik.

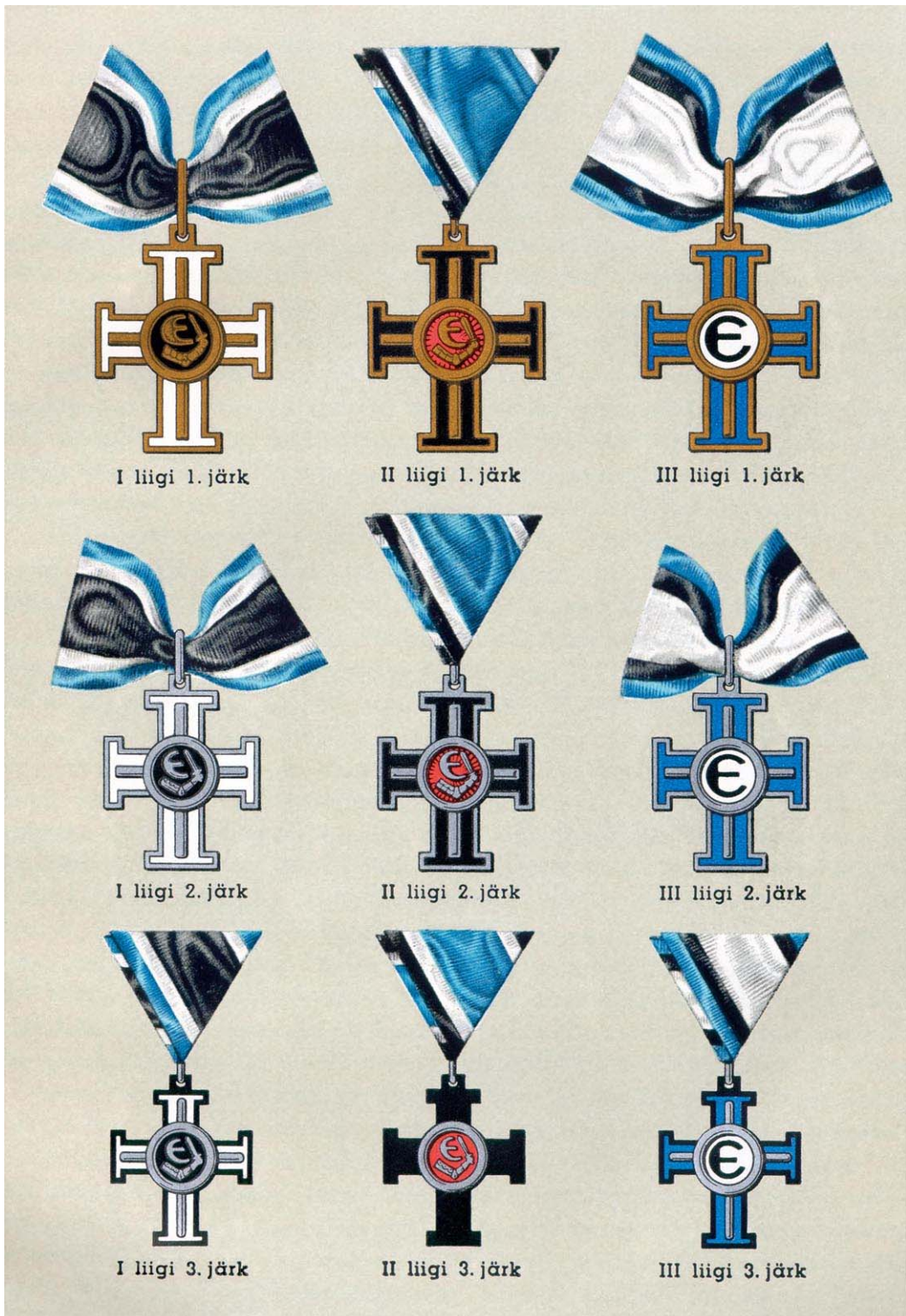
Eesti kodanikest olid Karutapja ordeniga autasustatud ka Salomon ja Jossel Hopp ning Martin–Nikolai Garšnek, kes võitlesid Vabadussõja ajal Läti väes ning olid arvatud seetõttu Läti kodanike hulka.

Lisaks leidis veel mitmeid Eesti rahvusest või Eestis sündinud Karutapja ordeni kavalere, kes teenisid Vabadussõja ajal Läti armees ning jätkasid sõjajärgselt elu Läti kodanikena.

Lisa 3

ILLUSTRATSIOONID

Lisa 3.1

Eesti Vabaduse Rist

Lisa 3.2

Lāti Karutapja orden (Lāčplēša kara ordenis)

Lisa 3.3

Teenetemärkide kandmine

Kindralmajor Johan Unt
Kaeluses LKO 2.järk.
Nööpaugus VR I/2

Kolonelleitnant Viktors Hasmanis
Nööpaugus VR I/2. Rinnal
(vasakult): LKO 3.järk, Läti
Vabadussõja Mälestusmärk, Läti
iseseisvuse 10.aastapäeva
mälestusmedal ja Eesti
Vabadussõja Mälestusmärk

Kolonel Karl Parts
Kaeluses VR I/1.
Rinnal (vasakult):
VR II/2, VR II/3 ja LKO 3.järk

Vilhelms Munters
Rinnas (vasakult): LKO 3.järk,
VR I/3